

W. a. 69

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b2930300x>

In de Boekwinkel van
LODEWYK VAN ES,
Wordt heden uitgegeven

ZAMENSPRAKEN tusfchen den Geneesheer
TISSOT en eenen zijner *Leerlingen*, over de
Onania, of *Zelfbesmetting*, en deszelfs verschrik-
kelijke gevolgen.

Zie hier het Berigt van dien Leerling.

Nooit zal ik naar waarde, en overeenkomstig de opregte gevoelens van mijn hart, kunnen erkennen de oneindige verplichting die ik heb aan den zoo geleerden als menschliever den Geneesheer TISSOT, die met zoo veel goedwilligheid deze, voor mij zoo belangrijke gesprekken, aan welken ik mijne gezondheid en mogelijk mijn leven te danken heb, met mij gehouden heeft.

Ik geef dezelve in het licht, eenvoudig zoo als door mij aanstonds telkens is opgeschreven geworden, en zonder opschik. De prijs van dit nuttig Werkje is II Stuivers.

Men vindt aangeteekend:

Dat ONAN, van wegen het verkwisten zijner mannelijke krachten, door God met den dood gestraft is.

Dat ZIMRI, ter zake van hoererije, den dood heeft moeten ondergaan.

Dat geheel Sodom door vuur vernield is.

In de Boeken van MOZES.

Deze dingen alle zijn hunlieden overgekomen tot voorbeelden, en zijn beschreven tot waarschuwing voor ons; opdat wij geenen lust tot het kwade zouden hebben, gelijkewijs zij lust gehad hebben.

PAULUS aan die van Corinthen.

Ik geloof dat er geen vermogender behoedmiddel is voor hun, die door wellust overgegeven zijn, dan dat zij een naauwkeurig oog slaan op de ellendige slagtoffers der onkuischheid, die zich in de ziekenhuizen, tot de genezing der Venusziekte geschikt, bevinden.

VAN SWIETEN.

VERHANDELING

O V E R D E

KENMERKEN, OORZAKEN, TOEVAL-
LEN, BEHOEDMIDDELEN EN
GENEESWIJZE

V A N H E T

ONANISMUS,

O F D E

ZELFBESMETTING,

DOOR DEN HEER

T I S S O T.

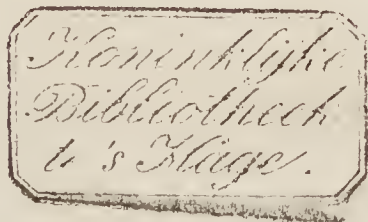
NIEUWE UITGAVE.

VERMEERDERD MET EEN AANHANGZEL.

To AMSTERDAM, bij

L O D E W Y K V A N E S,

1 8 2 2.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 111

LECTURE NOTES

BY

PROFESSOR J. J. THORNTON

1952-53

PHYSICS 111

LECTURE NOTES

BY

PROFESSOR J. J. THORNTON

PHYSICS 111

LECTURE NOTES

BY

PROFESSOR J. J. THORNTON

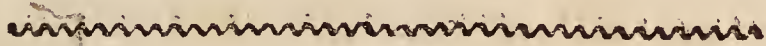
OPDRAGT

AAN ALLEN

DIE VOOR DE OPVOEDING

DER

JEUGD ZORGEN.

De edele Godsdienst boezemt haren beminnaren altijd liefde in voor 't Vaderland, en deze overtreffen hun, die, schoon niet geleid door den godsdienst, evenwel de naam van liefhebbers des vaderlands niet kan geweigerd worden, voornamelijk daar in, dat hunne beschouwingen, zoö niet hunne pogingen, veel algemeener en zuiverder zijn; zulk een vriend van godsdienst en van zijn naasten is de opmerkzame onderzoeker van de deugden en de gebreken zijner medeburgereu; hij onderzoekt de middelen door de voortreffelijkste zedekundige Schrijvers tegen de gebreken aangerezen, welkers naaste oorzaak hij heeft trachten te ontdekken; de verschillende oorzaken van onderscheidene gebreken tracht hij in haren samenhang te kennen, op dat niets zijn beschouwend oog ontglipe, terwijl hij om gelukkig in zijne voorschriften tegen een algemeen en tevens diep ingeworteld kwaad te slagen, de bij-oorzaken poogt weg te nemen, die de genezing vruchteloos maken.

Deze aanmerking zal mij eenigzins bevrijden van de moeite om breedvoerig op uwe vragen te antwoorden, die gij, aan wien deze verhandeling is toegewijd, op het zien van den titel en opdragt maken zoudt; wat bewoog u deze verhandeling van den Geneesheer TISSOT den Nederlanders bekend te maken? — Waarom zulk eene stoffe aan ons in het bijzonder opgedragen? Oordeelt zelve uit het volgende: liefhebbers van den godsdienst betreuren met reden het diep verval in de zeden onzer natie; de Geneeskundigen verwonderen zich over de algemeenheid der verzwakking, die van kind tot kind voortgeplant, ons meer doet verschillen van onze voorouderen, als de hedendaagsche Italianen van de weleer dappere Romeinen; men tracht derzelve oorzaken uitte vinden, welke verscheiden zijn, en waar onder mijns bedunkens geene der minste is die zonde, welke in dit werkje geschetst wordt; dit wilde ik aan uwe eigene overdenking ter nadere bespiegeling overgeven; wij volgen dus ook den algemenen smaak van onzen tijd, en houden ons bezig met het vertalen van werken, welkers inhoud reeds door andere schriften eenigermate bekend is; alhoewel op eene zeer onvolkomene wijze, en het eenigste onder ons bekende werk over de zelfbesmetting, is eene Engeltche vertaling, waarvan de Heer TISSOT ook gebruik gemaakt heeft; doch dewijl dit werk met een ander oogmerk geschreven is, dan ik bedoele, en in eene stijl den kieschen Nederlanders niet bevallende, en daar hetzelfde daarenboven in de handen van
zeer

zeer weinigen is; achteden wij het noodzakelijk dat dit werkje in ieders handen kwam, om dat wij van gevoelen zijn dat geschriften van dien aard in deze dagen noodwendig moeten gelezen worden door hun, die voor de zeden der Jeugd waken.

Dit bewoog mij dit geschrift mijne landgenooten in een Nederlandsch gewaad aantebieden, en ik wilde tot meerder nut er eene Opdragt, die tevens tot Voorrede dienen kan, bijvoegen. De Heer TISSOT heeft de zonde van zelfbevlekking, geneeskundig, offchoon schilderachtig, beschreven ten opzichte van hare gevolgen. De Engelsche Schrijver heeft er 't zedekundige tusfchen gevlochten, en zoo nadrukkelijk het afschuwelijke van deze misdaad afgemaald, dat alle die begrip van de volmaaktheden Gods hebben, er door getroffen worden; — gij zult zeggen wat ontbreekt er nog als deze twee werken vereenigd worden? Eene overreding dat deze zonde onder ons vrij algemeen zijn. Men wil niet eens spreken, veel min lezen over deze zonde, oordeelende dat dit een middel zoude zijn, om dezelve onder ons bekend te doen worden; men vindt zich in deze gedachten gesterkt, wanneer men OSTERVOLD'S en andere zedekundige fchriften doorsnuffelende, niets ontdekt van deze misdaad; heb ik nu betoogd dat deze ziel en ligchaam verwoestende zonde onder de Nederlandsche Jeugd veelvuldig gepleegd wordt, dan zal ik allen, die het heil der Jeugd beoogen, reeds ge-

noeg aangespoord hebben om 't werkje te doorbladeren; een ieder zal dan begerig zijn naar behoedmiddelen, en overlezende de afgrijfelijke verwoestingen, die dit kwaad op ligchaam en geest aanrigt, overvloedige beweegredenen hebben om zorgvuldig te waken tegen deze zonde: welaan laat ik deze veronderstelling nu trachten te bewijzen!

De Engelsche Schrijver, en de Heer TISSOT, geven ons eene lijst op van gevallen, die voldoende bewijzen, dat dit kwaad onder hunne landgenooten heerschte, en ik ben verzekerd dat de onze niet min talrijk zijn zoude, indien de Geneesheeren alle hunne waarnemingen wilden verzamelen; niemand eische in alle gevallen van mij, dat ik door zulke waarnemingen bewijzen zal dat de Nederlandsche Jeugd ook in deze buitensporigheden vervallen is; ik zoude wel de eene en andere proeve des noods kunnen geven, maar hoe ongaarne en hoe spaarzaam dan nog zouden de Geneeskundigen hunne aanmerkelijkste gevallen mededeelen, daar de lijders de diepste geheimhouding van hen eischen. Mogten nog sommigen onder u aan de echtheid dier proeven twifelen: ik zal mij beroepen op uwe eigene ontdekking, bezorgers van 't belovende geslacht! herinnert u die jeugdige dagen, toen de jongelingschap weelderig bloeide, toen die tedere blus door zondige driften nog niet geschud of bezoedeld werd, hebt gij toen niet ondervonden dat de openbare scholen, leerscholen voor de eerste driften, ja zelfs voor deze vuile zonde, geweest zijn? Zullen vele uwer zich niet met mij

kunnen herinneren, hoe men onkundig van de verwoestende gevolgen dezer zonde, schaamteloos andere door zondigende bewegingen trachte aanzetten tot deze bevlekking: laten vrij-zorgvuldige ouders alle hunne pogingen aanwenden om alle wellustige beginsels te onderdrukken, nauwelijks zijn zij 't oog hunner ouderen onttrokken om in bijzondere scholen geoefend te worden, of zij worden door vrijere verkering al ras onderwezen in geheimen, die de driften, nog nauwelijks ontwonden, doen stijgen tot eenen onnatuurlijken trap, en niet door de rede geleid, al rasch de volkomene heerschappij over hen bekomen; velen zullen moeten getuigen, dat deze scholen oeffenscholen voor de jeugd van beide sekse in deze verderfelijke gewoonte mogen genoemd worden: opzieners der scholen, tracht toch eene geheime verstandhouding met deze of gene uwer leerlingen te verkrijgen en dan zult gij ondervinden of mijn bewijs grondig zij dan niet.

Maar ik ga verder in mijn betoog, en ik twijfel niet, of een oplettend lezer zal deze aanmerking bij zich zelve maken; 't ontbreekt zoo zeer aan geene bewijzen, dat deze misdaad onder onze jeugd heescht, dan wel bij velen aan genoegzame kundigheden van den aard dier schandelijke gewoonte: zij, die in de verborgenheden dezer ongerechtigheid ingewijd zijn, of door opmerking kundigheden in dit zamenstel verkregen hebben, behoeven geen ander bewijs; veildt men niet onbeschaamd de werktuigen te koop, die de wellust stre-

len kunnen , werktuigen uitgevonden door hen , die beloften van kuischheid gedaan hebbende , hare lusten op allerlei wijze trachten te voldoen , er moeten dan ook koopers zijn , die derzelve gebruik kennen. Maar ik zal meer trachten te betoogen ; deze zonde moet noodzakelijk bij ons algemeener zijn dan bij andere volkeren ; letten wij maar op onze geaardheid vergeleken met het algemeen bederf in de zeden van alle andere natiën : weleer heerschte 't Onanisme onder de Engelschen , waarom men van hun de eerste en uitvoerigste verhandeling heeft , maar sedert deze met de Italianen en Franschen schaamteloos en straffeeloos de krachten van hunne jeugd aan verleidende Delilaas opgeofferd hebben , is deze misdaad onder hen onbekender geworden , maar heeft onder de meer ingetogene Hollanderen rampzalige verwoestingen moeten aanrigten ; peinst met mij voor eenige oogenblikken op dit onderwerp en gij zult hier van rasch overtuigd zijn. Hoe aanmerkelijk zijn de zenuwkwalen binnen eene halve eeuw onder ons vermeerderd ! hoe algemeen zijn dezelve thans ! hoe zwaar zijn derzelve toevallen ! hoe zeer verzwakken de Nederlanders ! Ik zal dit niet uitvoerig betoogen , ik verwijze u naar de verhandeling van den schranderen BICKER achter W H I J T T over de zenuwziekten gesteld ; moet niet deze algemeene ziekte onder ons hare oorzaak hebben ? Gaarne sta ik toe dat er vele andere zijn , evenwel kan men niet ontkennen , dat onder de oorzaken ook die vuile zonde van zelf-

be-

bevlekking moet gesteld worden? — Welaan doorzoekt met mij vele huisgezinnen en er zal weinig meer overblijven tot uwe overtuiging.

Vele jongelingen in den bloei hunner jaren, niet ontbloot van middelen, koesteren evenwel geene neiging tot het huwelijk, zij leven meer afgescheiden van de wereld, schoon men uit hunne wijze van denken niet kan opmaken, dat dit eene neiging is uit hun temperament voortvloeiende, integendeel hebben zij smaak voor de wereld; beschouwt deze in gezelschappen waar wegens de vrije zamenleving onder beide sekse de vreugde heerscht, hoe bedeesd, hoe achterhoudend, hoe droefgeestig zijn zij dikwils; ik wil niet dat men van hun saletjonkers make, maar gaan wij na wat de oorzaak van deze zonderlinge ingetogenheid zij, let maar op hun bleek gelaat, kwade borst en andere kenmerken van dien aard: en bepaalde het zich nog maar alleen bij dezen. — Maar helaas! wat heerscht er veel al in de huisgezinnen der aanzienlijken! welk eene koelheid bij velen, in welke het eerste liefdevuur nog nauwelijks ontstoken, al rasch gedoofd is, ja zelfs de zucht tot de sekse doet veranderen in onnatuurlijke onverschilligheid, men kwijnt heimelijk, men schuwt den anderen en de liefdelooze zamenleving der jong gehuwden brengt menigwerf ziel en huisgezin verdervende gevolgen voort; is de een gezond en lustig terwijl de ander kwijnt, er komt dan dikwerf eene gemeenzaamheid met anderen tot doodelijk verdriet van den ander: kunt gij

dit alles wel afleiden uit de verbasterde zeden van de Europese beschaving? Zal 't wel die gewoonte zijn, die thans aan de huwelijks-verbintenis de meeste vrijheid verleent? offeboon zulke laage en alle zedelijkheid verwoestende begrippen ook onder ons insluipen, is er echter wel eenige waarschijnlijkheid, dat die gevolgen uit deze gewoonte voortvloeijen bij hun, die 't hoofsche leven schuwende, meer ingetogen leven? dit raadfel laat zich gevoeglijk dus ontknopen, een van beide de echtgenooten is wars van den huwelijks-pligt, en dus koel dewijl het aan de krachten ontbreekt, die de dierlijke geesten moeten opwekken; nauwelijks wordt dit bespeurt of er komt wederzijdsche verwijdering, vervolgens gedurige twist, en eindelijk meent deze dat men onschuldig de teedere huwelijks-belofte mag overtreden, of geheel verbreken; zoo ver strekken zich echter die gevolgen niet altoos uit, dewijl de verzwakking niet altijd tot die maate komt; de vrede heerscht evenwel zelden in die huisgezinnen, waarin een van beide verzwakt is, men zucht om een nageslacht, waarin men zich zelve herleven ziet; dit is dikwijls de hoop, de verwachting van beide familiën, maar de wensch blijft niet zelden onvervuld, of de hoop tot een levende vrucht wordt gedurig verijdeld, of, wordt zij somtijds vervuld, dan zijn het kinderen die wegens hunnen zwakken oorsprong nauwelijks die jaren bereiken, die hoope kunnen geven dat het geslacht door hun zal voortgeplant worden; zoo geraken de oudste, de aanzienlijkste Neder-

derlandsche geslachten in vergetelheid, terwijl de ongehuwden reeds op de helft van hunne jaren grijs zijn, en in den zomer van hun leven de toevallen van den ouderdom ondervinden; — dit zijn de treurige gevolgen van eene verfoeilijke misdaad; dus straft de Goddelijke regtvaardigheid, zoo overeenstemmende werkende in 't wereldbestuur, eene misdaad heimelijk gepleegd; eene straffe die de aangenaamste samenleving tot eene bron van allerlei verwarring en verdriet doet worden; ik wil dit niet uitbreiden, maar zal liever overgaan tot de middelen die aanleiding gegeven hebben, dat deze zonde onder ons meer algemeen geworden is; deze ontdekt en weggenomen zijnde, zijn de bronnen gestopt waar uit deze onheilen voortvloeijen: en hier in is 't dat uwe zorg, Opzienders der jeugd! 't meeste vermag om de teedere gemoederen te bewaren, en door behoedmiddelen te beveiligen. Laat ik u aanleiding tot nadere overdenking geven.

Eene der algemeene oorzaken, die in den godsdienst zoo veel invloed heeft, is de smaak van de tegenwoordige eeuw om de aanzienlijke jeugd niet veel gelegenheid tot een grondig onderzoek van de beginselen van den geopenbaarden godsdienst te geven. Men prijst hun niets als bevallig aan in 't godsdienstige, of het moet in een losfen en bloemrijken stijl geschreven zijn, ja het moeten vooral maar algemene ontwerpen van zedekunde zijn; die den meesten invloed hebben om iemand

tot een nuttig lid der zamenleving te maken; ontwerpen die ongetwijfeld nuttig zijn, doch niet genoegzaam. Ontwerpen veelal schadelijk, om dat zij de grondwaarheden van den godsdienst, die eene naauwere zedekunde vooronderstellen, heimelijk ondermijnen. Geeft men de jeugd deze geschriften in handen, men boezemt hun tevens vooroordeelen tegen den godsdienst in, die noodwendig invloed op hunnen geest moeten hebben, dewijl zij nog ongewapend zijn om deze stompe pijlen aftekeren, en uit de verkeerung met anderen bespeuren zij, dat een jongeling voor geestiger gehouden wordt, die zijn pijlkoker met zulke schichten gevuld heeft, dan een die dezelve tracht af te wenden. Ja, zoo ver is deze eeuw verbasterd, dat men de Nederlandsche Jeugd, welke veelal geschikt is om eenen godsdienst die zoo plegtig bevestigd is, te beschermen, overgeeft aan opzienders, die geen ander godsdienststelsel dan het moderne Socinianismus kennen, wat moet hier uit geboren worden? Imminers vele moeten meinedigen worden; ten minsten moet 't algemeen gevolg zijn, dat de sterkste teugel voor de driften der Jeugd door zulke handelwijzen hun ontnomen wordt, en zij zijn het dan ook in het bijzonder die tot deze zonden het eerste vervallen moeten: zij redeneren maar voor een oogenblik uit zulke aangenomen godsdienstige beginselen, en voeren eene levenswijze, die de dierlijke geesten opwekt eer de krachten des lichaams evenredig zijn aan derzelve uitwerking in die jeugdige jaren, en de ingeboezemde zedekunde beiet hun, zich volkomen aan de voldoening

van

van die aangezette driften over te geven, want de zorgen voor het ligchaam en de beschaaftheid boezemen hun dit duidelijk in: Wat dan? daar de dierlijke driften evenwel voldoening eischen. Men vervalt tot deze zonde, van welker aard en gevolg zij onkundig zijn; was hun nu al vroeg de uitgebreidheid der goddelijke weten in hare gestrengheid voorgehouden, waren hun de eerste aanlofselen der begeerlijkheid met kracht als strafbaar in de Goddelijke regtbank opengelegd, had men hun de diepe verdorvenheid van het hart leeren kennen, zoo in haren oorsprong, als in hare uitwerking, men zoude veel meer verwachting hebben mogen, dewijl een godsdienstig begrip de meeste kracht op de teedere gemoederen der jongelingschap maakt.

Ik zal nu slechts in het voorbijgaan eene andere oorzaak opgeven; moeten de spijsen en vooral de dranken, in deze tijden zoo zeer geliefkoosd bij velen mijner landgenoten, niet geacht worden te prikkelende te zijn, waardoor de driften tot deze zonde tomeloos steigen? Voorzeker verdient dit met betrekking tot ons Vaderland een verdubbelde aandacht, dewijl de verhittende spijsen en prikkelende dranken vermeederen en algemeener geworden zijn. Uwe buitensporige zucht, dierbare Vaderlanders! tot naäping der zeden en gewoonten van anderen volkeren, maakt u ook in dezen bij hun bespottelijk, dewijl dezelve noch met uwe luchtgesteldheid, noch met uwe opvoeding over-

een-

eenkomen, en dus de zeldzaamste uitwerking op ligchaam en geest moeten hebben.

Ik ga liever tot een ander middel ter bevordering van dit kwaad over, de boeken namelijk, in het bijzonder de liefdesvertellingen en verscheidene Fransche, Italiaansche, ja Engelsche Dichters — deze zijn de moeder van zoo veele ongerechtigheden, die onder ons straffeloos gepleegd worden, en helaas! hoevelen van die soort heeft Nederland niet opgeleverd, zoowel in onze Moeder als in de Fransche taal; waarin men door geile en onkuische gedachten in eenen verheven stijl voorgedragen, de zedekunde zoekt bevallig te maken.

Welaan, Opzienders der jeugd! neemt er de proeve van, doorbladert eens de geschriften van den wel bespraakten Redenaar en den grootsten Dichter van onze eeuw, en gij zult ondervinden, dat hij de grootste meester is om onbeschaamd, schoon geestig, (hoewel ik twijfel of men die edele naam wel op zulke onderwerpen mag toepassen) de aller onkuiste gedachten voor te dragen. De jeugd nauwelijks der kindsheid ontwaschen, valt deze geschriften in handen, zij doorlezen dezelve gegtig; de levendige verbeelding wordt geheel ingenomen met zulke beelden, zij moeten dan noodwendig op zulke gemoederen den diepsten indruk maken; vinden die driften geenen teugel dan die uitwendig zijn, het natuurlijkste gevolg is dat zij tot de Onanie vervallen, zie daar dervruchten. Zoo kwijnt de frische jeugd, zoo gaat zij zwanger van doodelijke toevallen. Gij die

die overgegeven zijt aan deze ongerechtigheid, ik beroep mij op uwe eigene ondervinding; moeten de meesten uwer niet getuigen dat de eerste aanleiding tot dit kwaad, in zoo verre de driften gaande wierden, door het lezen van Romans enz. voortgebracht is? Ach mocht dan deze schrijfwijze eens befnoid worden! ik zegge befnoid, want derzelve vertier geheel te verhinderen, zoude in een Platonisch gemeenebest alleen mogelijk zijn.

Willen wij dan edelmoedig zijn, wij moeten de zwarigheden niet vermenigvuldigen, welke haren grondslag hebben in die gedachten, dat men derzelve verkoop geheel zoude kunnen verhinderen; laten wij liever die beproefde middelen, in andere Landen met goed gevolg aangewend, trachten aan te prijzen, op dat de vloed dier schriften gestuit worde. —

Ik zal tot naderen aandrang dit stuk besluiten met de woorden van eenen der voortreffelijksten zedekundigen Schrijvers, wel bewust dat het gezag der Overheden hier in het meest vermag, — *gebrek aan goede orde*, zegt hij, *sleept allerlei ongebondenheid met zich*, „ *en hetgeen nog gevaarlijker is*, „ *vanneer eene zekere geest van losheid die den mensch* „ *tomeloos maakt*, *niet bedwongen wordt door de* „ *wetgevereren*, *dan zal die stroom verder vloeijen*, „ *en zal veelen met zich slepen in den algemenen af-* „ *grondt van het verderf*, *maar zoo dra zij met ernst* „ *tegengegaan wordt*, *zal men rasch een stilstand*, „ *zoo niet eene afneming bespeuren. De eere Gods* „ *vordert dat men dit zegge.*”

Doch op dat ik nu alles zegge, zal ik tot eene andere oorzaak, welke bevorderlijk aan de verspreiding van deze zonde is, overgaan; ik bedoele de diepe stilzwijgendheid, die men bij de jeugd in acht neemt omtrent den aard der Onania. Uit het te voren betoogde vloeit mijns bedunkens reeds van zelfs voort, dat alle die bezorgd zijn voor de jeugd, ook verpligt zijn onderscheidene kundigheden te verkrijgen van de natuur en de gevolgen dezer zonde; mogelijk zoude men uit de voorgedragen beginselen ook reeds van ter zijde kunnen afleiden, dat ook de jeugd onder zekere bepaling hierin moest onderwezen worden; maar om dat hier mogelijk zich vooroordeelen opdoen, die de wettigheid der gevolgtrekking nadelig zijn, is 't veel veiliger hier een weinig uitgebreider te zijn. Doch hier afgetrokken zedekundig te redekavelen zoude niet voldoende zijn, en dus kan de stelling noch van de eene noch van de andere zijde zoo volstrekt niet betoogd worden, dat er geene de minste bedenkingen zouden overblijven: die verder leest zal de nuttigheid dezer aanmerking genoegzaam inzien, zonder verdere opheldering nodig te hebben. In het beoordelen der zedelijke daden, vooral wanneer er verschil is, moeten de omstandigheden nauwkeurig in acht genomen worden; hierom zullen wij de zaak dus bepalen, dat wij aan de eene zijde de gevaren, die uit de geheimhouding natuurlijk geboren worden, zullen op geven, en vervolgens die welke uit de kennis van de Onania moeten voortvloeijen. Laten wij dan zien of er evenredigheid zij, en dus de zaak

onverschillig, aan welke zijde het gevaar overweegt, beschouwen: wanneer er geene kennis is van eene verbiedende wet, dan kunnen deszelfs drangredenen geene kracht oefenen op den redelijken geest; 't is waar algemeene bepalingen van den wil des Wetgevers zijn somtijds voldoende, maar wanneer er gevallen zijn, dat ongeoorloofde daden met andere geoorloofde of natuurlijke eenige overeenkomst hebben, dan is 't noodig een geschikt denkbeeld van de nadere bepaling te hebben, laten wij dit eens onderzoeken; bij voorbeeld is 't voldoende de jongelingschap, 't strafwaardige van de onkuischheid in 't algemeen voor te houden? Wanneer zij zich tot eene soort, en tot eenerlei onderwerpen bepaalde, zoude dit zeker voldoende zijn; maar hoe veel gelijkheid schijnt er voor eenen onkundigen in de natuurlijke daad, en in de zelf bevelking te zijn; zij die tot meerdere jaren en meerdere kundigheden gekomen en teeder van gemoed zijn, staan hier zelfs verlegen, en denken dikwerf met reden, dat de daad die eene ontlasting door de natuur veroorzaakt, onder de zelfbevelking moet geteld worden; doch zij niet weinig in getal, die zoo angstvallig denken, is 't dan niet te vrezen, dat 't grootste gedeelte tot de tegenovergestelde gedachten zullen overslaan, en dus met een gerust geweten, ziel en ligchaam zullen verwoesten, eer zij tot volkomener begrippen gekomen zijn; moet men niet natuurlijk besluiten dat 't grootere gedeelte van hun, indien zij nader onderrigt gehad hadden, waarschijnlijk bewaard zoude gebleven zijn

voor verleiding? Is dit niet een aanmerkelijke schande uit de geheimhouding geboren? laat ik er nog slechts alleen bijvoegen, opdat ik door mijne schrijfwijze niet schijne reeds vooringenomen te zijn; zij die tot deze zonde vervallen zijn, en reeds kwijnen, zijn door de diepe stilzwijgendheid, die men omtrent hun in acht nam, ook zoo misleid, dat zij niet ligt aan iemand zullen openbaren de oorzaak hunner ongesteldheid: welke nadelige gevolgen heeft dit niet gewrocht, eer de Geneesheeren hierop meer verdacht waren! welk eene moeilijkheid heeft het nog in om hun tot belijdenis te brengen! hier van zal ik niet meer zeggen, men doorlope het werkje van den Heer TISSOT zelf. Waaruit nu heeft deze ontijdige schaamte, die verscheiden naar het graf gesleept heeft, haren oorsprong anders ontleend dan uit de stilzwijgendheid.

Overwegen wij nu aan de andere zijde de onheilen die uit de ontdekking en nadere verklaring van deze zonde kunnen geboren worden, dan kunnen, zoo ik mij niet bedriege, dezelve maar tot eene hoofdzaak gebracht worden; de diepe bedorvenheid van het hart, en der zeeden dezer Eeuw, maakt het gevaarlijker eene zonde te ontdekken, waar van men anders zoude onkundig gebleven zijn; geeft men de jeugd, die verdorven van grondbeginfel en daarenboven, nog door zekere nieuwsgierigheid beheerscht wordt, onderscheiden begrippen van de Onania, men stelt hun in gevaar om de zaak te beproeven, en dus is er vreze, dat
het

het middel, het geen men ter hunner beveiling tracht te gebruiken, tot hun eigen verderf verstreken zal; verder wil ik dit niet uitbreiden, mij dunkt het is in het voordeeligste licht gesteld: trekken wij dan nu alles te samen? kan het laatste opwegen tegen het eerste? zoo men de voorstellingen waarop dit gebouw rust wegnemen kan, moet het geheele gebouw, welk eene goede gedaante het ook heeft, in vallen; maar laten wij allengskens beginnen, laten wij aannemen dat de bedorvenheid van het hart het verkiezelijker maakt deze misdaad in haar aard voor de jeugd te verbergen, moet men dit dan zonder bepaling van tijd en omstandigheden in acht nemen? dan zouden wij deze regel niet oordeelkundig gebruiken. — Dat men in de voorgaande Eeuw zoo redekavelde, wil ik zeer wel geloven, dewijl er toen weinig gevaar van verleiding was: én men hoopte dat de jeugd zoo vindingrijk niet zijn zoude om deze soort van ontugt zelfs uit te vinden, — maar veranderen dan de omstandigheden de zaak hier niet eenigfints, daar men u verzekert, dat die ongerechtigheid onder ons zoo algemeen doorgebroken is? — zoudt gij hem wel een voorzigtig voogd noemen, die zijn jeugdigen en onnozelen zoon thans Italiën liet doorreizen, zonder hem onder 't oog te brengen, dat hij zich zorgvuldig behoorde te wachten voor de verleiding tot eene onnatuurlijke zonde, die men tot dus verre voor hem verborgen had; even zoo onvoorzigtig zeggen wij u dat het thans zijn zoude, indien gij

uwe kinderen onder hunne medemakkers in de scholen zond, zonder nadrukkelijke waarschuwing en ontvouwing van deze zonde; maar mij dunkt, ik voel, gij luisterd nog maar en zijt nog verre van die overreeding, welke ik in u wensch te ontdekken; ik zal dan trachten mijne reden te doen gevoelen: onderzoek eens met mij stellig, op welke gemoederen eene verklaring van deze zonde met alle mogelijke waarschijnlijkheid van vrucht zijn zal; (choon de jeugd de waarde der gezondheid zelden regt kent, worden er nochtans zulken gevonden, die door liefde tot het ligchaam het sterkst beheerscht worden en in zoo verre zij de moeder der schoonheid is, zult gij het grootste getal der tedere sexe hier het gevoeligste vinden; onderricht deze van de natuurlijke gevolgen der Onanie, kunt gij dan wel sterker behoedmiddel opgeven, en is het te vergelijken bij de stilzwijgendheid? het treuren over het gemis van schoonheid en gezondheid van veele door dit verderfelij k kwaad, zal u wel haast anders leren. — Deze foort derhalven moet noodwendig onderricht hebben van de natuur der Onania. Andere onder de jeugd, welke men met eenige godsdienstige beginfels op eene redeneerkundige wijze heeft ingescherpt, zullen nooit overreed zijn van deszelfs gruwelijkheid, dan wanneer zij dezelve in haar aard kennen. — Hoe meer immers iets strijdig is tegens het oogmerk van den grooten Albestierder, hoe zondiger! — dit is zeker eene algemeene Regel, die men hun ingescherpt heeft; maar zal men dan

dan de zedelijkheid dier daad bepalen, men moet dezelve in haar aart en met vergelijking van het oogmerk Gods onderscheiden bevatten; onder deze zult gij derhalven alleen met vrugt arbeiden, wanneer gij hun de zonde ontvouwt en daar door overreed.

Er blijven dan nu nog zulke overig, bij wien de drangredenen en uit liefde tot het ligchaam en tot den godsdienst natuurlijk minder ingang zullen vinden; zult gij in dit geval het verschil beslissen, met te zeggen verbergt de zaak zorgvuldig en zij zullen bewaard blijven? doch dan moet men niet alleen vooronderstellen dat het gevaar om verleid te worden niet zeer groot is, maar ook dat deze, de gewigtige behoedmiddelen straks opgegeven missende, door uitwendige omstandigheden alleen in hunne driften beteugeld zullen worden om de natuurlijke voldoening te zoeken; doch die nauwkeurig denkt zal mij toestemmen, dat er nog altoos drangredenen gevonden kunnen worden, die op de gemoederen eenigen ingang zullen maken, mits men dezelve maar verstandig kiest en oordeelkundig gebruikt na de verschillende temperamenten, wie zoude in het laatste geval in verschil liever de geheimhouding verkiezen op eene onzekere hoop, dat zij er van zullen onkundig blijven? waarom hun die zonden in derzelfer gevolgen niet zoo geschetst, dat zij bemerken dat deze schenners van de Goddelijke Wet hun de gelegenheid afsnijden zouden om tot die sterkte van dien staat te geraken, waar in zij zich voorstellen, dat alle aardfche ge-

neugtens zich verenigen? mag men van dit middel niet meer verwagten dan van de geheimhouding? ik weet wel wat men mij zal tegenwerpen — deze behoedmiddelen zullen waarschijnlijk even zoo onzeker zijn als de geheimhouding wanneer er niets bijzonders, uit den godsdienst haar sterkte ontvangende, bijkomt en daarom verkiezen wij de geheimhouding. — Maar is dit wel bonding, wel voorzigtig geredekaveld? mag men van alle zedekundige middelen wel zeggen, dat zij onfeilbaar beproefde zijn in de toeëigening? dan zoude men de verdorvenheid onzer zielsvermogens moeten lochenen, ja de alvermogende werkingen van des Heeren Geest nutteloos maken: maar wie zal deze stelling omhelzende nogtans kunnen zeggen, dat even daarom het verstandig gebruik der Zedekunde niet verkieslijker is, dan het achteloos verkeer omtrént de beschaving der zeden! maar men zegt, dat is te algemeen geredeneerd, het is niet verkiesbaar in zaken van dezen aard een nauwkeurig en levendig tafereel te geven, om dat er de jeugd te veel dat geene uit leren kan, het welk zij welligt tot haar verderf gebruiken zoude: gij staat dan toe het gebruik der geschiktste middelen, maar juist deze kunt gij niet verstandig gebruiken, om een indruk op de gemoederen te maken, ten zij gij de lijnen trekke, waarmede gij het heerschende in het tafereel wilt doen kenbaar worden, ontleent van eene nauwkeurige beschrijving van den aard der zonden: laten wij ter uwer overtuiging u dit eens onder het oog brengen. Die geest
welke

welke de pen van hun, welke het godlijke woord geboekt hebben, gestiert heeft, konde ongetwijfeld de natuur der zedelijke beweegredenen het best; is deze Heilige Geest zoo behoedzaam geweest in zijne taferelen, wanneer hij deze of gene gemoedbewegingen wilde opwekken? immers neen. Jeremias en Ezechiël, wanneer zij Israëls en Judaas ontrouw malen, ontlennen het natuurlijke in hun tafereel van de schandelijkheid der hoererij en overspel; zijn zij zorgvuldig om niets onderscheiden op te geven van de natuur dier zonde? immers zij schetsen dezelve zoo natuurlijk, zoo levendig, dat men bijna een Oosterling behoort te zijn, wil men niet bloozen; waarschijnlijk zouden de kouleuren van dit tafereel niet zoo sterk geweest zijn, was het niet volgens het eerste oogmerk geschikt om de aandoening van schaamte in een Oosterling te verwekken, om de schandelijkheid der ontrouw onder het oog te brengen aan een volk, zoo teder omtrend de schennis des Huwelijksverbintenis: hier uit mogen wij veilig afleiden, dat het immers geoorloofd is in de zedekunde zich van dergelijke middelen te bedienen mits men de welvoeglijkheid in het oog houde. — Nu wil ik u geliefde Lezers! de zaak laten beoordeelen, en zal u derhalve de vergelijking zelve laten maken.

Nu zouden wij moeten overgaan tot algemene middelen ter bewaring voor deze zonde, doch die alle de opgenoemde oorzaken zorgvuldig tragt te vermijden, zal de beproefde middelen gebruiken.

ding der jeugd belast zijn, zich in het zelfde geval bevinden, en dat, wat men ook omtrent het onwelvoeglijke van het onderwerp moge aanvoeren, voornamelijk met betrekking tot deszelfs beschrijving of behandeling in eene levendige taal, het hem echter voorkomt dat de afschrik welke hier door aan velen tot het bedrijven van deze ligchaamsvernielende daad inboezemt, oneindig van meer belang is, dan de beweerde ontstichting welke door het lezen van dit boek veroorzaakt zoude worden, en wat verder aangaat dat men hier door tevens met een daad zoude bekend maken, welke misschien anders zoude verborgen gebleven zijn, een ieder thans genoegzaam weet en overtuigd is, dat de natuur ons van zelve tot deszelfs kennis brengt. Immers wanneer de teekenen van manbaarheid zich beginnen te vertonen, ook somtijds wel spoeder, en erectiones plaats grijpen, waar door de Penis noodwendig met eenige deelen in aanraking komende, wrijvingen ondergaat, waar door een gevoel verwekt wordt het welk spoedig den weg tot het bedrijven dezer misdaad wijst.

Overigens kan men ook geenzints aannemen, dat Jongelingen, of wie het ook mogen zijn, tot het bedrijven dezer daad door het lezen dezer Verhandeling zouden aangezet worden, wijl de afschuwelijkheid en het vernielende van deze handeling met zulke sterke kleuren hier in wordt afgemaald, en het gelijkerwijze ook waar is, dat wijl niemand kan ontkennen dat deze misdaad helaas! maar al te menigvuldig bedreven wordt, men gelijkerwijze ook niet behoeft te blozen om over dezelve te schrijven, en dan wel om het vernielende en het gevaarvolle van dit misdrijf te leeren kennen, wijl ook voorzeker vele Jongelingen de slagtoffers van het zelve zijn en blijven, om dat zij er het gevaar niet van kennen. Wij zijn het dan ook in alles volkomen met dezen beroemden Schrijver eens. Het waren dan deze bedenkingen welke denzelven hebben aangespoort om niet alleen zijne Verhandeling in de fransche taal uittegeven, maar ook dezelve met vele waarnemingen en daadzaken te vermeederen, en het is van deze fransche uitgaven dat wij reeds lang de vertaling bezitten, en daar de-

zelve thans geheel uitverkocht is, en den uitgever steeds menigvuldige aanvragen van dit Werk gedaan worden, heeft hij zich laten overhalen tot eene nieuwe druk, na dezelve van vele fouten, grove uitdrukkingen te hebben doen zuiveren, even als door een deskundigen eenige bekortingen te hebben doen daargestellen.

Wij hopen dan ook dat deze nieuwe uitgave moge bijdragen tot de vernietiging van dit afschuwelijk bedrijf.

I N H O U D.

INLEIDING Bladz. 1

E E R S T E A R T I K E L.

D E T O E V A L L E N.

I. AFDEELING. Tafereel, getrokken uit de Werken der Artsen	Bladz. 5
II. AFDEELING. Medegedeelde Waarnemingen	22
III. AFDEELING. Tafereel, getrokken uit de ONANIA	27
IV. AFDEELING. Waarnemingen van den Schrijver	32
V. AFDEELING. Gevolgen der zelfbesmettinge bij Vrouwen	54

T W E E D E A R T I K E L.

D E O O R Z A K E N.

VI. AFDEELING. Aangelegenheid van het Zaadvocht	64
VII. AFDEELING. Onderzoek der omstandigheden, die de uitwerping vergezellen	75
VIII. AFDEELING. Oorzaken der gevaren, in het bijzonder eigen aan de zelfbesmetting	91

D E R.

D E R D E A R T I K E L.

D E G E N E Z I N G.

IX. AFDEELING. Middelen ter genezing, door andere Artsen voorgesteld	Bladz. 106
X. AFDEELING. Behandeling van de	
Schrijver	124
De Lucht	128
Over het Voedsel	133
De Slaap	151
Ligchaamsbewegingen	155
De Ontlastingen	157
De Hartstochten	160
De Geneesmiddelen	164

V I E R D E A R T I K E L.

OVEREENKOMSTIGE ZIEKTEN.

XI. AFDEELING. De Nachtbevlekingen	201
XII. AFDEELING. De enkele Zaadvloed .	217
XIII. AANHANGSEL	228

P R O E V E N

O V E R D E

Z I E K T E N ,

O O R S P R O N K E L I J K U I T D E

Z E L F B E S M E T T I N G .

~~~~~
I N L E I D I N G .

Onze ligchaamen gestadiglijk afnemende, zouden wij welhaast, indien wij ons verlies niet konden herstellen, in eene doodlijke verzwakking storten. Spijs en drank bewerken wel deze herstelling, maar zoo echter, dat zij verscheide bereidingen, welke men te samen onder den naam van voeding bevat, ondergaan moeten. Zoodra de voeding niet meer, of zoodra zij kwalijk geschiedt, {zijn alle spijs en drank zonder nut, en verhinderen niet, dat men niet in alle de kwalen vervallen, welke de uitputting naar zich sleept. Ondertusfchen is van alle oorzaken, die in staat zijn om de voeding te beletten, geene misfchien gemeener dan al te overvloedige ontlastingen.

Zoodanig is het maakfel onzes werkstuigs en der dierlijke werktuigen in het algemeen, dat er, ten einde de voedselstoffen dien trap van bereiding ver-

krijgen , welke tot de herstelling des ligchaams noodzakelijk is , zekere hoeveelheid van vochten overblijven moet , reeds bearbeid , reeds *genaturaliseerd* , indien men mij toestaat dit woord te gebruiken . Want zoo deze vereischte hoedanigheden ontbreken , blijven de ontbinding en koking der voedfelen onvolmaakt , en zooveel te meer onvolmaakt , naar mate het vocht , welk in hoeveelheid te kort schiet , meer bearbeid , en van grooter aanbelang zij .

Eene sterke Min , die men 't leven benemen zoude , door haar eenige ponden bloeds binnen vierentwintig uren aftetappen , kan , gedurende eene reeks van vier- of vijfhonderd dagen , zonder er gevoelig door aangedaan te worden , dezelfde hoeveelheid van melk ten dienften eens zuigelings opleveren : nademaal de melk van alle de vochten minst bearbeid en een bijna vreemd , terwijl het bloed een wezenlijk vocht is . Een ander vocht is er , het vocht des zaads namelijk , welk zoo sterken invloed heeft op de krachten des ligchaams en op de volmaking der voeding , dat , naar 't eenparige gevoelen der Artsen van alle de eeuwen , het verlies van ééne ounce dezes vochts meer afmat dan dat van veertig oncen bloeds . Men kan zich deszelfs aangelegenheid verbeelden , als men de uitwerkfels gadeslaat , welken het voortbrengt , zoodra het zich begint op te doen ; stem , gelaat en de trekken des aangezichts zijn terstond aan 't veranderen . De baard komt te voorschijn , terwijl het gansche lig-

chaam

chaam dikwijls eene andere houding aanneemt: want eene grofheid en stevigheid, waarmede de spieren voorzien worden, veroorzaken een gevoelig verschil tusfchen het ligchaam eens volwasfenen en dat eens jongelings, die de huwbaarheid nog niet bereikt heeft. Men wederhoud alle deze uitwerkfelen door wegneming van het werktuig, het welk de affcheiding des vochts, voortbrengt. Ook blijkt uit goede waarnemingen, dat in den manlijken ouderdom de wegneming der ballen oorzaak was, dat de baard uitviel en de kinderlijke ftem wederkwam (1). Kon men na deze overweging nog twijfelen aan het vermogen der werkingen, die dit vocht op het gansche ligchaam uitoefent, en kan men er tevens niet uit oordeelen, hoe vele kwalen de verfpilling eens zoo dierbaren vochts voortbrengen moet? De verordening bepaald het eenige en wettig middel van het te ontlasten. De ziekten doen het nu en dan ontvloeijen. Het kan tegen onzen wil in wellustige dromen verloren raken. De Schrijver des boeks *Genesis* heeft ons de gebeurtenis van *Onans* misdaad nagelaten, buiten twijfel om ons van deszelfs ftraf verflag te doen. *GALLENUS* leert ons, dat *Diogenes* door te plegen van dezelfde misdaad zich bezoedeld gehad heeft.

Bijaldien de hachelijke gevolgen, uit het te over-
vloe-

(1) *BOERHAAVE* prælectiones ad institnt. §. 658, c. 5. p. 444. edit. *Gott.*

vloedige verlies dezes vochts ontstaan, alleenlijk afhingen van de hoeveelheid, of naar de hoeveelheid evenredig dezelfden waren, zoude er, met betrekking tot het natuurlijke, weinig aangelegen zijn, of de ontlasting geschiedde op de eene of andere manieren, over welken ik spreek. Maar de vorm (men vergunne mij ook deze uitdrukking, terwijl mijn onderwerp tot vrijheden van die foort gezag geeft) doet hier zooveel als de grondslag. Eene te aanmerkelijke hoeveelheid zaads, langs de wegen der natuur verloren, stort niemand in zeer moeilijke ongemakken, maar die nog zwaarder zijn, wanneer dezelfde hoeveelheid verplengd geworden is door middelen tegen de natuur. Ontzaggelijk zijn de toevallen, welken zij, die in een natuurlijke vermenging zich uitputten, ondervinden: maar die op de zelfbesmetting volgen, zijn 't nog meer. Seboon derhalve de laatsten het voorwerp dezer Verhandeling eigenlijk uitmaken, belet echter het nauwe verband, dat zij met de eerste toevallen hebben, het tafereel van één te scheiden. Dus zal dit algemeene tafereel mijn eerste Hoofdstuk zijn. Vervolgens tot de verklaring der oorzaken overgaande, zal ik mij in het tweede Hoofdstuk met zulken, die de gevaarlijken gevolgen der zelfbesmetting opleveren, bezig houden. Eindelijk zullen de geneesmiddelen en eenige overeenkomstige ziekten dit werk besluiten. Ik zal overal, het gene de beste Schrijvers hiervan opgetekend hebben, bij het mijne voegen,

EERSTE ARTIKEL.

De Toevallen.

EERSTE AFDEELING.

Tafereel, getrokken uit de Werken der Artsen.

HIPPOCRATES, de oudste en nauwkeurigste van die hunne waarnemingen aangeteekend hebben, heeft reeds de kwalen, uit het misbruik van de gemakkelikheden der liefde oorspronkelijk, onder den naam van *consumptio dorsalis* te boek gezet (1). „ Deze ziekte, zegt hij, trekt „ hare afkomst uit het merg des ruggebeens. „ Jonggetrouwde mannen of wellustigen worden „ er van aangetast. Zij hebben in het begin geene „ koorts; en schoon zij wel eeten, vermageren „ zij nogtans en teeren uit. Zij verbeelden zich „ mieren te voelen, die van het hoofd neder- „ waarts langs het ruggebeen afklimmen. Zoo „ menigmaal als zij hunnen afgang of water ma- „ ken, verliezen zij overvloediglijk een zeer dun „ zaadvocht. Zij zijn onbekwaam tot de voort- „ teling, en worden dikwijls in hunnen droom „ door een zaadverlies overvallen. Het wan- „ delen, vooral langs moeilijke wegen, maakt hen „ loom, verzwakt hen, doet hun hoofd zwaar „ worden

(1) De morbis P. II. c. XLIX, p. 479.

„ worden en hunne ooren ruischen. Eindelijk
 „ wordt hun levensdraad door eene slepende koorts
 „ (*Lipyria*) afgesneden.” Aangaande deze foort
 van koorts zal ik op eene andere plaats spreken.

Sommige Artsen hebben aan dezelfde oorzaak toegeschreven, en *secunda consumptio dorsalis Hippocratis* genoemd eene ziekte, elders door hem beschreven (1), en welke met de eerste eenige overeenkomst heeft. Maar het behoud der krachten, door hem bijzonderlijk opgegeven, is, naar mij dunkt, een overtuigend bewijs, dat deze ziekte niet van dezelfde oorzaak, uit welke de eerste voorkomt, afhangt; zij schijnt veeleer eene aan-
 doening van scherpe zinkingstofte (*affectio rheumatica*) te wezen.

„ Deze gemakelijkheden „ zegt CELSUS, in zijn
 uitmuntend boek over de bewaring der gezond-
 „ heid, zijn zwakken personen altijd hinderlijk,
 „ en de telkens herhaalde uitoefening van dezelve
 „ ondermijnd de krachten (2).”

Men kan niets vervaarlijker beschouwen, dan het tafereel, dat ARETEUS ons nagelaten heeft van de ongesteldheden, door eene al te overvloedige ontlasting des zaads veroorzaakt. „ De jonge lieden, zegt hij, nemen *en* de houding aan,
 „ *en* vervallen in de zwakheden der grijsaards.
 „ Zij worden bleek, verwijfd, stijf, loom, moe-
 „ deloos, bot van geest en zelfs slaphartig. Hun-
 „ ne

(1) De glandulis, FOES p. 273.

(2) De re medica, lib. I. cap. IX. & I.

„ ne ligchamen krommen zich , hunne beenen
 „ kunnen hen niet langer dragen , alles doen zij
 „ met tegenzin , en tot alles zijn zij onbekwaam.
 „ De meesten vallen in verlamming (1). ” Hij
 brengt op eene andere plaats , de liefdevermake en
 tot het zestal der oorzaken , uit welken de ver-
 lamming ontstaat (2).

GALENUS heeft opgemerkt , dat dezelfde oor-
 zaak aanleiding gaf , tot de ziekten der hersenen ,
 de zenuwkwalen en tot de vernietiging der krach-
 ten (3) , en hij verhaald elders dat een man , van
 eene geweldige ziekte nog niet ten vollen gene-
 zen , in denzelfden nacht , wanneer hij met zijne
 vrouw gemeenschap hield , overleedt.

PLINIUS , de Natuurkundige , berigt ons , dat
 CORNELIUS GALLUS , een oude Hoofdschout ,
 en TITUS ETHERIUS , een Romeinsch Rid-
 der , midden zelfs onder het bijslapen gestorven
 zijn (4).

„ De maag , zegt AETIUS , verliest hare orde ,
 „ het gantsche ligchaam zijne sterkte ; men ver-
 „ valt tot verbleking , vermagering en dorheid ;
 „ de oogen vallen naar binnen (5). ”

Deze getuigenissen , uit de voortreffelijksten der
 oude

(1) De signis & caus. diut. morb. I. II. c V.

(2) L. I. c VII , p. 34 , edit. BOERHAAVE.

(3) Comment. tert. in lib. III. HIPPOCR. de morb. vulg.
 oper. omn. t. III , p. 538

(4) Historia mundi , Lib. VII , c. LIII , p. 124

(5) Terrab. III , Serm. III , c. XXXIV.

oude Schrijvers bijgebragt, worden door dien van een groot getal hedendaagschen bevestigd. SANCTORIUS, die met de grootste oplettendheid onderzoek gedaan heeft naar alle de oorzaken, op onze ligchamen werkende, heeft aangemerkt, dat deze de maag verzwakte, de pijsverteringen vernielde, de onzichtbare uitwaaseming, uit welkers onorde zoo kwellende gevolgen ontstaan, belemmerde, in lever en nieren groote verhittingen maakte, voor den steen de deur opende, de natuurlijke warmte wegnam, en gemeenlijk het verlies of de verzwakking van 't gezigt, naar zich sleepte (1).

LOMMIUS, in zijne fraaije uitleggingen over de woorden van CELSUS, welken ik zoo even aangehaald heb, onderschraagt het getuigenis zijns Schrijvers door zijne eigene aanmerkingen. „ De „ dikwijls herhaalde ontlastingen van het zaad „ verflappen, verdrogen, verzwakken, ontzenuwen, en brengen eene menigte van kwalen „ te voorschijn. Zij zijn de bron van beroerte, „ slaap- en vallende ziekten, lusteloosheden, gezichtsverdonkeringen, bevingen, verlammingen „ stuiptrekkingen en de pijnlijkste soorten der „ jicht (2).”

Zonder schrik leest men de beschrijving niet, door den vermaarden Burgemeester en Amsterdamschen Geneesheer TULP ons nagelaten. „ Niet „ al-

(1) Med. stric. sect. 6. aph. 15, 19, 21, 23 & 24.

(2) Comment. de sanit. tuend. p. m. 37.

„ alleen , zegt hij , vermagerd het merg van 't
 „ ruggebeen , maar tevens ligchaam en geest ver-
 „ liezen gelijkerwijze hunne krachten. De mensch
 „ komt erbarmelijk om. SAMUËL VERSPEET
 „ wierd aangetast door eene vloeijing van vocht ,
 „ hetwelk ten uitersten fcherp , allereerst zich
 „ plaatste over het achterste deel des hoofds , en
 „ in den nek. Van daar nam het al dalende zij-
 „ nen weg , langs het ruggebeen en de lende-
 „ nen , naar de zijden en heupen , den ellendigen
 „ met zoo hevige pijnen folterende , dat zijn lig-
 „ chaam geheel wanftaltig wierd. Hij verviel in
 „ een koorts , het welk hem deed uitteeren ,
 „ maar naar naar zijnen zin niet spoedig genoeg :
 „ want zoodanig was zijn toestand , dat hij meer
 „ dan ééns de dood te hulpe riep , bevorens deze
 „ hem van zijne smertelijke kwalen ontbond.” (1)

Niets , zegt een beroemde Leuvenfche Arts ,
 ondermijnd zoo fterk de krachten , en verkort
 zoo fchielijk het leven (2).

BLANKAART bemerkte enkelvoudige zaadvloe-
 den , teeringen en waterzuchtskwalen , allen van
 dezelfde oorzaak afstammende (3). En MUYS
 heeft eenen man gekend , die anderzins van
 middelmatigen ouderdom , door een van zelf ont-
 ftaan heet vuur van zijnen voet wierd aangetast ,
 wel-

(1) Obf. Med. I. III, c. XXIV.

(2) ZYPAERUS fundam. med. Part. II, art. 6.

(3) Inffit. medic. Part. II, c. XXVII.

welke ongesteldheid deze Arts mede aan wellustige buitensporigheden heeft toegeschreven (1).

De Gedenkschriften der Natuuronderzoekeren gewagen van een verlies van 't gezigt, waarvan de aantekening verdiend hier onafgebroken geplaatst te worden. Men weet niet, zegt de Schrijver, wat verborgen famenlijden de teelballen met het ligchaam, en vooral met de oogen hebben. SALMUTH zag een miltzuchtigen geleerden, gek worden, en eenen anderen man, wiens hersenen op eene zoo wonderbare wijze waren opgedroogd, dat men ze hoorde schudden in het bekken; beiden door zich aan buitensporigheden van eene zelfde soort te hebben overgegeven. Ik zelf heb eenen man gekend, negen en vijftig jaren oud, die, na gedurende drie weken eene jeugdige vrouw getrouwd gehad te hebben, eensklaps blind wierd, en ten einde van vier maanden overleed (2).

„ De al te groote verspilling der dierlijke geesten, vernietigt de werkkraft der maag, en beneemt den eetlust, terwijl de voeding genen stand meer houdende, de beweging van 't hart verflaauwt en alle ligchaams deelen verzwakken: zelfs stort men in vallende ziekte” (3). 't Is waar, wij weten niet, of de dierlijke geesten en
het

(1) Praxis chirurgica Decur. I, Obs. 4.

(2) Decur. II. ann. 5. Append. observ. 88, p. 56.

(3) SCHELHAMMER, ars medendi universa, Lib. II, sect. II, c. IV, §. 23.

het teelvocht dezelfde zaak uitmaken; maar de waarnemingen, gelijk men dadelijk zien zal, hebben ons geleerd, dat tusfchen deze twee vloei-vochten eene zeer groote overeenstemming plaats grijpt, en dat het verlies zoo wel van het eene als van het andere dezelfde ongesteldheden voortbrenkt. De Heer HOFFMAN heeft op de verfpilling des zaads ongemeen moeilijke toevallen zien volgen. „Na langdurige nachtvloeiingen gaan, „zegt hij, niet alleen de krachten verloren, niet „alleen vermagert het ligchaam, niet alleen ver- „bleekt het gelaat, maar, wat meer is, het ge- „heugen wordt gekrenkt, een achteréénvolgend „gevoel van koude overmeestert alle de leden, het „gezicht wordt verduistert en de stem heesch (1); „het gansche ligchaamsgestel wordt allengs ver- „woest, terwijl de slaap door onrustige dromen „gestoord, niet wederkeert, en men pijnen ge- „voelt, overeenkomstig met zulken van iemand, „wiens leden men met stokken geslagen heeft.” (2)

In eene raadvraging voor eenen jongman, die door de zelfbesmetting, behalve andere kwalen, door eene volkomene verzwakking van het gezicht aangetast werd, zegt hij, „verscheiden voorbeel- „den gezien te hebben van menschen, die, zelf „in den volwasfchen stand der jaren, dat is, als „het ligchaam alle zijne krachten ten dienste „heeft, niet alleen roode ontstekingen en onge- „meen

(1) Consult. Cent. 2 & 3, Caf. 102. T. III, p. 293.

(2) Op dezelfde plaats, Caf. 103.

„ meen hevige pijnen in de oogen gekregen had-
 „ den , maar ook zoo groote verzwakking van 't
 „ gezigt , dat zij niets , wat het ook wezen mogt ,
 „ lezen of fchrijven konden. Ik heb , voegt hij
 „ er nadrukkelijk bij , twee gezichtsverlammin-
 „ gen , voortgesproten uit deze oorzaak , aange-
 „ troffen (1).” Men zal zelf het verhaal der
 ziekte , welke tot deze raadpleging aanleiding gaf ,
 met genoeggen leezen. „ Een jongman (dus luid
 „ het ,) van zijn vijftiende jaar aan de zelfbesmet-
 „ ting , die hij met gefladige herhalingen tot aan
 „ zijn dricëntwintigfte volbragt had , overgege-
 „ ven , verviel gedurende die tufchenreeks in zoo
 „ groote verzwakking van hoofd en oogen , dat
 „ menigmaal deze laatften , op het tijdstip van de
 „ uitwerping des zaads , door een geweldigen
 „ kramp aangetast wierden. Zoodra hij iets le-
 „ zen wilde , ondervond hij er eene verdoving of
 „ beneveling in , gelijk aan die gene , welke men
 „ in de dronkenschap opmerkt. Hij leed in het oog
 „ zelve de overmatigfte pijnen. De leden hingen
 „ zwaar nederwaarts , en kleefden allen nachten
 „ aan elkander. Onophoudelijk de tranen uit-zij-
 „ ne oogen latende vloeijen , verzamelde hij in
 „ derzelve hoeken , die zeer pijnlijk waren , een
 „ groote hoeveelheid van ftoffe , min of meer wit
 „ van kleur. Niettegenftaande hij met genoeggen at ,
 „ wierd hij echter doodmager , en altoos na den
 „ eten beving hem eene foort van dronkenschap.”

De-

(1) Ter zelfder plaatfe. Caf. 103.

Dezelfde Schrijver deeld nog een andere waarneming mede van welke hij ooggetuigen geweest is, en die ik geloof hier te moeten plaats geven. „Een „ jongman van achttien jaren, die zich aan eene „ dienstmaagd menigmaal opgeofferd had, stortede „ eensklaps in onmacht met eene gansche beving „ in alle de leden. Het aangezigt was blozend, „ en de pols heel zwak. Hij wierd na een uur „ duren uit dezen toestand gered, zoo nogthans „ dat hem eene algemeene magteloosheid bijbleef. „ Ook hernieuwde zich hetzelfde toeval zeer dik- „ wijls, en bragt na acht dagen eene famen- „ trekking en een gezwel op den rechter arm te „ weeg, mitsgaders aan den elleboog eene „ pijn, welke telkens met het beschreven toeval „ zich verdubbelde. De kwaal hield langen tijd „ stand, en zelfs in weêrwil van vele aange- „ wende middelen tot erger overslaande. Doch „ eindelijk werd hij door den Heer HOFFMAN „ genezen” (1).

Het is de Hr. BOERHAAVE, die deze ziekten affchildert met die kracht en juistheid, die alle zijne tafereelen kenschetsen. „ Het al te groote ver- „ lies van het teelzaad veroorzaakt vermoeidheid, „ onmacht, onbeweegbaarheid, zenuwtrekkingen, „ vermagering, dorheid, pijnen in al de vliezen der „ hersenen. Het verftompt de zinnen, en bederft „ bovenal het gezigt. Het veroorzaakt de rugge- „ tering (*consumtio dorsalis*) gevoelloosheid en „ meer

(1) De morbis ex nimia venere, §. 18, oper. omn. suppl. secund. pars prim. d. 496.

„ meer andere ziekten, die met dezelveu gemeen-
 „ fchap hebben (1).”

De aanmerkingen, door dezen groten Man zij-
 nen toehoorderen, in het verklaren van het voor-
 gemelde medegedeeld, en die op de onderscheidene
 manieren van ontlastingen hunne betrekking heb-
 ben, moeten hier niet overgeflagen worden. „ Ik
 „ heb eenen lijder gezien, wiens ziekte allereerst
 „ begon met vermoeidheid en verzwakking door
 „ het gansche ligchaam, vooral omtrent de len-
 „ denen. Hij wierd van peestrekking, verwisfe-
 „ lende krampbewegingen en vermagering verge-
 „ zeld, het geheele ligchaam fchijnende te zullen
 „ verwoesten. De lijder gevoelde ook pijn in de
 „ hersfenvliezen, zoodanige pijn namelijk, die de
 „ zieken drooge hitte noemen, welke inwendiglijk
 „ in de edelfte deelen des ligchaams zonder op-
 „ houden brand.

„ Ik heb ook eenen jongman gekend, door de
 „ ruggetering aangetast. Hij had eene mismaakte ge-
 „ ftalte, en onaangezien men hem meer dan ééns
 „ gewaarfchuwde had van zich niet te fterk aan deze
 „ fchandelijke drift over te geven, deed hij het
 „ echter, en wierd voor zijnen dood zoo wanftal-
 „ lig, dat de vlezige dikte, anderzins bovenover
 „ de ruggebeensuitfteekfels der lendenen gelegen,
 „ nu t'eenemaal ingezonken was. De herfenen
 „ zelfs ziet men in dit geval verteerd. Inderdaad de
 „ zieken worden krankzinnig. Zij worden zoo ftijf,
 „ die

(1) Inffit. §. 776. naar de Fransche vertaling van M. D. L. M.

„ dat dergelijke algemeene onbeweegbaarheid, uit
 „ wat oorzaak ook voortgesproten, door mij nooit
 „ opgemerkt is. De oogen zelfs zijn dermate ver-
 „ zwakt, dat zij niet meer zien kunnen (1).”

De Hr. DE SENAC, in de eerste uitgave zijner proeven, de gevaarlijke gevolgen der zelfbesmettinge afmalende, voorspeld aan het slagtoffer dier schandelijke wandaad, in den bloet der jaren, alle de verzwakkingen, aan de waggelende grijsheid verknocht. Men kan in de volgende uitgaven de redenen zien, om welken dit afgebroken stuk en eenige anderen weêr ingetrokken zijn.

De Hr. LUDWIG, in de beschrijving der kwalen, die de al te overvloedige ontlastingen ten gevolge hebben, vergeet insgelijks die van het zaad niet. „ De jonge lieden van de eene en andere
 „ sexe, aan den wellust zich opofferende, ver-
 „ woesten hunne gezondheid door de krachten te
 „ verkwisten, verordend om hun ligchaam den
 „ hoogste trap van manlijke sterkte te geven; en
 „ eindelijk vallen zij in de teering (2).

Een breed verflag der treurigste toevallen, uit deze oorzaak opwellende, heeft ons de Hr. DE GORTER ter hand gesteld. Maar te lang zijnde om hier over te nemen, wijze ik tot de verhandeling zelve een iegelijk, de taal verstaande, van welke deze Schrijver zich bediend heeft (3).

De

(1) Comment. over dezelfde plaats, T. VII. p. 214.

(2) Institut. physiol, §. 870 & 872.

(3) De insensibil. persp. cap. ult.

De Hr. VAN SWIETEN, hebbende de beschrijving der rugtering van HIPPOCRATES, die men hier boven lezen kan, opgegeven, doet 'er vervolgens bij: „ Ik heb bij hen, die zoo ongelukkig waren van aan deze schandelijke bevlekingen zich overgegeven te hebben, alle deze toevallen en nog veele anderen gezien. Ik heb gedurende drie jaren tot de middelen, welke de geneeskunst opgeeft, hoewel vruchteloos, toevlucht genomen voor eenen jongman, die, door dit schaamteloze bedrijf, door vliegende, verschrikkelijke en algemeene pijnen, nu eens door een gevoel van hitte, dan van eene verveelendste koude in het gansche ligchaam, vooral in de lendenen vergezeld, aangetast werd. In het vervolg, nadat de pijnen een weinig ophielden te woeden, voelde hij eene zoo groote koude in de dijen en beenen, schoon die deelen op het uiterlijke gevoel een natuurlijke warmte schenen te behouden, dat hij om zich te verwarmen steeds, en zelfs in de heetste dagen van den zomer, bij het vuur zat. Met verwondering bemerkte ik, voornamelijk in al dien tijd, een gestadige omwentelende beweging der ballen in den balzak, terwijl de lijder een dergelijke beweging, welke hem zeer tot last strekte, in zijne lendenen gewaar werd” (1).

Dit verhaal laat ons in de onzekerheid, of die elendeling na het verloop der drie jaren zijn leven

ge-

(1) Aph. 586. T. II. p. 46.

geëindigd , dan of hij federt , tot nog grootere zwakte vervallen is. Eene andere uitkomst ondertusfchen was er niet te hopen.

De Heer KLOEKHOF, handelende in een zeer goed Werk over de ziekten van den geest, die van het ligchaam afhangen, bevestigd door zijne aanmerkingen hetgene wij alreeds hebben gezegd.

„ Eene te groote verspilling van 't zaad vernield
 „ het gestel der vaste deelen. Hier uit ontstaan
 „ de verzwakking, de vadzigheid, de dolheid,
 „ de long- en rugteringen, de verftomping en
 „ verzwakking der zintuigen, de domheid, de
 „ dwaasheid, de bezwijmingen, en de ftuiptrek-
 „ kingen. ” (1)

De Heer HOFFMAN had reeds opgemerkt, dat de jonge lieden, met het fchandelijk bedrijf der zelfbefmetting zich bezig houdende, allengs alle de vermogens van hunnen geest, en vooral het gheugen verliezen, mitsgaders dat zij tot de letteroeffeningen t'eenemaal onbekwaam worden (2).

De Heer LEWIS (3) beschrijft ook alle deze kwalen. Ik zal uit zijn Werk niet dan de fchets, welke tot de gebreken der ziel betrekking heeft, mededeelen. „ Alle de kwalen, welke uit de buiten-
 „ fporigheden met de vrouwen oorspronkelijk zijn,
 „ volgen nog veel fchielijker, vooral in de teedere
 „ jeugd,

(1) De morb. anim. ab infirm. medul. cereb. p. 37.

(2) Oper. omn. fol. T. IV, p. 295.

(3) A practical Essay upon the tabes dorsalis, Lond 1748, & 3^e. edit. 1758.

„ jeugd, op het verfoeijelijk bedrijf der zelfbe-
 „ vlekking, zoodat het moeilijk zijn zoude om
 „ die met de verschrikkelijke kleuren, welk zij
 „ verdienen, af te schilderen; een bedrijf zeker,
 „ daar de jonge lieden zich aan verflaven, zon-
 „ der de volkomene redeloosheid dier misdaad te
 „ kennen noch alle de ziekten, die er de na-
 „ tuurlijke gevolgen van zijn (1). De ziel voelt
 „ zich van alle ongesteldheden des ligchaams,
 „ maar bovenal van die uit deze oorzaak voort-
 „ komen, aangegrepen. De zwartgalligste zwaar-
 „ moedigheid; de onverschilligheid voor (konde
 „ men niet veeleer zeggen? de afkeer van) alle
 „ vermaken, de onmogelijkheid om deel te ne-
 „ men in het onderwerp van de verkeerung der
 „ gezelschappen, alwaar zij zich bevinden; het
 „ bezef van hunne eigen elende, en de wan-
 „ hoop dat zij er de vrijwillige oorzaken van
 „ zijn; eindelijk de noodzakelijkheid om van den
 „ gelukkigen staat des huwelijks af te zien; alle
 „ deze dingen zijn diepgrievende denkbeelden,
 „ waardoor deze ongelukkigen geperst worden
 „ om zich van de wereld af te zonderen, zeer
 „ gelukkig nog, indien zij er niet door worden
 „ aangezet, om een einde van hun loopperk te
 „ maken.” (2)

Dit verbazend tafereel zal vervolgens door nieu-
 we waarnemingen bekrachtigd worden. Die van
 den

(1) Ibid. p. 13.

(2) Ibid. p. 19.

den Heer STORK, in het fraaije Werk, dat hij over de geschiedenis en de behandeling der ziekten in 't licht gegeven heeft, is niet min schrikverwekkend. Doch ik zende die genen, welke dezelve willen nazien, tot die Verhandeling zelve, die elke Arts behoorde te lezen. (1)

Eer ik tot de Waarnemingen, die mij medege-
deeld zijn, overga, zal ik dit Hoofddeel met het
fraaije stuk, te vinden in 't uitmuntende Werk,
waarmede de Heer GAUBIUS de Geneeskunst
verrijkt heeft, besluiten. Hij schildert niet alleen
de kwalen, maar hij wijst er ook de oorzaak van
aan, met die kracht, die waarheid, dat doorzigt
en die juistheid, die alleen een grooten meester
eigen zijn. Het is een schatbaar stuk, en ik ge-
love dat het niet ongepast is, om hier de eigene
woorden van dezen uitmuntenden Schrijver te
laten volgen. *Immoderata seminis profusio,
non solum utilissimi humorisjacturâ, sed etiam
ipso motu convulsivo, quo emititur, frequen-
tius repetito, inprimis lædit. Etenim summam
voluptatem universalis excipit virium resolutio,
quæ cerebro ferri nequit, quin enervit. Co-
latoria autem corporis quo magis emulgentur, eo
plus humorum aliunde ad se trahunt, succisque sic
ad genitalia derivatis, reliquæ partes depauperan-
tur. Inde ex nimia venere lassitudo, debilitas, im-*

(1) Medicus annus, T. II, p. 213. &c.

mobilitas, incensus delumbis, encephali dolores, convulsiones sensuum omnium, maxime visus, hebetudo, cæcitas, fatuitas, circulatio febrillis, exsiccatio, macies, tabes & pulmonica & dorsalis, effeminatio. Augentur hæc mala atque insanabilia fiunt ob perpetuum in venerem pruritum, quem mens, non minus quam corpus, tandem contrahit, quoque efficitur, ut & dormientes obscena phantasmata exerçant, & in intiginem pronæ partes quavis occasione impetum concipiant, onerique & stimulo fit quamlibet exigua reparati spermatis copia, levissimo conatu, & vel sine hoc, de relaxatis oculis relapsura. Quo circa liquet; quare adolescentiæ florem adeo pessumdet iste excessus (1). Dat is:

„ De onmatige verplenging des zaads maakt voor-
 „ namelijk het ligchaam van stel, niet alleen door
 „ het verlies eens allernuttigsten vochts, maar
 „ ook door de dikwijls herhaalde stuiptrekkende
 „ beweging, onder welke het wegvloeit. Want
 „ eene algemeene ontlasting, welke bij veelvul-
 „ dige herhaling niet geschied zonder zwakheid
 „ aan te brengen, sluit het hoogste vermaak bui-
 „ ten. Hoe meer 's ligchaams bronnen uitgeput
 „ worden, hoe grooter hoeveelheid van vochten
 „ zij van elders naar zich trekken, zoodat, ter-
 „ wijl de sappen dus naar de teeldeelen worden
 „ afgeleid, de overige deelen zich uitputten. Van
 „ daar komt, dat het al te groote liefdevermaak
 „ de

(1) Institutiones Pathologiae Medicinalis, auctore H. D. GAUBIO. Lugd. Bat. 1758.

„ de oorzaak is van vermoeidheid, verzwakking,
 „ onbeweegbaarheid, waggelende gang, pijnen
 „ in 't gestel der hersenen, kramptrekkingen van
 „ alle de zintuigen, inzonderheid van dien des
 „ gezichts, gevoelloosheid, blindheid, koortfigen
 „ bloed-omloop, uitdrooging, vermagering, borst
 „ en rugteering, flaphartigheid. Deze kwalen
 „ vermeederen, en worden ongeneeslijk wegens
 „ de gedurige kitteling tot de wellust, de ziel
 „ niet minder dan het ligchaam bevangende, en
 „ te wege brengende, dat ook de lijdens, ter-
 „ wijl zij slapen, door onkuifche droomen wor-
 „ den bevangen, dat de schaamdeelen bij elke
 „ gelegenheid overprikkelt worden, en dat de
 „ hoeveelheid van de herhaalde ontlasting van het
 „ zaad, hoe weinig die ook zij, eene buitenge-
 „ wone verzwakking veroorzaakt. Hieruit der-
 „ halven is op te maken, waarom deze buiten-
 „ sporigheid den jeugdigen bloem der jaren zoo
 „ geweldig in 't voetzand stort.” (1)

T W E E.

(1) Behalve de toevallen, in dit Hoofdstuk verhaald,
 neemt men 'er nog andere waar, die niet minder dan deze
 te duchten zijn, en derhalve ook eene plaats mogen hebben,
 onder de gevolgen van de wellust en wel onder die, wel-
 ke als eigen zijn aan de zelfbesmetting. Hoe dikwijls zien
 wij niet, dat de overgegevene Jeugd in dit menschverniet-
 lende werk zoo ver verleid is, dat, uit eene enkele gewoon-
 te in dit kwaad; in hunne ledigheid; of in droefgeestigheid
 enz. dit schandelijk bedrijf, als tot een verzet (om dus te

T W E E D E A F D E E L I N G.

Medegedeelde Waarnemingen.

Ik zal geen andere orde dan die van de dagteekeningen der ontfangen brieven volgen. Ik heb, schrijft mij mijn wijdberoemde vriend, de Geneesheer ZIMMERMAN, eenen man gezien, drieëntwintig jaren oud, die na zijn ligchaam door de gestadige zelfbesmettingen verzwakt te hebben, de vallende ziekte kreeg. Een volkomen aanval hiervan trof hem, zoo menigmaal als hem des nachts het zaad ontvloede. Dezelfde kwaal overviel hem na de zelfbesmettingen, waarvan hij zich niet konde ont-

spreken) geoeffend word, ja zelfs, zonder dat zij eenige prikkeling tot het venus-vermaak gevoelen, terwijl hunne krachten dikwijls de gedachten daar van niet kunnen lijden. De langdurige wrijvingen der teel-deelen, en het geweld, dat zij in hunne geest oeffenen, om met kracht de vochten, of derzelve aandrang te bepalen, op de deelen, wier ontlastingen het einde van hun vermaak maken, kunnen de aanleidende oorzaken zijn, van zwelling, ontsteking, ja van versterking, en dus (in de mannen in 't bijzonder kunnen zij veroorzaken die gebreken, welke zoo dikwijls het verlies der roede ten gevolg gehad hebben; ik beooge hier inzonderheid de ontsteking van de voorhuid der roede, en de knelling van dit deel, die door de ontsteking van deszelfs hoofddeksel gemaakt wordt, bij de Genees- en Heelkundigen bekend onder den naam van *Phymosis* en *Pharaphymosis*. Ik heb een Lijder gezien, die terwijl hij ziek lag aan ee-

onthouden, in weêrwil der toevallen en ondanks de redenen, welken men hem voorhield. Na de verpozing der vallende ziekte gevoelde hij zeer scherpe pijnen in de nieren en omtrent van het staartbeen. Hij verliet ten laatsten deze gewoonte gedurende eenigen tijd. Ik herstelde hem van nachtontvloeiingen, en hoopte hem zelfs van de vallen-

ne breuk van het scheenbeen, den tijd doorbracht, met zich zelve in de zelfbevlekkinge te vermaken. De langdurige wrijvingen veroorzaakte hem eene ontsteking in de voorhuid der roede, in den tijd dat het hoofd van dit deel ontdekt was; en deze ontsteking nam welhaast zoodanig toe, dat zij eene spaansche kraag *Paraphymosis* vormde, welke dermaten hevig was, dat het hoofd der roede zoo wel als het ligchaam derzelve ongetwijfeld tot versterking was overgaan, indien men niet schiekelijk in dit kwaad had voorzien, door het toebrengen van de nodige hulp. De afmatting, en de verspilling van het zenuwsp, kunnen in zwakke voorwerpen tot daar toe gedreven worden, dat eene doodelijke slaauwte, beroerte, lamheid, of ongeneesbare blindheid den vrijwillige verkwister van zijne gezondheid en leven, op het onvoorziens verrast, zelfs als hij in het midden van zijne vuile vreugde is. De aanhoudende verhittingen, en de vermeerdering van den omloop des verhittebloed, deszelfs sterke aandrang op de kleinste en tedere bloedvaten, zijn in staat, om doodelijke ontstekingen voort te brengen, namelijk door te verstopen de vaten der hersenen, die der longen of andere voorname deelen; of zij bewerken in slappen gestellen, de openbarsting der slagaderen; van daar min of meer gevaarlijke bloedstortingen, naar mate de min of meerdere wijtje van het geborste bloedvat, enz. B.

lende ziekte te genezen, waarvan de verheffingen alrede verdwenen waren. Krachten, eetlust slaap en een schoongekleurd gelaat waren bij hem wedergekeerd, hoe zeer hij er te voren als een geraamte had uitgezien. Maar zich wederom overgegeven hebbende aan de zelfbesmettingen, welke een aanval der voorgemelde ziekte altijd volgde, overkwamen hem deze stuiptrekkingen zelfs op de straat. Eindelijk vond men hem op eenen morgen in zijne kamer, buiten het bed gevallen in zijn bloed gewenteld en dood. Bij het lezen dezer waarnemingen vergunne men mij eene vraag, welke zich hier voor mijnen geest vertegenwoordigt, voor te stellen. Zijn zij, die met een pistool zich 't leven benemen, vrijwillig verdrinken of de keel afsteken, schuldiger oorzaken hunner dood? Zijn zij meer zelfmoordenaars dan zulk een mensch? Zonder mij verder over dit stuk uit te laten, mijn vriend voegt er bij, een' anderen te kennen, die zich in 't zelfde geval bevindt. Ik heb sedert vernomen, dat hij op dezelfde wijze gestorven is. Ik heb ('t is wederom de Heer ZIMMERMAN die hier spreekt) eenen man gekend van een zeer fraai vernunft en een bijna algemeene kundigheid, wiens vlugge werkzaamheid van geest door de gestadige nachtbevlakingen verloren was geraakt, en wiens ligchaam t'eenemaal in den toestand raakte van die genen, die bij den Heer BOERHAAVE te raade ging (1); aangaande welk geval ik elders spreken zal.

De

(1) Consult Med. T. III, p. 36.

De twee volgende voorbeelden ; ben ik verschuldigd aan den Heer RAST den zoon , vermaarden Arts te *Lyons* , met wien ik het vermaak gehad heb eenige dagen te *Montpellier* door te brengen. Een jongman van *Montpellier* , in de geneeskunst zich oefenende , veroorzaakte zijnen dood met aan deze verderfelijke wellust buitensporiglijk zich overgegeven te hebben. Het denkbeeld zijner misdaad had zijnen geest zoodanig getroffen , dat hij in eene foort van wanhoop stierf , en aan zijne zijde de open hel meende te zien , gereed om hem te ontfangen. Een kind dezer zelfde Stad , zes of zeven jaren oud , door eene dienstmaagd , geloove ik , in dat werk onderrigt , bevlekte zich zoo dikwijls , dat eene slepende koorts , welke hierop volgde , het spoediglijk wegrukte. De onstuimige drift tot dien handel was zoo groot , dat men hetzelfde tot aan den laatsten levenstijd van dit kwaad niet konde weêrhouden. Toen men 't den naderenden dood voor oogen stelde , vertrooste het zich met te zeggen , dat het te vroeger vertrok om zijnen vader op te zoeken , die voor eenige maanden gestorven was.

De Heer MIEG , beroemd Arts te *Bazel* , in de geleerde wereld door voortreffelijke Verhandelingen bekend , en wien zijn vaderland de Inënting verplicht , waarmede hij , zoo wel met goeden uitslag als bekwaamheid , op den duur zich bezig houdt , heeft mij eenen brief medegedeeld ; door den Hoogleeraar STEHELIN (een dierbare

man voor de letteroefeningen!) geschreven, in welken ik verscheide gewigtige en nuttige waarnemingen gevonden heb. Ik bewaar er sommigen van, tot het vervolg van dit Werk, alwaar zij beter plaats zullen vinden, terwijl twee anderen gevoeglijker hier te pas komen. De zoon van M***, is, in den ouderdom van veertien of vijftien jaren, aan stuiptrekkingen en eene foort van vallende ziekte, alleenlijk door de zelfbesmetting veroorzaakt, overleden. Hij is door de ervarendste Artsen van onze Stad behandeld, maar zonder vrucht. Ik ken ook eene jonge Juffer van twaalf of dertien jaren, welke zichzelve door dit verfoeijenswaardige werk de tering, een dikken en opgespannen buik, den witten vloed en eenen onvrijwillige *urine* ontlasting toegebracht heeft. Schoon haar de geneesmiddelen eenige verligting bewerkt hebben, verzwakt zij echter van tijd tot tijd, en ik vrees voor doodelijke gevolgen (1).

DER-

(1) Waar de vrouwelijke Sexe zich aan dezen vuilen handel overgeeft, daar staat eene aardse hel van allerlijze gebreken voor hen open. De plaatselijke zwellings, ontsteking, verzwering, ja versterking in de teeldeelen zelf, zijn de kwalen, die bij de eerste oeffening in dit werk in hun geboren worden; en offchoon zij al eens van geene zichtbare gebreken overvallen worden, zoo stellen de Maagden en Vrijsters, hier door zich nochtans in eenen staat, welke de allergruwzaamste verwijtingen, van den kant hunner Minnaars zal verschaffen, ingevalle zij zich in den echt begeven, om dat door deze vuile oeffening, de deelen eene hoe-

DERDE AFDEELING.

Tafereel, getrokken uit de ONANIA.

Sedert de bekendmaking van dit Werk ben ik, door middel van een zeer aanzienlijk kanaal, ontwaar geworden, dat men geen volkomen geloof slaan moet aan de feiten, in de Engelsche verzameling opgegeven, en dat deze oorzaak, gevoegd bij eenige lasterspraken, de onkuifche bewoordingen en de intrekking der Keizerlijke *Privilegie* de hoogduitsche vertaling in het Rijk heeft doen verbieden. Deze beweegredenen hadden mij eerst

hoedanigheid verkrijgen, even als na het veelvuldig gebruik van den bijslaap. Vervloekte uitvinding, die hen hier toeden weg kwam aan te wijzen! Ondertuschen zal deze vuile gewoonte niet misfen om hen nog ongelukkiger te maken. Vermindering van de werking der zintuigen, zenuw-ziekte, opstijging, lamheid, krampen, stuipen, vallende-ziekte, zwakheid, hartkloppingen, teering, gevaarlijke ontstekingen in het hoofd, de borst, den buik of in de deelen van het bekken gelegen, droefgeestigheid, bleekzucht, waterzucht, de vrijster-ziekte, witte-vloed en eene reeks van andere gebreken meer, welke de Schrijver in de volgende Afdeeling opnoemt, staan deze ongelukkigen, nevens eene afkeer voor het huwelijk, die hen niet ongemeen is, aan te tasten: en bijaldien zij zich laten overwegen, tot het aanvaarden van den echt, zoo ziet men helaas! dat de straffe van hunne misdaad, ook kan dalen op het nageslacht dat zij voortbren-

eerst bepaald om uit het mijne uit te laten al wat ik uit die verzameling getrokken heb: maar sommige bedenkingen haalden mij naderhand over, om dezelve onder verzachting, in de volgende Aanmerkingen vervat, te behouden. De eerste bedenking bestaat daarin, dat sommige dier redenen niet dan tot de hoogduitsche uitgave betrekking hebben. De tweede is, dat offchoon er mogelijk feiten, op losse onderstellingen aangenomen, in gevonden worden, gelijk inderdaad sommigen het kenmerk daarvan hebben, echter bevonden is, dat een heel groot getal daarvan niet dan maar al te veel op de waarheid rust. Eindelijk eene derde bedenking, welke voor mij beslissend is, heb ik in den gemelden brief van STEHELIN zelven gevonden. Ik heb, schrijft hij, eenen brief ontvangen van den Heer HOFMAN van *Maastricht*, in welken hij mij zegt, eenen zelfbesmetter gezien te hebben, die zich

al-
gen: hoe vele dragen helaas! in hunne volwasfenen staat niet, de merkteekenen en ongemakken, als nablijffels van de groote zwakheid, de toring, van de engelsche ziekte, enz. in hunne tedere jeugd, van welke misfchien niets anders als de zelfbevlekking van hunne moeders de allereerste aanleidende oorzaak was. Eene gegronde bespiegeling, en eene reeks van waarnemingen, zoude een aller overtuigend bewijs, hier van kunnen opleveren, indien de palen van eene aantekening zich daar niet tegenfelde, het vervolg in dit werk zal ondertusfchen licht genoeg verschaffen, om deze zaak gemakkelijk te kunnen begrijpen. B.

alrede de rugtering toegebracht , en na hem zonder goed gevolg behandeld te hebben , zijne genezing verkregen had door de hulpmiddelen de *Onania* , van welk boek Doctor BEKKERS te *Londen* de Schrijver wezen moet. Die persoon was zoo wel hersteld , dat hij niet alleen dik en vet geworden was , maar ook een viertal van kinderen geteeld had.

Het Engelsche Werk over de *Onania* , is een regte baaijert en 't verwardste stuk , hetwelk sedert langen tijd geschreven is. Men kan er niet dan de Waarnemingen uit overnemen. Alle de aanmerkingen zijn slechts gemeene schoolsche , godgeleerde en zedekundige bespiegelingen. Uit het geheele Werk , 't welk vrij lang is , zal ik alleenlijk een tafereel van de gewoonste toevallen , daar de lijdens overklagen , mededeelen , terwijl de krachtige en dieptreffende bewoordingen van pijn en berouw , in een klein getal van brieven te vinden , niet wel in een uittreksel bij te brengen zijn , en de indruk van den kouden schrik , die ons het lezen daar van veroorzaakt , niet verzwakken moeten , aangezien deze indruk van de feiten afhangt. Ik zal de kwalen , waarover de Engelsche zieken klagen , tot zes hoofdpunten brengen , en met de allermoeijelijksten , dat is met dien van den geest beginnen.

I. Alle de verstandelijke vermogens worden magteloos , het geheugen vergaat , de denkbeelden worden beneveld , en de lijdens vallen zelfs op sommige tijden in een ligte krankzinnigheid.

Bij

Bij hen huisvest zonder ophouden eene soort van inwendige onrust, een gedurige angst en een zoo treffend verwijt van 't geweten, dat zij menigmaal tot schreijen komen. Zij zijn aan duizelingen onderhevig, terwijl al hunne zintuigen, maar inzonderheid hun gezigt en gehoor, verzwakken, en hunne slaap, wordt dikwijls door verdrietige dromen gestoord.

II. Des lichaamskrachten ontbreken geheel. De groei des lichaams wordt vertraagd, of somtijds geheel belet van hen, die zich aan deze verfoeijelijkheden overgegeven hebben, slapen niet met al, terwijl steeds anderen dutten en sluimeren. Bijna allen worden miltzuchtig of gekweld van opstijgingen, en zukkelende gehouden, door alle de toevallen die met deze moeilijke ongesteldheden vergezeld gaan, droefheid, zuchten, tranen, hartkloppingen, benaauwdheden, flauwten enz. Men heeft sommigen zelfs kalkstoffen zien spuwen. Hoest, slepende koorts en tering, zijn de straffen bij velen, in hunne eigen schendaden te vinden.

III. De grievendste pijnen zijn een ander voorwerp van de klagten der lijderen. De één klaagt over 't hoofd, een ander over de borst, de maag, het gedarmte, over uitwendige zinkingsteken, somtijds over een pijnlijke verstijfdheid in alle lichaamsdeelen, zoodra men dien maar zachtjes drukt.

IV. Men ziet in 't aangezigt niet alleen uitslag, want dit is één der gemeenste toevallen, maar zelfs

zelfs wezenlijke etterpuisten op de wangen, aan de neus, op de borst en dijen, in welke deelen de lijdens ook ondragelijke jeukten gevoelen. Eén derzelve klaagde zelfs over vlezige uitwasfen, op zijn voorhoofd.

V. De werktuigen, tot de voortteeling behoorende, vinden insgelijks hun deel in de jammerlijke kwellingen, waarvan zij de hoofdoorzaak uitmaken. In verscheiden lijdens worden zij onbekwaam tot de opspanning. Bij anderen ontlast zich het zaadvocht op het oogenblik van de geringste jeukte, der flauwste opspanning, of onder de bewegingen, dien zij doen met door de kamer te gaan. Een groot aantal overvalt een gestadige zaadvloed, de krachten t'eenemaal nedervellende, en van welken de stoffe dikwijls of naar een stinkende bloedetter, of naar een vuilen slijm gelijkt. Anderen wederom worden van de pijnlijkste prikkelingen, *priapismus* gefolterd. Bezwaarelijkheid, druisping, brand en magteloosheid in het watermaken doen sommigen wreede smarten lijden. Eenigen hebben geweldig smertelijke gezwollen aan de ballen, de roede, de blaas en den zaadstreng. Eindelijk, de onmogelijkheid om bijslaap te houden, of de ontaarding des zaadvochts benemen de levenskrachten van bijna allen, die gedurende langen tijd aan dit besmettend misbedrijf zich hebben overgegeven.

VI. De verrigting van het darmkanaal zijn menigmaal in de uiterste wanorde. Eenige zieken klagen over hartnekkige verstoppingen, de anderen

over

over ambeijen of ontvloeiing eener stinkende stoffe uit den endeldarm. Deze laatste aanmerking brengt mij wederom tot den jongman, van wien de Heer HOFFMAN, spreekt, en die na elke zelfbesmetting door buikloop aangetast wierd; eene nieuwe oorzaak van het verlies zijner krachten.

VIERDE AFDEELING.

Waarnemingen van den Schrijver.

Het tafereel, door mijne eerste waarneming geschetst, is verschrikkelijk; en toen ik voor de eerstemaalen ongelukkigigen, die er het onderwerp van was, beschouwde, beving mij zelven eene ongemeene ontroering. Ik bespeurde meer dan ooit te voren de noodzakelijkheid om de jonge lieden alle de vervaarlijkheden des afgronds aan wijzen, in welken zij met voorbedachtzamen wil zich nederstorten.

L. D***, Uurwerkmaker, was bij zijne kennis en in goede gezondheid, tot dat hij den ouderdom van zeventien jaren bereikt had. Van dit tijdstip gaf hij zich aan zelfbesmetting over, dezelve dagelijks, en dikwijls tot verscheiden reizen toe, herhalende. Telkens was de uitwerping voorgegaan en vergezeld geworden door een ligt verlies des verstands en dooreene stuiptrekkende beweging in de spieren des hoofds, hetzelfde sterk naar achteren trekkende, terwijl de hals buiten-

gemeen opgezet wierd. Na verloop van een jaar, had hij bij elke daad eene groote magtelooosheid beginnen te gevoelen. Deze waarschuwing had hem nog niet sterk genoeg kunnen overreden om van zijn vuilen handel afstand te doen. Zijne ziel, aan deze wandaden reeds t'eenmaal overgeven, was voor andere denkbeelden niet meer vatbaar geweest. Eindelijk na de herhaling zijner euveldaad, dagelijks nog menigvuldiger gepleegd hebbende, was hij in eenen toestand geraakt, die hem beducht gemaakt had voor den dood. Dus te laat wijs geworden, had de kwaal alreeds met zoodanige vorderingen de overhand genomen, dat zij niet te genezen geweest was. De teeldeelē waren zoo prikkelbaar en tevens zoo zwak geworden, dat er van de zijde des ongelukkigen geene nieuwe aanraking noodig was om het zaad uit te storten. De geringste prikkeling had op staande voet een onvolmaakte opspanning veroorzaakt, welke onmiddelijk van eene ontlasting dezes vochts, welke de verzwaking dagelijks vermeerderde, gevolgd was geworden. Ook was hem deze zenuwtrekking, die hij niet eerder ondervond dan in den tijd, wanneer de zaad-ontlasting hare volkomenheid had, en welke alsdan ook eindigde, eigen geworden, en had hem menigmaal, zonder eenige zichtbare oorzaak, derwijze overvallen, dat hij, gedurende al den tijd des aanvals, die somtijds vijftien, en nooit minder dan acht uren duurde, in het gansche achtergedeelte van den hals zulke

hevige pijnen gevoelde , dat hij gemeenlijk niet alleen schreeuwde , maar ook een naar gehuil liet horen. Onmogelijk was het hem ook geweest gedurende al dien tusschentijd iets nats of droogs door te flikken. Zijne stem was heesch geworden , doch ik heb niet ontdekt , of zij 't gedurende den tijd des aanvals nog meer wierd. Hij had geheel en al zijne krachten verloren. Want verplicht om van zijn beroep af te zien , nergens toe in staat zijnde , en van elende overladen , lag hij gedurende verscheiden maanden zonder hulp te zieltoogen , en was zoo veel te meer te beklagen , daar hij aan zich zelve dezen jammerlijken toestand te wijten had , welke overtuiging ook niet naliet zijne wroegingen te vermeederen. Ik vernam zijnen toestand , en begaf mij bij hem , en vond minder een levend schepsel dan een geraamte , op stroom nederliggende , uitgeteerd , bleek , morsfig , een besmettende reuk van zich gevende , tot geenerlei beweging bijna bekwaam. Uit zijne neus vloeide telkens een bleek en waterachtig bloed , en de kwijl liep hem uit den mond. Met buikloop gekweld zijnde , ontvloeiden hem zijne uitwerpsels in het bed , zonder het te gevoelen. De zaadvloed bleef hem gestadig bij. Zijne oogen strak , onklaar , dof , en hij had bijna geene kracht om dezelve te bewegen. De pols was bij uitstek klein , rasch en menigvuldig , de ademhaling heel moeilijk , en de vermagering , indien men er de voeten van uitzondert , die *oedemateus* be-

gonnen te worden, bovenmatig. De wanorde van den geest was niet minder, zonder denkbeelden, zonder geheugen, onbekwaam om twee zinnen ten einde te lezen, zonder aandacht, zonder bekommering over zijn noodlot, en zonder eenig ander gevoel dan van smart, het welk met alle hare verheffingen, ten minsten elken derden dag, wederkeerde. Een wezen derhalve, beneden het redenlooze vee gedaald, en een schouwspel, van verschrikkelijkheid dat niet te bezeffen viel. Het gelukte mij, door hulp van versterkende middelen, spoedig genoeg de zenuw-aanvallen te bedwingen. Vergenoegd, met hem in dit opzigt te hebben verligt, hield ik op met het gebruik der geneesmiddelen, die zijnen toestand niet konden verbeteren. Hij stierf, na eenige weken, aan eene algemeene waterzucht (*anasarca*).

Allen, die zich aan deze hatelijke en misdadige gewoonte opofferen, worden wel met dezelfde wreedheid niet gestraft: maar daar is er ook geene, die ten minsten niet veel gevoelt. De veelvuldige herhaling dezer wanbedrijven, de verscheidenheid der temperamenten, en meer andere van buiten komende omstandigheden, zijn oorzaken van een aanmerkelijk verschil in de toevallen. De kwalen, welke ik het menigvuldigste waargenomen heb, zijn:

- I. Eene geheele wanorde van de maag, bij de éénen zich ontdekkende door 't verlies van den eetlust, of door onregelmatige begeerten om te

eten ; bij andere door hevige pijnen , vooral ten tijde der spijsverteering , en door brakingen , welke aan alle geneesmiddelen tegenstaan , zoo lang men aan dezelfde kwade hebbelijkheden overgegeven blijft. II. Eene verzwakking van de werktuigen der ademhaling , de bron zijnde , uit welke de drooge hoest , heeschheden , zwakheden in de stem , en zoo dra men zich wat sterker beweegt , opblazingen voortspruiten. En III. Eene gantsche verflapping van het zenuwgestel.

Men behoeft de dierlijke huishouding in den grond niet te kennen om te bezeffen , dat deze drie oorzaken alle foorten van kwijnende ziekten kunnen voortbrengen : en zulks wordt dagelijks bewaarheid door de ervaring. De eerste toevallen , uit de zelfbesmetting voortspruitende , zijn , eene opmerkelijke vermindering in de krachten ; eene meer of min aanmerkingswaardige verbleking ; somtijds eene ligte maar gedurige geelzucht ; menigmaal uitslag , die , niet verdwijnende dan om plaats te maken voor anderen , welke zich over 't gantsche aangezigt , maar vooral aan het voorhoofd , langs de slapen en bij de neus , gestadiglijk verspreid ; eene zeer zichtbare vermagering ; eene verbazende gevoeligheid bij de verandering der Saifoenen , bijzonder ten opzichte der temperatuur , voornamelijk eene zwakheid van het gezigt ; eindelijk een aanmerkelijk verval van de zinsvermogens , inzonderheid van het geheugen. „ Ik voel wel , schreef „ mij zeker lijder , dat dit booze bedrijf de ver-

min-

„ mindering der krachten, en vooral van die van
„ het geheugen mij veroorzaakt heeft.” Het zij
mij geoorloofd hier de afgebroken stukken van eenige
brieven in te voegen; die met elkanderen ver-
eenigd, een genoegzaam volkomen tafereel der na-
tuurlijke wanorden, uit de zelfbesmetting ontstaande,
zullen opleveren, en waarvan mij de taal, in welke ik
bij de eerste uitgave van dit Werk geschreven heb,
verhinderde gebruik te maken. „ Ik
„ had, gelijk meer andere jonge lieden (de Schrij-
„ ver van dezen brief was in zijne rijpe jaren,)
„ het ongeluk van mij te begeven tot eene heb-
„ lijkheid, welke zoowel het ligchaam als der zie-
„ le ten verderve strekt. Mijne jaren, door de
„ reden ondersteund, hebben deze elendige nei-
„ ging wel iets gematigd: maar het kwaad is in-
„ tusfchen bedreven. Bij de aandoening en buitengemeene
gevoeligheid van het zenuwgestel,
en bij de toevallen, waartoe zij aanleiding geven,
komt eene verzwakking, even als eene
kwellende onrust en benaauwdheid, die als om
strijd mij schijnen te overrompelen. Ik wordt
door een bijna onophoudelijk zaadverlies bedreigd.
Mijn aangezicht gelijkt schier naar dat van een
lijk, zoo bleek en loodkleurig is het. De on-
magt mijns ligchaams maakt al mijne bewegingen
moeijelijk. Met die van mijne benen is 't
dikwijls zodanig geteld, dat ik veel moeite heb
om mij op te houden, terwijl ik niet wagen durf
uit mijne kamer te gaan. De spijsverteringen
geschieden zoo kwalijk, dat het voedsel, na dat

„ ik het drie of vier uren genuttigd heb , derwij-
 „ ze mij voorkomt , als of ik eerst bezig ware mij-
 „ ne maag te vullen. Mijne borst is vol fluimen ,
 „ welke mij zware benaauwdheden , veroorzaken.
 „ Ziedaar een kort tafereel mijner elenden , die
 „ door de treurige zekerheid , dat de volgende
 „ dag niet minder verdrietig zijn zal dan de voor-
 „ gaande geweest is , vermeerderd worden. In één
 „ woord , ik geloof niet , dat eenig menschelijk
 „ fchepfel immer door zoo veele kwalen gedrukt
 „ wierd als ik. Zonder den bijzonderen bijstand
 „ der Voorzienigheid , zoude ik bezwaarlijk een
 „ zoo overwichtigen last kunnen dragen.”

Al fiddrende leze ik in den brief van een an-
 deren zieken , deze fchrikverwekkende woorden ,
 welke mij die van een der Schrijvers over *Ona-*
nia te binnen brengen: „ wederhield mij de Gods-
 „ dienst niet , ik had mijn leven reeds geëindigd ;
 „ een leven zoo veel te wreeder , om dat het als
 „ zoodanig is door mijn eigen wanbedrijf.” In de
 wereld zeker is geen erger ftaat dan de angst.
 Wanneer de angst , daar pijnen geene vergelijking
 bij hebben , met eene menigte van andere kwalen
 vergezeld gaat , behoeft men zich niet te verwon-
 deren , dat een lijder zijn verlangen naar den dood
 als zijn grootfte goed verlangt , en zijn leven , indien
 men een zoo treurigen toefland leven kan noemen ,
 als eene wezerlijke rampzaligheid befchouwdt.

*Vivere quum nequeam , fit mihi posse mori ;
 Dulce mori miseris , fed more optata recedit. M.*

Waarvan bijna de zin is:

Nu ik geen leven kan verwerven,

Beneem de dood mijn zielsverdriet:

Want rampspoed wacht met vreugd naar 't sterven:

Maar ach! de dood ontvlucht me, en hoort mijn wenschen niet.

De volgende beschrijving is korter en minder ontroerend. „ Van mijne tedere jeugd af, terwijl ik, zoo ik meen, tusfchen de acht en tien jaren oud was, heb ik het ongeluk gehad van mij aan dezen verdervelyken handel over te geven, door welken, bij ongeluk, mijne goede gesteldheid bedorven is geworden. Maar ik ben vooral sedert eenige jaren in een buitengemeen verval geraakt. Mijne zenuwen zijn uitnemend zwak, mijne handen magteloos, altijd bevende en zweetende. Ik heb geweldige maagkwalen, pijnen in de armen en benen, fomtijds in de nieren en in de borst; ik moet dikwijls hoesten. Mijne oogen zijn zwak. Graag ben ik in 't eten, en ondertusfchen vermager ik meer en meer, en zie er in mijn gelaat allen dagen flechter uit.” In de Afdeeling over de Behandeling der ziekten zal men de goede uitwerking der middelen bespeuren, welke in dit geval gediënt hebben. Ik zal de waarneming der eerste zieken niet mededelen, om dat zij te wijdlopig is.

„ De natuur, schreef een derde, heeft mij de oogen geopend, om mij de oorzaak der magteloosheid, waarin ik mij beyond, even als het gevaar des afgronds, in welken ik mij neder-

„ wierp te leeren kennen, *het zij* door de uit-
 „ slag welke zich vertoonde aan die deelen, welke
 „ tot de uitvoering mijns kwaden handels strek-
 „ ten, *het zij* ook door de verzwakking, die ik
 „ in het midden mijns misdrijfs ondervond, en
 „ welke mij niet deed twijfelen wat er de oor-
 „ zaak van ware.”

Ik konde hier nog een groot aantal van verha-
 len bijvoegen, ter opheldering van ziekten, over
 welken ik federt de tweede uitgave dezes werks
 geraadpleegd ben geworden. Maar vermits dit
 nuttelooze herhalingen zijn zouden, bepaal ik mij
 slechts tot twee of drie.

Voor weinige dagen schreef mij een man, die
 thans nog in den bloei zijner jaren is. „ Nog
 „ zeer jong zijnde, gaf ik mij aan eene slechte
 „ gewoonte over, welke mijne gezondheid bedor-
 „ ven heeft. Aanvallen van duizelingen die mij
 „ in vreze bragten van beroerd te zullen wor-
 „ den, ben ik, om dezelve wegtenemen,
 „ adergelaten, doch gelijk men al aanstonds be-
 „ speurde, met nadeel. De borst is mij steeds
 „ krampachtig, en bijgevolg heb ik eene belem-
 „ merde ademhaling. Dikwijls voel ik pijnen in
 „ de maag, en ik gevoel dezelve van tijd tot tijd
 „ bijna door 't gansche ligchaam. Over dag ben
 „ ik slaperig en onrustig, en des nachts wordt
 „ mijne slaap afgebroken en gestoord. Ook ver-
 „ kwikt dezelve mij niet. Ik ben met gedurige jeuk-
 „ ten gekweld. Mijn aangezicht is bleek, mijne

„ oogen zijn zwak en pijnlijk, mijne huid is taan-
 „ kleurig, mijn adem stinkend, enz.

„ Ik kan, schreef mij een tweede, geene twee-
 „ honderd treden doen zonder te rusten. Mijne
 „ magteloosheid gaat buiten perk en maat. Ik
 „ gevoel in mijn geheel ligchaam gestadige pijnen,
 „ bovenal in mijne schouders. Veele ongesteldhe-
 „ den ondervinde ik in de borst. Ik heb mijnen
 „ eetlust wel behouden, maar tot mijn verdriet:
 „ aangezien ik, zoodra ik gegeten heb, door maag-
 „ pijnen geplaagd worde, en al wat ik eet, we-
 „ derom moet overgeven. Als ik ééne of twee
 „ bladzijden gelezen heb, zijn mijne oogen vol tra-
 „ nen en doen mij zeer. Ik zucht menigmaal
 „ gansch tegen mijnen wil. *Filo xyliño flacci-*
 „ *dus veretrum, omnisque erectionis impotens, se-*
 „ *men quidem, manu sollicitatum effluere finit,*
 „ *nequaquam vero ejaculat, adeo ceterum immi-*
 „ *nutum, & retractum, ut oculi de sexu vix ju-*
 „ *dicare possint.*” In 't vervolg van dit Werk zal
 men een breeder verhaal en de gevolgen der be-
 handeling vinden, ik deel dezelve daarom bijzon-
 der mede, daar deze lijder de verzwakste en te gelijk
 de gezeglijkste geweest is van dien ik behandeld heb.

Een derde, die, sedert den ouderdom van twaalf
 jaren, aan deze vreesfelijke wandaad zich had over-
 gegeven, schein meer getroffen in zijne verstan-
 delijke vermogens dan in zijne ligchaams gezond-
 heid. „ Ik bemerk duidelijk, [dat mijne warmte
 „ afneemt. Het zintuiglijke gevoel is bij mij aan-
 „ merklijk verftompt, het vuur der verbeelding

„ gemeen verflaauwd. Al wat thans gebeurt, ſchijnt
 „ mijn bijna een droom te wezen. Meer moeite
 „ om iets te begripen en minder tegenwoordig-
 „ heid van geest hebbende, gevoel ik, met één
 „ woord, mijne levenskracht vervallen, niet te-
 „ genſtaande dat mijne ſlaap en eetlust goed zijn
 „ en ik een tamelijk friſch gelaat heb.

Nog een uitwerkfel van dit misdrijf hetwelk niet zelden voorkomt, is de miltzucht. En zoo miltzuchtigen met deze kwade gewoonte zich bezig houden, verergeren zij alle de toevallen der ziekte, en maken dezelve t'eenemaal ongeneeslijk. Ik heb de wreedſte opſteigingen en benaauwdheden op deze beide vereenigde oorzaken zien volgen. En herhaalde opmerkingen ſterken mij in de bevinding, dat bij miltzuchtigen, welk nu en dan aan aanvallen van ijlhoofdigheid of verlies van verſtand onderhevig zijn, de zelfbeſmetting altijd haare verheffingen verhaast. Door deze dubbele oorzaak verliezen de verzwakte herſenen al hare werkkrachten, en de zieken ſtorten eindelijk in eene verſtandeloosheid, welke hen niet dan met eenige aanvallen van razernij verlaat. De gedenkschriften der Natuuronderzoekeren gewaagen van een' miltzuchtigen, die, volgens den raad van HORATIUS, zijne droefgeestigheid ſomtjids door den wijn trachte te verdrijven, en in de eerſte dagen van zijne tweede huwelijk aan een andere foort van plaizier al te veel zich overgegeven hebbende, in eene zoo ſchriklijke dolheid

verviel, dat hij aan een keten moest vastgelegd worden (1).

JAKIN heeft ons, in zijne verklaringen over RHAZES; de geschiedenis nagelaten van een' miltzuchtigen, die deze buitensporigheden eene te- ring met krankzinnigheid vergezeld veroorzaakten, zoo dat hij binnen weinige dagen de geest gaf (2).

Men weet, dat de aanvallen der vallende ziek- te, met de uitstorting van het zaad gepaard gaande, nog sterker uittering te weeg brengen, en nog meer ontsteltenissen der hersenen achter laten dan de anderen. De bijslaap maakt de verheffingen de- zer ziekte in de genen, die er aan onderhevig zijn, nog meer gaande. De bijslaap is de oorzaak, aan welke VAN SWIETEN de groote verdriete- lijkheden, daar de zieken in vallen, bij aldien de verheffingen menigvuldiger zich herhaalen, toe- schrijft (3). DIDIER, had een Koopman van *Montpellier* gekend, die nimmer aan venus offerde zonder terstond een aanval van vallende ziekte te krijgen (4).

GALENUS heeft hiervan een gelijke aanmerking te boek gezet (5). Ook heeft HENDRIK VAN HEERS omtrent die zaak een zelfde getuigenis (6).

VAN

(1) Decur. II. ann. 4. obs. 166, p. 327.

(2) SCHENCKIUS, I. I. obs. 2, de Mantâ, p. 154.

(3) §. 1077. I. 3, p. 429.

(4) Quæst. Medic. an epilepsiæ mercurius vitæ.

(5) De locis affectis, l. 5. c. 6.

(6) Observationes Medicæ raræ, obs. 18.

VAN SWIETEN heeft iemand, welke aan de vallende ziekte onderhevig was, gekend, welke er des nachts in het bruilofsbed door aangetast wierd(1). HOFFMAN kende eene vrouw welke zeer dikwijls, na elke dergelijke daad, eenen aanval dier zelfde ziekte had. Men kan hetgeen BOERHAAVE in zijne verhandeling over de ziekten der zenuwen aangetekend heeft, hier plaats geven, dat namelijk in de venerifche drift alle de zenuwen menigmaal doodelijk aangedaan worden. Hij brengt het voorbeeld eener vrouwe bij, welke, na elke omhelzing, in eene zeer lange flauwte viel, mitsgaders dat van eenen man, die in den eersten bijflaap, door de kracht van zenuwtrekking, eensklaps in een volle verlamming geraakte, en dood bleef (2). Ook vind ik, in 't voortreffelijk werk, waarmede DE SAUVAGES de geneeskunde verrijkt heeft, een gansch bijzondere, en misschien de eenigste aanmerking nopens eenen man, die in het midden der *actie* overvallen wierd (en de kwaal had reeds twaalf jaren geduurd,) door eene zenuwtrekking, welke zijn geheel ligchaam, met verlies van gevoel en kennis, in een staat van verstijving bragt. *Ita ut illum, præ oneris impotentia, in alteram lecti partem excutere cogeretur uxor, & evacuatio spermatis lenta flaccidoque ventro demum succedebat, remittente corporis rigiditate*

(1) §. 1073, t. 3. p. 412.

(2) De morb. nerv. p. 462.

te (1). Verscheiden overeenkomstige gevallen zijn mij bekend: VAN HALLER heeft er in zijne aantekeningen op de *institutiones* van BOERHAAVE een groot getal van opgegeven. (2). Men vindt dergelijke waarnemingen nog bij anderen Schrijvers.

Men heeft alreeds te voren gezien, dat de zelfbesmetting de vallende ziekte veroorzaakt: iets, hetwelk mischien meermalen gebeurt dan men denkt. Doch is het nog te verwonderen, dat het plegen van dezelve, de verheffingen dier ziekte veroorzaakt, gelijk ik bij de genen, die er reeds aan onderhevig waren, meer dan ééns bespeurd heb? Is 't te verwonderen, dat zij deze ziekte ongeeneeslijk maakt?

De volkomen verlamming des ganschen ligchaams, van welke BOERHAAVE spreekt, is één der zeldzaamste toevallen. Ik heb dezelve maar eenmaal gezien in den tijd, toen men met de laatste uitgave dezes werks bezig was te drukken, en ik zag dezelve toen in den volkomensten graad. De ziekte had haren aanvang genomen met eene verstijving van den hals en de rug. En na dat zij vervolgens alle deelen des ligchaams aangedaan had, zag ik dezen ongelukkigigen jongeling, niet lang voor zijnen dood, in zodanigen staat, dat hij te bed niet anders dan op zijnen rug liggen konde, en te krachteloos was om hand of voet te kunnen ver-
roe-

(1) Nosologia methodica, seu clasfes morborum, c. 5. p. 230.

(2) Ad. §. 658. u. f. t. 5, p. 446.

roeren, onbekwaam tot alle andere beweging, en genoodzaakt om geene andere voedsel te nemen dan dat men hem in den mond bragt. In dezen betreurenswaardigen toestand leefde hij eenige weken, en stierf, of liever hij wierd uitgebluscht, bijna zonder gevoel van pijn.

Sedert dit geval zag ik van eene zoodanige geheele en doodlijke verlamming nog een ander ijslijk voorbeeld, het welk waardig is hier bijgebracht te worden. Ik wierd, op den tienden van Sprokkelmaand 1760, verzocht, om op het land een bezoek af te leggen bij een' veertig jarigen man, te voren ongemeen kloek en sterk van leden geweest zijnde, maar die vele buitensporigheden in 't plaifler met de vrouwen en den wijn begaan, en dikwijls zich, in 't gene men sterke sprongen (*tours de force*) noemt, geoefend had. Zijne kwaal was sedert eenige maanden begonnen met verzwakking in zijne beenen, het geen hem in 't voortgaan waggelen deed, even als of hij te veel gedronken had. Somwijlen, offchoon zelfs op den vlakken grond wandelende, tuimelde hij van de been. Hij kon niet dan met groote moeite van de trappen klimmen, en dorst bijna zijne woning niet verlaten. Sterk beefden zijne handen. Niet dan heel bezwaarlijk eenige woorden kunnende schrijven, schreef hijze ook zeer slecht. Met gemak zeide hij dezelve voor, hoewel zijne tong de juistheid, welke echter nooit groot geweest was, allengs begon te verliezen. Van zijn geheugen trok hij nog goeden dienst, en de eenige zaak, welke

ten

ten aanzien der werkvermogens van zijnen geest de eene of andere beleediging kon doen vermoeden, was, dat hij omtrent den minnehandel minder oplettendheid had. Ook was zijn gelaat genoegzaam veranderd. Hij at met smaak, hij sliep wel, maar het viel hem wat moeilijk zich in het bed om te leggen.

De buitensporigheden in de liefde en den wijn, scheenen mij de eerste bronwel dezer ziekte te wezen. Ook konden, naar mijn gevoelen, de *tours de force*, menigmaal door hem geoeffend veroorzaakt hebben, dat de spieren meer bijzonderlijk waren aangetast geworden. Het saifoen was voor de behandeling weinig gunstig, doch men moest inmiddels de voortgangen des kwaals trachten te stuiten. Wrijvingen over het gantsche ligchaam met een flanellen lap, en het gebruik van sommige versterkende artsenijmiddelen hem aangeraden hebbende, stelde ik mij voor om de giften dezer laatste te vermeerderen, en er, bij het begin van den zomer, het koude bad bij te voegen. Na verloop van eenige weken schein de beving der handen iets verminderd te wezen. In Grasmaand ging hij bij een' ander te raade. Men schreef de ziekte toe, dat de lijder, voor twee jaren zich, gedurende eenige maanden, met schrijven bezig gehouden had, in eene kamer, welke van nieuws overkalkt was geworden. Men bediende zich van laauwe baden, vette wrijvingen en van poeijers, die men voorgaf zweetdrijvend en krampstillend te wezen. Maar daar kwam geene verandering. In Zomermaand besloot eene tweede raadpleging, dat hij de wa-

teren van Aken zou gaan gebruiken; doch van daar wederkeerende, had hij meer beving en meer verftijving. Sedert, te weten van Herfstmaand des voornoemden jaars 1760 tot aan Loumaand 1764, heb ik hem slechts drie of vier malen wedergezien. In het jaar 1762 deed hij, geneesmiddelen tegen de *Onania* uit *Frankfort* komen, maar die niets uitwerkten. Hij gebruikte dezelve, in het laatste jaar, van een buitenlandschen Arts; ook met weinig vrucht. De ziekte had, van den beginne, langzame, hoewel ongestadige voortgangen gemaakt, en de lijder konde eenige maanden voor zijnen dood, zich niet langer op de beenen houden. Hij konde op zich zelve noch handen noch voeten meer bewegen. De belemmering zijner spraak vermeerderde, en hij verloor dermate zijne stem, dat men hem niet dan met veel moeite horen kon. De opspannende spieren des hoofds lieten het gestadiglijk op de borst zakken. Gedurig voelde hij steking in de nieren. De slaap en eetlust verminderden achterevolgens. Hij had in de laatste maanden zijns levens veel moeite om iets door te slikken. Van kersdag af was hij door verstopping aangedast, welke vergezeld ging van een onregelmatige koorts. De oogen wierden op een zonderlinge wijze verdonkerd. Hij bragt, toen ik hem in Louwmaand wederzag, den gantschen dag, en een groot gedeelte van den nacht, op eenen leuningstoel door, achterwaarts overhangende, en de beenen op een anderen stoel uitgestrekt hebbende, terwijl zijn hoofd allen oogenblikken op

zij-

zijne borst nederzakte. Hij had altijd een staand persoon bij zich, die onophoudelijk bezig was met hem van zitting te doen veranderen, het hoofd op te beuren, voedsel en een snuifje te geven, de neus te wisfchen, en oplettend te luisteren naar het gene hij zeide. Gedurende de laatste dagen zijns levens was hij genoodzaakt letter voor letter uit te spreken, die men, naar mate hij dezelve uitsprak, opschreef. Ziende, dat ik hem alle hoop afsneed, en tegen de verstopping en koorts niet dan eenige verzachtende geneesmiddelen liet gebruiken, mitsgaders begerig zijnde om nog langer te leven ontdekte hij in vertrouwen aan éénen zijner vrienden, opdat die 't mij alles aaneengeschakeld zoude kunnen vertellen, de oorzaak, aan welke hij alle zijne ongesteldheden toeschreef, met hem te belijden, dat het de zelf besmetting was, dat hij dit schandelijke bedrijf voor velen jaren aangevangen, en ook zoo lang, als in zijn vermogen geweest was, achtervolgd had; en dat hij zijne kwalen had voelen toenemen, naar mate hij er aan verlaafd geworden was. Weinige dagen hier na bevestigde hij deze bekentenis. Dit had hem ook alreede bepaald, om de geneesmiddelen tegen de *Onania* te gebruiken.

De buitensporigheid in de liefdevermaken veroorzaakt niet alleen slepende, maar stort iemand menigmaal ook in haastige ziekten, en altijd verplaatst zij dezulken, die van een ander oorzaak afhangen. Zeer ligt brengt zij de kwaadaartigheid voort, welke, volgens mijn gevoelen, alleenlijk eene onsteltenis der krachten in natuur is. Alreede heeft

ONS HIPPOCRATES, in zijne beschrijvingen der overflaande ziekten, de waarneming nagelaten aangaande eenen jongman, die, op zijne buitensporigheden in de liefde en den wijn, door eene koorts aantast wierd, welke met de moeilijkste en onregelmatigste toevallen vergezeld gaande, eindelijk doodlijk werd (1).

Alles wat HOFFMAN wegens deze stoffe aantee- kent, verdient aangehaald te worden. Na gesproken te hebben over de gevaren der liefdevermaken ten aanzien der gewonden, doet hij onderzoek naar zoodanigen, waarvoor zich de menschen blootstellen, die, terwijl zij zich aan dien wellust overgeven, de koorts hebben. En hij begint met eene waarneming van FABRICIUS HILDANUS aante- haalen, die verflag doet, dat iemand, met eene vrouw gemeenschap gehad hebbende op den tien- den dag van een zijdewee, hetwelk op den ze- venden door overvloedig zweten was opgehouden, door een sterke koorts en aanmerkelijke beving aan- getast wierd, en op den dertienden dag overleed. Hij levert ons vervolgens een verhaal van eenen man van vijftig jaren, die jichtig en aan de vrou- wen en den wijn verslaafd, in de eerste dagen zij- ner opkomst uit een basterd zijdewee, onmidde- lijk na het omhelzen, overvallen wierd door eene algemene beving, gepaard met eene bovenmatige roodheid in het aangezicht, met koortsen en met
alle

(1) Epis. I. 3, sect. 3, Cap. 16. p. 1117.

alle de toevallen der ziekte, van welke hij hersteld was, maar die nu die van de eerste reize in hevigheid verre overtroffen, zoodat hij zich in veel grooter gevaar bevond. Hij spreekt van iemand, die zich nooit aan wellustige buitensporigheden overgaf, zonder, gedurende eenige dagen, eene vermaning van koorts te hebben. Hij eindigt met eene waarneming van BARTHOLINUS, die eenen pas getrouwden man, na de huwlijkspligten te overmatig gepleegd te hebben, op den volgenden dag der bruiloft, door eene hevige koorts aangetast zag, welke met eene grote magteloosheid, flauwten, walging, buitengemenen dorst, raaskalingen, slapeloosheid en vele onrustigheden vergezeld ging. Hij genas hem door rust en eenige versterkende hulpmiddelen (1).

CHESNEAU zag twee getrouwde jonge lieden, in de eerste week van hun huwelijk, door eene hevige aanhoudende koorts, met eene roodheid en aanmerkelijke opzwellings des aangezigts, overvallen. Eén van die beiden had een geweldige pijn in de lendenen. De één en ander gaf, na verloop van weinige dagen, den geest (2).

VAN DER MONDE beschrijft eene koorts, uit dezelfde oorzaak afkomstig, welke ook zeer lang duurde, en van de verschrikkelijkste toevallen vergezeld wierd, maar welkers uitkomst echter geluk-

(1) De morb. ex nim. vener. §. 20. 21.

(2) NIC. CHESNEAU, observ. med. lib. quinque, I 5. obs. 36, 37.

lukkiger was dan die der lijdens van HIPPOCRATES. Ik zal de beschrijving, die hij er van geeft, hier niet aanhalen, om dat zij wat lang is. Maar ik raad de Artsen om het werk zelf te lezen. Aangaande de behandeling zal ik in het vervolg verslag doen. Bij SAUVAGE werd deze ziekte afgeschilderd onder den naam van *heete koorts der uitgeputtenen*. De pols is nu eens sterk en vol, dan eens zwak en klein, de pis roodkleurig, de huid droog en gloeiend, de dorst aanmerkelijk. De lijdens hebben walgingen en kunnen niet slapen (1).

Ik vond in de jaren 1761 en 1762 twee zeer gezonde, zeer sterke, alsmede twee zwakkere jongelieden, het eerste paar des anderen daags, het andere in den tweeden nacht van derzelve bruiloft, zonder eenige voorafgaande huivering, aangevallen van eene zeer sterke koorts, vergezeld met een rasfen en harden pols, raadskallingen, menigvuldige ligte stuip-trekkingen, eene onweersstaanbare onrust en eene zeer drooge huid. De vrouw van het tweede paar was in groote onsteltenis, en had veel moeite om haar water te maken. Allereerst dacht ik, dat de overmaat in den wijn ook eenig deel aan deze toevallen zoude kunnen gehad hebben, maar ik wierd van het tegendeel ten vollen overreed, ten minsten wat deze vrouw aanbelangde. Het een en ander paar wierd, na verloop van twee dagen hersteld; eene omstandigheid, welke bij het tijdperk dezer
zieke

(1) Nosolog. t. 2, p. 262.

ziekte en derzelve kenteekenen gevoegd, geenen twijfel aangaande de oorzaak overliet.

Ik heb uit droevige waarnemingen geleerd, dat de haastige ziekten bij zelfbesmetters allergevaarlijkst worden. Haar loop is in het algemeen onregelmatig, hare toevallen zijn onbestendig, hare tijdperken verzet. In het temperament vindt men geene middelen van toevlugt: de kunst wordt genoodzaakt alles te doen. En vermits deze nooit volmaakte scheidings oplevert, wanneer de ziekte na veele moeite, t' ondergebracht is, blijft de lijder veeleer in eenen toestand van kwijning dan van beterschap, eene aanhouding van de oplettenfte zorgen vereischende om te beletten, dat hij niet in eenige slepende ziekte vervalle. FONSEKA heeft, zie ik, reeds gewaarschuwd tegen dit gevaar. Verscheiden jonge lieden, zegt hij, zelfs die al vrij sterk zijn, worden op de buitensporigheden met de vrouwen, in een zelfden nacht, of van een haastige koorts overvallen, welke hen wegsleept, of zij storten in verdrietige ongesteldheden, welk zeer moeilijk te genezen zijn. Want, wanneer het ligchaam door overmaat van wellust verzwakt is, hetzelve door een haastige ziekte aangetast wordt, is er geen hulp te wachten (1).

Een jonge knaap, noch geen zestien jaren bereikt hebbende, had zich aan de zelfbesmetting met zoodanige woede overgegeven, dat hij eindelijk,

(1) De sanitate tuenda, p. 110.

lijk, in plaats van zaad, niet dan bloed voortbragt. De uitwerping wierd welhaast door buitengemene pijnen en door eene ontsteking in alle de werktuigen, ter voortteeling dienende, opgevolgd. Bij geval mij op het land bevindende, wierd ik hier over raadgevraagd. Ik schreef hem pappen voor van eenen verzachtenden aard, en die het uitwerkfel voort bragten, dat ik er van verwachtte. Maar ik heb zedert vernomen, dat hij niet lang daarna aan de kinderziekte overleden is, en twijfel niet, of de aandoeningen, die hij zijn temperament door zijne schandelijke driften toegebragt had, hebben grotelijks medegewerkt om hem deze doodelijke ziekte te veroorzaken. Welke waarschuwing voor jonge lieden!

Zij allen, die dikwijls gelegenheid hebben, om de venerische ziekte te behandelen, weten, dat dezelve in de voorwerpen, door de menigvuldige herhaling der ontuchtige bedrijven versleten, meer dan eens doodelijk wordt. Ik heb de naaste schouwtooneelen bij dezen opgemerkt.

V I J F D E A F D E E L I N G.

Gevolgen der zelfbesmetting bij de Vrouwen.

De voorige aanmerkingen schijnen allen, indien men die van STEHELIN uit zondert, hoofdzakelijk tot de mannen betrekking te hebben. Deze stoffe zou derhalve onvolkomen behandeld worden, indien men de vrouwelijke sexe niet waarschuwde,

de , dat zij , tredende in dezelfde loopbaan dier snoode bedrijven , aan dezelfde gevaaren blootgesteld is ; dat zij meer dan eens alle de kwalen , welke ik beschreven heb , op haren hals haalt ; en dat de vrouwen , die aan dezen wellust zich hebben overgegeven , te aller tijd op eene elendige wijze deszelfs slagtoffers worden en omkomen. De Engelsche *Onania* is vol van bekentenissen , die men niet leest zonder door chrik en medelijden getroffen te worden. Het kwaad schijnt zelfs meer werkende kracht in de vrouwelijke sexe dan bij de mannen te hebben. Behalve alle de toevallen , welke ik reeds opgeteld heb , zijn de vrouwen in het bijzonder meer blootgesteld voor *hysterische* toevallen of akelige opstijgingen ; aan ongeneeslijke geelzuchten ; wreede kramptrekkingen in maag en rug ; grievende pijnen in de neus ; witte vloed en , wier scherpte eene gedurige bron der bitterste pijnen is ; als ook van uitzakkingen en verzweringen der lijfmoeder , en alle de verzwakkingen , die deze beide ongemakken naar zich slepen (1) ; van verlengingen en jeukende vurigheden ,

(1) Welke dikwils gepaard worden met de veelvoet (Polijpus) van de Baarmoeder of deszelfs schede. Een gezwel dat of uit het weelderig vleesch , dat bij de zweren gebeurd ontstaat , of het geen geboren wordt door de vergadering der vogten , onder het binnenste vlies , of in de zelfstandigheid van de Baarmoeder of de schede , derzelver verdikking en gedurige vermeerdering , waardoor dan eene uitpuiling of uitzetting van een gedeelte der zelfstandigheid van

den van de *Clitoris* even als van *Nymphomania*, die haar de fchaamte en reden te gelijk benemen, en het richtfnoer der redenlooze dieren doen volgen, tot dat haar een wanhoopende dood uit de fmerten wegrukt.

Het aangezigt, de getrouwe fpiegel van den toefland der ziel en des ligchaams, is de eerfte om ons de inwendige omkeringen te doen bemerken. De poezelheid en kleur, wier vereeniging het jeugdige voorkomen uitmaakt, alleen in ftaat zijnde de plaats der fchoonheid in te nemen, en zonder welke de fchoonheid geen anderen indruk dan dien eener koele verwondering voortbrengt; de poezelheid en kleur, zeg ik, verdwijnen aller-eerst. Onmiddelijk hierop volgen de vermagering, de loodverw en de ruwheid van het vel. De oogen verliezen hunne helderheid, worden duifter; en fchilderen door hunne verflaauwing den verflaauwenden toefland van het gantsche werktuig af. De lippen verliezen haar vermiljoen, de tanden hunne witheid; en het is ten laafden niet zeldzaam, dat de uitwendige gedaante door de wanvorming van het beenftelel een aanmerkelyken fchok

de Baarmoeder of derzelve Schede. en van derzelve binnenfte vlies gefchied, die gedurig aangroeiende, eindelijk een week en dikwils bloedend Gezwel voortbrengt, dat de gantsche Schede vervullen, ja voor een groot gedeelte daar buiten uitgroeijen kan, brengende een Gezwel voort buiten de Schaamdelen, dat niet alleen aan de Lijdfter lastig, maar ook pijnlijk en gevaarlijk kan zijn. B.

schok krijgt. De lendevang, gewoonlijk Engelse ziekte genaamd, is eene ongesteldheid, welke, zoo als de groote BOERHAAVE geschreven heeft, nooit na den ouderdom van drie jaren het ligchaam aantast. Echter ziet men jonge lieden van de eene en andere sexe, maar vooral onder de vrouwen, die, na tot op haar achtste, tiende, twaalfde, veertiende en zelfs zestiende jaar een welgemaakte gestalte gehad te hebben, door de splinging des rugbeens allengs in eene verandering van hun gestel vervallen: en de wanorde wordt somtijds zeer aanmerkelijk. Deze ziekte omstandig te beschrijven, en de oorzaken, die haar voortbrengen, op te tellen, is hier de plaats niet. HIPPOCRATES heeft er reeds twee van aange- teekend (1). Misschien zal ik gelegenheid vinden om in een ander werk mede te deelen wat mij verscheiden waarnemingen hieromtrent geleerd hebben. Maar dat ik hier zeggen moet, is, dat onder deze oorzaken de zelfbesmetting eene der eerste plaatsen bekleed.

HOFMANN had alreede gezegd, dat de jonge lieden, die, bevorens zij hunnen wasdom gekregen hebben, aan de liefdevermaken zich overgeven, vermageren en afnemen in plaats van te groeijen (2) Men gevoeld ook, dat eene oorzaak, in staat zijnde, om den wasdom te beletten, sterker

(1) Aphor. sect. 6, 46.

(2) De ætate conjugis opportuna, §. 10. *supplem. secund.* p. 304. Deze gantsche Verhandeling verdient gelezen te worden, niettegenstaande zij beter opgesteld had kunnen worden.

ker reden geeft tot het verstoren van de orde, en tot het hervoortbrengen dezer ongelijkheden in haren loop, die tot de ziekte, van welke ik spreek, medewerken.

Een toeval, der beide sexen gemeen, en dat ik in dit artikel plaats geeve, overmits het bij de vrouwen heel dikwijls voorvalt, is de onverschilligheid, die dit schandelijke bedrijf voor de wettige gemakkelikheden van het huwelijksbed inboezemt, terwijl zelfs de minnedriften niet uitgebluscht noch de krachten verzwakt zijn; eene onverschilligheid, welke niet alleen velen ongehuwd houd, maar dikwijls ook tot in het trouwbed blijft. Een vrouwsperfoon beleid in de verzameling van Docter BEKKERS, dat dit wanbedrijf hare zinnen zoo sterk overmeesterd heeft, dat zij de wettige middelen verfoeit om de prikkeling van haar vleesch te dooden. Ik ken eenen man, die in deze afschuwelijke bedrijven door zijnen *Præceptor*, afgericht, in den aanvang zijns huwelijks den zelfden tegenzin ondervond. De angst over deze gesteldheid, gevoegd bij de uitputting, die hij aan zijn wanbedrijf te wijten had, wierp hem in eene diepe droefgeestigheid, welke echter op het gebruik van zenuwsterkende en krachtverwekkende geneesmiddelen verdween.

Men vergunne mij, eer ik verder voortga, de vaders en moeders uit te nodigen, op het ongeluk dezer laatste lijder, (en daar zijn er meer dan een in het zelfde geval,) hunne aandacht te vestigen.

Kan men omtrent dit stuk misleid worden in de keuze van de zulken, aan welke men de gewigtige zorg aanvertrouwt van den geest en het hart der jonge lieden te vormen; wat heeft men ook niet van zoodanigen te duchten, die, alleenlijk verordend om derzelve ligchamelijke talenten te ontwikkelen, aangaande hunne zeden min ernstig onderzocht worden; mitsgaders van huisbedienden, die men menigmaal huurt zonder te gelijk kennis te nemen, of zij van die soort zijn? Het kind, daar ik, achtervolgens den Hr. RAST van gesproken heb, was, zooals men gezien heeft (1), in het kwaad door de Dienstmeid onderrigt geworden. De Engelsche verzameling is van dergelijke voorbeelden vol. Ik zou ook niet dan een groot aantal van jeugdige planten te voorschijn kunnen brengen, bedorven door den hovenier, wien men de zorg harer rijpwording toevertrouwd had. Er zijn, in deze soort van opkweking, hoveniers van beide de sexen. Maar zal men mij vragen, wat hulpmiddelen tegen dezen kwalen? Het antwoord is buiten mijnen kring. Ik zal het echter kortelijk opgeven. De grootste opletendheid te besteden in de keuze van eenen *Preceptor*. Over hem en zijnen voedsterling de wacht te houden, met die werkzaamheid, welke eenen nauwzienden en verlichten Huisvader past, wat in de duisterste schuilhoeken van zijn huis omgaat; met

(1) Bladz. 23.

met die waakzaamheid, welke de belangrijkheid der zake vordert.

Docuit enim fabula dominum videre plurimum in rebus suis
Phoedr.

Dat is:

Deze fabel heeft ons geleerd, dat de heer van het huis allermeest op zijne eigen zaken acht geeft.

Eindelijk, de jonge lieden met verdachte leermeesters nooit alleen te laten, en hen allen omgang met de huisbedienden te beletten.

Het is niet lang geleden, dat eene jonge dochter van achttien jaren, voorheen altijd een zeer frische gezondheid genoten hebbende, in een verwonderingswaardige verzwakking storte. Hare krachten verminderden dagelijks. Zij was over dag steeds met een vadzige slaperigheid bezet, en gedurende den gantschen nacht slapeloos. Zij had geenen eetlust meer, en eene *oedemateuse* zwelling verspreidde zich over haar geheel ligchaam. Zij ging te rade bij eenen bekwamen Heelmeester, die, na zich verzekerd te hebben, dat de regels der natuur niet verzet waren, vermoeden kreeg op de zelfbesmetting. Het uitwerksel, dat zijne eerste vraag voortbragt, bevestigde hem de billijkheid van zijn vermoeden, en de bekentenis der lijderes veranderde het in zekerheid. Hij deed haar het gevaar van dit bedrijf bespeuren. De afstand daarvan en sommige geneesmiddelen hielden bin-

nen

nen weinige dagen de voortgangen der ziekte tegen, en veroorzaakten zelfs eenige beterschap.

Behalve de zelf besmetting is er nog eene andere, die men *kliterische* bevlekking zoude kunnen noemen, en waarvan de bekende oorsprong tot aan de tweede *Sappho* opklimt.

Lesbides, infamen quae me fecistis, amatae:

Beminde schaar en Lesbische uitverkoren!

Door wien 'k mijne eer en luister heb verloren.

Eene bevlekking, welke, al te gemeen onder de Romeinsche vrouwen in een tijdperk, wanneer alle goede zeden verloren gingen, meer dan ééns het voorwerp van de Bijschriften en Hekeldichten dier eeuwte geweest is.

Lenonum ancillas profita Laufella corone

Provocat, & tollit pendentis præmia noxe,

Ipsa Medullina frictum crisantis adorat.

Palmam inter dominas virtus natalibus æquat (1).

De natuur doet in deze bedrijven eene verto-
ning, half na die der mannen gelijkende, en welke buitengewone gesteldheid, sedert vele eeuwen geloof heeft doen slaan aan de wandrochtelijke stelling der Hermaphrodijten. De bovennatuurlijke gedaante van een deel, gemeenlijk heel klein, en waarover TRONCHIN eene geleerde verhandeling in het licht gegeven heeft, brengt het gantsche wonderstuk en de haatlijke wanbegrippen voort, die men,
over

(1) JUNEVAL. Sat. 6, v. 321.

over het geheel ongegrond, nopens dit deel opmaakt. Men vindt het bij zulke onvolkomene vrouwen, die, moedig misfchien op die foort van manlijke gelijkheid, van de mannelijke verrigtingen zich meester maken (1). Het gevaar ondertusfchen huisvest hier niet minder dan in de overige mid- delen van bevlekking, en de gevolgen daarvan zijn ook even naar. Alle deze paden leiden na de uittering, verzwakkingen, pijnen en den dood. De laafte foort verdient zoo veel te meer oplet- tenheid, als zij in onze dagen veelvuldiglijk gepleegd wordt, en het gemakkelijk vallen zoude meer dan eene *Laufella*, en meer dan eene *Me- dullina* te vinden, die gelijk Romeinfche vrouwen, de gaven der natuur genoegzaam achten, om zich te verbeelden, dat het haar tot geen verwijt ftrekt vrijwillig het onderscheid der fekfe te doen verdwijnen.

Men heeft dikwijls opgemerkt, dat vrouwen, met zoo groote liefde als de driftigfte mannen, op meisjes verzot geweest zijn; zelfs tegen de genen, die voor dezelve fchenen genegenheid te hebben, den hevigften minijver opvattende.

Het is tijd om zulke treurige befchrijvingen te ftaken. Ik wordt moede van de fchandelijkheden en elenden der menfchen af te fchilderen. Ik zal

(1) *Illas dixit Græcia TRIBADES, Gallis dicuntur RIBAUDES: monstrum quotidie nascens & cui eo confi- dentius sese tradunt puellæ, quod abest fœcuntur, & ut dixit JUVENALIS, Quod abortivo non est opus.*

zal derhalve hier geen groot aantal van feiten opeenstapelen, terwijl zulken, die ik overig heb, volgens de natuur der zake, hunne plaats elders zullen vinden. Ik gaa voort tot de nasporing der oorzaken; namelijk, waarom jonge lieden, met eene zwakke gesteldheid ter wereld gekomen, veel meer kwalen, naar gelang hunner misdaden, te duchten hebben dan zij, die in den sterken toestand geboren zijn. Niemand ontgaat de straf, maar allen ondervinden dezelve niet even streng. Zij vooral, die de overerving van sommige vaderlijke of moederlijke ziekten te vrezen hebben; die met jicht, met steen, met tering of kliergezwollen gedreigd worden; die eenige aandoeningen van hoest, aamborstigheid, bloedspuwing, sचेhe hoofdpijn of vallende ziekte gehad hebben; die neiging voelen tot die soort van lendevang, van welken ik te voren gewaagd heb (1). Alle deze ongelukken, zeg ik, moeten vervaard gemaakt en overreed worden, dat elke daad hunne gesteldheid grootelijks aandoet, en zich ijlings haasten tot de voortbrenging der kwalen, voor welken zij te vrezen hebben; dat zij de verheffingen daarvan oneindig verdrietiger maken, en hen, in den bloei hunner jaren, in de zwakheden eens waggelenden ouderdoms nederstorten.

(1) Bladz. 57.

VERHANDELING OVER
T W E E D E A R T I K E L.

De Oorzaken.

Z E S D E A F D E E L I N G.

Aangelegenheid van 't Zaadvocht.

Op wat wijze nu veroorzaakt de te groote uitwerping des zaads alle de kwalen, waarvan ik de beschrijving gegeven heb? Dit is, hetgene wij thans zullen onderzoeken. Men kan deze oorzaken tot een tweetal brengen; de uitwerping van dit vocht, en de omstandigheden, die er de uitwerping van vergezellen. De ontleedkundige beschrijving der werktuigen, die het afkleinzen, de meer of min waarschijnlijke gisningen nopens de wijze op welke deze afkleinzing geschied, en de aanmerkingen over de blijkbare hoedanigheden dezès vochts zijn zoo veele onderwerpen, die in deze verhandeling geene plaats vinden. Het is hier alleen zake om deszelfs nuttigheid door de getuigenissen der aanzienlijkste Artsen, van welken ik er reeds sommigen bijgebragt heb, te betoogen, en om de uitwerkfels te bepalen, dien het op het ligchaam heeft. De volgende Afdeeling zal ons doen zien welke uitwerkfelen, even als die der omstandigheden, welke met de uitwerping gepaard gaan, voort moeten brengen.

HIPPOCRATES was van gevoelen, dat het
zaad

zaad uit het gansche ligchaam zich afscheide, maar vooral uit het hoofd. 's Menschen zaad trekt, zegt hij, zijnen oorsprong uit de vochten zijns geheelen ligchaams, en is er het belangrijkste deel van. Het bewijs hiervan ligt in de zwakheid, welke men bij hen waarneemt, die er door vleeschelijke vermenging iets van verliezen, hoe klein de hoeveelheid van dit verlies ook zij. Daar zijn aders en zenuwen, die uit alle 's ligchaams deelen naar de teeldeelen overgaan. Als dezen zich vol en verhit bevinden, voelen zij eene jeukte, welke, aan het gantsche ligchaam zich mededeelende, aan hetzelfde eenen indruk geeft van warmte en vermaak. De vochten komen in eene soort van gisting, waardoor het voortreffelijkste deel van dezelve afgescheiden wordt (1). GALENUS omhelst deze gedachten. *Dit vocht*, zegt hij, *is niet dan 't fijnste deel van alle de anderen. Het heeft zijne aders en zenuwen, die het uit het gansche ligchaam naar de teeldeelen overbrengen* (2). *Bij het verliezen des zaads*, zegt hij elders, *verliest men te zelfder tijd den levensgeest. Men verwondere zich dan niet, dat eene te dikwils herhaalde bijslaap verzwakt, nadien hij het ligchaam van het edelste gedeelte beroofd* (3).

Deze

(1) De Geniturâ, FOES. p. 231.

(2) De Spermate, I. l. c. 1. t. 8, p. 135.

(3) De Semine, I. 2. c. 25. t. 1. p. 1281.

Deze zelfde Schrijver heeft ons, in zijne historie der filosofie, de onderscheiden gevoelens der oude Wijsgeeren, aangaande dit onderwerp bewaard. Men vergunne mij dezelve hier te berde te brengen. ARISTOTELES, wiens natuurkundige werken in hooge achting blijven zullen, noemt het zaad *het voortbrengsel van het laatste voedsel* (betekenende in duidelijker termen het ter hoogste volkomenheid gebragte deel onzer voedsels) *hetwelk het vermogen heeft van soortgelijke ligchamen voort te brengen, hetzelfde als diegenen welke voortgebracht hebben.* PYTHAGORAS geeft het den naam van *bloem des zuiversten bloeds.* ALKMÉON, deszelfs leerling, een uitmuntend Natuurkundige en Arts, en één der eersten, die het aanbelang van de ontleding der dieren gekend heeft, gelijk ook één der heidensche Wijsgeeren, in wien de onvervalsste denkbeelden nopens de natuur der ziel schijnen plaats gehad te hebben, ALKMÉON zeg ik, merkte het aan als *een deel der hersenen*; en daar zijn maar twee of drie jaren verlopen, dat een beroemde Arts deze stelling overgenomen en uitgebreid heeft. Hij toont de wegen, langs welke de hersenen met de teelballen gemeenschap hebben, terwijl hij door de uitputting der hersenen alle de verschijnsfels der uittering verklaart.

PLATO beschouwde het als *een uityloesel des rugmergs.* DEMOKRITUS was van het gevoelen van HIPPOCRATES en GALENUS.

EPIKURUS, die eerbiedwaardige man, welke beter dan iemand geweten heeft, dat de mensch door het vermaak alleen gelukkig was, maar die te zelfder tijd de vermakelijkheden verbond aan regels, die de kristenheid niet wraken zoude; EPIKURUS, wiens leere zoo erbarmelijk door de Stoicijnen verwrongen en belasterd is geworden, dat zij, die hem niet dan door het kanaal der Stoicijnsche fexte gekend hebben, in verwondering zijn geraakt, en hem, zegt DE FENELON, voor eenen ontuchtigen flemper hielden; een man van eene voorbeeldige ingetogenheid, en wiens zeden altijd onbesproken geweest zijn; ik zal er bijvoegen, wiens grondbeginfels tot gestrengste berispingen strekken voor de leerstellingen zijner gewaande hedendaagsche opvolgers, die hem slechts niet dan bij naam kennende, denzelfven onwaardiglijk misbruiken om aan schandelijke gevoelens, waarvan hij eenen afkeer had, gezag te geven; een man nog eens, omtrent wien, wijze lieden, die de waarheid beminnen, niet gedogen moeten, dat zijne nagedachtenis onteerd worde; zooverre is het er vandaan, dat bedorvene menschen iemands goeden naam zouden kunnen bezwalken; EPIKURUS, zeg ik, oordeelde het zaad *een klein gedeelte van ziel en ligchaam* te wezen, en hij vestigde op dit denkbeeld de leerregels, welke hij om hetzelfde te bewaren voorschreef.

Hoewel de meesten dezer begrippen in zeker opzichte verschillen, bewijzen zij echter allen, hoe hoog men het zaadvocht gewaardeerd heeft.

Is dit vocht, heeft men wel eens gevraagd, overeenkomstig met eenig ander, is het dezelfde vloeibare stoffe, welke, onder den naam van dierlijke geesten, door de zenuwen loopt, tot alle de verrigtingen des dierlijken samenstels, en wier ontarding een oneindig getal van zoo dikwijls voorkomende en zoo onbestendige kwalen voortbrengt? Om deze vraag beslissend te kunnen beantwoorden, moest men van de natuur dier beide vochten eene innerlijke kennis hebben. Doch verre beneden dien trap van dien kennis staande, kunnen wij er geene dan waarschijnlijke en aannemelijke gisfingen van te voorschijn brengen.

Men begrijpt ligtelijk, zegt HOFFMAN, dat tusfchen de hersenen en teelballen eene naauwe betrekking plaats heeft, aangemerkt deze beide werktuigen de fijnste en keurigste lijmpfa afscheiden, verordend om aan de deelen kracht en beweging te geeven, en zelfs om tot de werkoefeningen der ziele te dienen, van het bloed afscheiden. Onmogelijk is 't derhalve, dat eene al te overvloedige verspilling dier vochten de krachten van ziel en ligchaam niet vernietigen (1). Het zaadvocht, zegt hij, op eene andere plaats, verspreid zich, overeenkomstig met de dierlijke geesten die de hersenen afkleinzen, door alle de zenuwen des ligchaams. Vandaar is het, dat hoe meer men dat vocht verplengt, hoe

min-

(1) Te zelfder plaatse, Caf. 102. p. 293.

minder dierlijke geesten het brein afscheid. Met dezelfde gedachten vereenigt zich ook DE GORTER. Het zaad is het volmaaktste, aangelegenste, het meest bearbeide der dierlijke vochten; het slotperk, daar alle spijsverteringen op uitloopen. Deszelfs innerlijke betrekking met de dierlijke geesten bewijst, dat het, even als zij, van de allervolkomenste vochten deszelfs oorsprong trekt (1). In een woord, het blijkt uit deze getuigenissen, en uit eene menigte van anderen, welke nutteloos zijn zoude hier bij te brengen, dat het zaad een vocht is van 't grootste aanbelang.

Maar, zal men zeggen, nademaal dit vocht, hoedanig ook deszelfs aanbelang zijn mag, van de anderen afgezonderd is, en in zijne vergaarbuizen bewaard en opgelegd wordt, van wat dienst kan het dan voor het ligchaam wezen? Men stemt toe, dat eene te groote ontleding der vochten, die in hunne vaten omloopen, en dus ter voedinge medewerken, zoodanig als het bloed, de wei, de *lympha* en anderen doen, het ligchaam verzwakken moet; maar het is bezwaarlijker te begrijpen, op

(1) De perspiratione insensibili, c. 17, §. 5. p. 219. In den jaare 1720. beweerde te Parijs Doctor G. A. JACQUES eene twistreden over dit vraagstuk: *An humorum præstantior semen?* en hij loste het volgens gebruik, bevestigender wijze op.

op wat wijze een vocht, 't welk niet weer omloopt en een afgezonderd verblijf houdt, de gemelde uitwerfels voortbrengen kan. Ik antwoord al aanstonds, dat voorbeelden van gelijke natuur en te menigvuldig om niet in het algemeen bekend te wezen, deze tegenwerping hadden moeten voorkomen. Niemand is er, die niet ziet, dat de ontlasting van 't zog, opdat ik mij hieraan alleen bepaale, in eenen toestand, wiens invloed somtijds gedurende het geheele beloop des levens gevoeld wordt, eene, offchoon middelbaare en allengs toeneemende verzwakking te weeg brengt, aan eene min, welkers gezondheid niet in volkomen orde is, en dat zelfs de sterkste zoogster ten einde van zekeren tijd hier aan deel heeft. De reden is tastbaar. Met te dikwijls de vergaaruizen, verordend tot den ontvangst van het eene of andere vocht, te ontledigen, bepaalt men, door een noodwendig gevolg der wetten van het gestel, de vochten in hunnen veelvuldiger toevloed. Deze afscheiding gaat de maat te buiten, en alle de anderen, vooral de voeding, welke niet dan eene soort van afscheiding is, lijden er nadeel van. Het dierlijke ligchaam verzwakt en verflaauwt. Maar zie hier, ten tweeden, voor het zaad een antwoord, het welk omtrent het zog geene plaats heeft. De melk is een eenvoudig voedselvocht, welks te groote afscheiding geen nadeel toebrengt, dan dat zij de hoeveelheid der vochten alte sterk vermindert. Het zaad is een werkdaadig vocht,

welks

welks tegenwoordigheid aan het stelsel der werktuigen noodzakelijke uitwerksels veroorzaakt, die na de ontlasting ophouden; een vocht bijgevolg, welks alte overvloedige uitwerping langs eenen dubbelen weg hinder doet. Ik verklaar mij nader. Daar zijn vochten, zoo als het zweet en de uitwaasfeming is, welke het ligchaam verlaten op het oogenblik, dat zij van andere vochten afgescheiden, en uit de vaten des omloops naar buiten gedreven worden. Anderen nog zijn er, gelijk de pis, welke, na de afscheiding en uitdrijving, gedurende zekeren tijd in de vergaarplaatsen, ten dien einde verordend, verblijven, en waaruit zij niet te voorschijn komen dan wanneer hunne hoeveelheid groot genoeg is om in die vergaarplaatsen eene prikkeling te verwekken, welke op eene werktuigelijke wijze hen dringt om dezelve te ontlasten. Men vindt er eindelijk van eene derde soort, die, overeenkomstig met de tweede, in kunne verzamelplaatsen afgescheiden en aldaar opgehouden worden, niet met inzicht om zich, ten minsten geheellijk, te ontlasten, maar om er eene volkomenheid te krijgen, welke hen tot nieuwe werkcoefeningen bekwaam maakt, wanneer zij in demassa der vochten treden. Zoodanig is, onder anderen, het zaadvocht. In de teelballen geskleinsd, begeeft het zich van daar naar de zaadblaasjes; en wordt door de opflurpende vaten geduuriglijk te rug gevoerd, en dringt al nader en nader in de gantsche massa der vochten. Veele

proeven bevestigen deze waarheid. Een eenige zal genoeg zijn. In een gezond mensch geschied de afkleinzing van dit vocht in de teelballen geduuriglijk; het onthoud zich in deze vergaarplaatfen, wier uitgestrektheid zeer bepaald is, en mogelijk kan er die hoeveelheid geen verblijf houden, welke aldaar op eenen dag wordt afgescheiden. Ondertusfchen vindt men menschen, die er geduurende gansche jaaren geene ontlasting van hebben. Zo dit vocht derhalve niet gestadig in de vaten des omloops te rug keerde, wat zou er van worden? eene terugkering, welke bij uitnemenheid gemakkelijk gemaakt wordt, door het maakfel van alle de werktuigen, welke tot de afkleinzing, den loop en de bewaring van dit vocht dienen. De aders zijn er veel aanmerkeliiker dan de slagaders, en wel in evenredigheid die men op geene andere plaatfen zoo groot vindt (1). Bijgevolg is het waarschijnlijk, dat de opslurping niet alleen geschied in de zaadblaasjes, maar reeds plaats grijpt in de teelballen, in de opperklootjes (*epididymes*), welke eene foort van eerste ver-
gaar-

(1) Ik omhels hier, of schijn de stelling te omhelzen, dat de gemeene aders opslurpen. Offchoon HUNTER van gevoelen is, dat de opslurping alleenlijk door de *Lymphatische* aders geschied weldegelijk. En gesteld, dit zij zoo, dan verkrijgen de teeldeelen de eigenschap tot een zeer groote opslurping, om reden, dat er de vaten van deze foort heel overvloedig zijn.

gaarplaats zijn , mitsgaders in de aanvoerende buis , door welke het teelvocht in de ballen naar de zaadblaasjes loopt.

Dat de vochten des ligchaams uit het teruggehouden zaad kracht ontfangen , is GALENUS al bekend geweest , schoon hij er de ware oorzaak niet van wist. *Alles is vol* , zegt hij , *in dezulken , die geene gemeenschap met de vrouwen oefenen. Bij anderen , dikwijls aan deze vermenging zich overgeevende , vindt men die volheid niet.* Hij geeft zich vervolgens veel moeite om uittevorschen ; hoe eene geringe hoeveelheid dezes vochts aan 't ligchaam zooveel krachts verschaffen kan. Eindelijk , doet hij de uitspraak , dat *het eene uitstekende hoedanigheid bevat , en dus zeer vaardiglijk een gedeelte zijner kracht aan alle de deelen des ligchaams mededeelen kan* (1). Wijders , bewijst hij uit verscheidene voorbeelden , dat eene geringe oorzaak hieromtrent menigmaal groote uitwerksels te weeg brengt , en besluit eindelijk : *is het dan wel te verwonderen , dat de teelballen een vocht opleveren , hetwelk bekwaam is om eene nieuwe kracht door 't gantsche ligchaam te verspreiden? Wat gewaarwordingen en bewegingen veroorzaken wel de hersenen , wat kracht van slaan geeft het hart aan de slagaders!* Ik zal deze afdeeling met de opgave van hetgene een der grootste mannen dezer eeuw over het zaad gezegd heeft , eindigen. *Het teelvocht*
wordt

(1) De femine , I. 1 , c. 34 , t. 1. , p. 1279.

wordt in de zaadblaasjes bewaard en opgesloten, tot dat de man er gebruik van maakt, of tot dat hem de nachtontylocijingen daarvan beroven. De hoeveelheid, welke aldaar van dien tijd af te vinden is, maakt het dierlijk gestel tot de wellust gaande. Maar de grootste, de vlugtigste, de doordringendste en krachtigste hoeveelheid van dit zaad wordt in het bloed terug gevoerd, alwaar zij verbazende veranderingen, als baard, hairen, hoornen, voortbrengt. Zij verwisfelt de stem en houdingen. Want de toeneemende ouderdom is in de dieren de bron niet dezer veranderingen, het zaad alleen werkt dezelyen uit, en men bespeurtze nooit in zulken, die ontmand zijn (1).

Maar hoe veroorzaakt het zaad deze uitwerksels? Dit is een der vraagstukken, wier oplossing mischien niet rijp is. Het gene men inmiddels met veel waarschijnlijkheid zeggen kan, bestaat hierin, dat dit vocht een *stimulus*, eene prikkelstof is, die de deelen, dien zij aanraakt in beweging brengt. De sterke geur, die dit vocht heeft, en de baarblijkelijke prikkeling, die het op de werktuigen der voortteeling uitoefent, gedoogen niet hier-

(1) HALLER, *Prim. lin. Phys.* §. 790. Men kan over deze stoffen te rade gaan bij WHARTON en RUSSEL, *de œconomia naturae in glandul. morb.* p. 92. bij SCHMEIDER *de regresu seminis ad massam sanguineam*, Supplem. tot de handelingen der Geleerden van Leipsich, t. 5, p. 252, en bij eene menigte van andere Phijsiologische Schrijvers.

hieraan te twijfelen. Ook bemerkt men, dat deze scherpe deeltjes, gestadig terug gevoerd en in de andere vochten overgebracht, op eene ligtgevoelige wijze, maar zonder ophouden, de vaten prikkelen, die uit dien zelfden hoofde met meer kracht zich samentrekken, en hunne werking op de vloeibare deelen krachtadiger volbrengen, dewijl de omloop hiervan levendiger, de voeding juist, en de overige verrigtingen volmaakter geschieden. Bij gebrek hiervan ontwikkelen verscheiden verrigtingen zich nooit. Het is de toestand der gesnedenen (1). Alles wordt kwalijk verrigt.

De vraag, welke natuurlijk zich hier ver-
tegenwoordigt, is, waarom de ontmanden de-
zelfde kwalen niet ondervinden als zij, die door
wellustige ontuchtigheden zich uitmergelen. De
stipte beantwoording van dezelve is niet wel moge-
lijk dan op het einde van de volgende afdeeling.

Z E V E N D E A F D E E L I N G .

*Onderzoek der omstandigheden, die de uit-
werping vergezellen.*

Verscheiden ontlastingen zijn er, die voorvallen
zonder dat men dezelve gewaar wordt. Alle anderen
geschieden, in den staat van volmaakte gezondheid,
met

(1) Die een zeer goed werk over deze onvolkomen
mannen lezen wil, leze WITTHOF, *de castratione*.

met een gemak, bij het welk zij geenen indruk op de overigen van 't ligchaam maken.

De lichtste beweging in het werktuig, waarin de stof opgesloten ligt, is ter uitdrijving genoeg. Het is op dezelfde wijze niet gelegen met de ontlasting van het zaad. Niets minder behooren er toe om het te verplaatfen en uitgang te geven dan algemeene schokken, stuiptrekking in alle de deelen, en vermeerdering van drift in de beweging van alle de vochten. Is het te veel gewaagd met te zeggen, dat men deze noodwendige samenwerking des geheelen gestels, op het oogenblik der ontlasting, aanmerken kan als een tastbaar bewijs des invloeds, dien zij op het gantsche ligchaam heeft? De bijslaap, zegt DEMOKRITUS, is eene soort van vallende ziekte. *Zij is, zegt VAN HALLER, eene zeer geweldige werking, met de stuiptrekking groote gemeenschap hebbende, en over zulks het zenuwgestel op een wonderbare wijze verzwakkende en benadeelende.* In de aanmerkingen, reeds te voren bijgebracht, en in sommigen der waarnemingen welke ik aangehaald heb, zag men de uitwerping door volkomene zenuwtrekkingen en eene soort der vallende ziekte vergezeld gaan. Ook leverde eene derzelven ons de handtastelijke bewijzen des invloeds, dien deze geweldige beweging op de gezondheid eens ongelukkigen, die er het onderwerp van was, uitgeoefend had. De spoed, met welke de verzwakking op de daad volgt, heeft veele menschen, en met reden, overtuigd, dat de ontneming des zaads alleen

leen de aanleidende oorzaak daarvan niet wezen kon. Maar hetgene onbetwistbaar bewijst, hoe zeer de stuiptrekking des ligchaams de krachten nederflaat, is de magteloosheid, die alle lijders, aan stuipziekten onderhevig, gewaar worden. De verzwakking, op de aanvallen der vallende ziekte volgende, is somtijds bovenmaten groot.

Niet dan aan stuiptrekking is het uitwerkfel toe te schrijven, dat de bijslaap in den Ambtman eener Stad van Zwitserland veroorzaakte, waarvan ons F. PLATERUS de gebeurtenis bewaard heeft. Deze, alreeds oud en hertrouwende, werd terwijl hij zijne bruiloft voltoojien wilde, door verstikings toevallen zoo hevig overvallen, dat hij verplicht werd uittescheiden. Het zelfde toeval overkwam hem, zoo dikwijls hij zijne proef herhaalde. Hij wendde zich tot eene menigte van Kwakzalvers. De een verzekerde, na hem verscheiden middelen te hebben doen gebruiken, dat hij nu geen gevaar meer te duchten had. Op het woord van zijnen Eskulaap waagde hij eene nieuwe proef. Bij den aanvang was het gevolg hetzelfde, maar hij, vol van vertrouwen, wilde ten einde toe voortvaren. Hij gaf, terwijl hij met de daad bezig was, in de armen zijner vrouwe den geest (1).

De sterke hartkloppingen, het bijslapen menigmaal verzellende, zijn ook een stuiptrekkende toeval. HIPPOCRATES spreekt van eenen jongman,

(1) Felic. PLATERI Observat. ib. prim. suffocatio ex congressu, p. 174.

man, wien de overdaad in den wijn en de vrouwen, behalve andere toevallen, gestadige hartkloppingen veroorzaakt had (1). En DOLEUS heeft er eenen gezien, die in de *actie* zelve door eene zoo geweldige hartklopping aangetast wierd, dat wanneer hij voortgevaren had, gestikt zoud hebben (2). Men vindt bij HOFFMAN andere soortgelijke gevallen.

De waarneming nopens het kind, te voren aangehaald is ook nog een bewijs, gelijk het aan de oplettenheid van RAST niet ontsnapt is, aangezien in dien ouderdom alleen een vocht der voorstandklier (*prostatata*), en geenszins een volkomen zaad, zich ontlasten kan.

Deze aanmerkingen zijn door het grootste getal der beste Schrijvers, welk over deze stoffe handelen, gesterkt geworden. GALENUS schijnt ze reeds gemaakt te hebben. *De wellust zelf*, zegt hij, *verzwakt de levenskrachten*. FLEMMING heeft, in zijn fraai gedicht over de zenuwziekten, deze oorzaak niet overgeslagen.

Quin etiam nervos frangit quaecumque voluptas (3).

Ook knakt alle oefening, van 't darte vleesch bemind,
De kracht, die 't zenuwstelsel bind.

SANCTORIUS houd voor zeker, dat de stuip-
be-

(1) Epidem. I. 3. f. 7. pag. 17. FOLS. p. 1117.

(2) Encyclop. Medic. I. 2, c. 6, p. 347.

(3) Neuropathia, I. 1, v. 375.

bewegingen meer dan de uitwerping des zaads de krachten breken: en 't is zeer te verwonderen, dat DE GORTER zijn uitlegger, getracht heeft ons van het tegendeel te overtuigen. De reden, die hij er van geeft, met te beweerden dat deze bewegingen, *omdat zij niet stuiptrekkend zijn*, niet meer dan andere ontroeringen het ligchaam verzwakken, overreed niemand. Een voorbeeld, zo men er een van kan bijbrengen, maakt hier geene wet. LISTER, NOGNEZ en QUINCY, die voor hem reeds hetzelfde werk met uitleggingen opgehelderd hebben, denken niet gelijk hij. Zij schrijven een gedeelte van het gevaar aan de verzwakking toe, die de stuiptrekkingen naar zich slepen. De bijslaap, zegt NOGUEZ, is eene stuiptrekking: zij maakt de zenuwen vatbaar voor krampbewegingen, en de geringste gelegenheid doet dezelve ontstaan (1).

J. A. BORELLI, een der eerste grondleggeren van de Physiologie, heeft het stuk anders beschouwd dan DE GORTER. Hij is omtrent dit Artikel nauwkeurig. *Deze daad wordt vergezeld door eene soort van stuiptrekkende aandoening welke de ruwste slagen aan de hersenen en aan het gansche zenuwgestel toebrengt* (2).

SENAC schrijft aan de zenuwen stiptelijk de verzwakking toe, die op den bijslaap volgen. De

waar-

(1) Sect. 6. aph. 10.

(2) De motu animal. l. 2, c. 12, prop. 170.

waarschijnlijkste oorzaak der bezwijming, welke zich opdoet bij het doorbreken eener verzwering in het binnenste van den onderbuik, is *de werking der zenuwen, die alsdan in 't spel komen. Dit wordt bevestigd door de slaauwte of bezwijming, welke de uitwerping van het zaad opvolgt: want het zijn alleen de zenuwen, aan welken men deze krachtderving te wijten heeft* (1).

LEWIS (2) stelt de verzwakking meer op rekening van deze oorzaak, dan op die van de andere, even als SANCTORIUS.

Zoodra er stuiptrekking geschied, bevindt zich het zenuwgestel in eenen spannenden toestand, of, om beter te spreken, op het toppunt eener buitengewoone werkdadigheid, waarvan het noodzakelijk gevolg eene bovenmatige verflapping is. Ieder werktuig boven zijne kracht gespannen, ontlaat zich wederom van zelfs. Noodzakelijk worden derhalve de verrigtingen, die van dit organische gestel afhangen, kwalijk verrigt, en vermits de zenuwen hunnen invloed op allen hebben, is er geene, welke niet, als zij verzwakt worden, eenige aandoening gevoelt.

Eene reden, welke ook tot de verzwakking van het zenuwgestel het hare toebrenkt, is de vermeerdering van de hoeveelheid des bloeds, in de hersenen gedurende den bijslaap voorvallende; eene

VER

(1) *Traité du cœur*, l. 4. c. 12. §. 3. p. 539.

(2) *LYNCH guide to health*, p. 306.

vermeerdering, welke klaar bewezen is, en meermalen zooverre komt, dat zij een beroerte veroorzaakt. Men vindt er bij de Waarnemers veele voorbeelden van. HOFFMAN haalt er een aan, van eenen Soldaat, die zich aan de wellust overgegeven hebbende, midden onder het bijslapen beroerd werd en den geest gaf. Men vond de hersenen vol bloed. Uit dezelfde vermeerdering des bloeds in de hersenen leidt men de reden af, waarom deze buitensporigheden de woedenste krankzinnigheid voortbrengen (1). Deze hoeveelheid des bloeds de zenuwen drukkende beneemt dezelve de kracht, en dit is het, hetwelk hare verzwakking en werkeloosheid uitmaakt.

Bij de overweging van de uitwerksels dezer twee oorzaken, de ontlasting des zaads en de stuip-trekkingen, valt gemakkelijk de wanorden te verklaren, die er in de dierlijke huishouding uit moeten voortspruiten. Men kan dezelve onder drie klasfen brengen; de slechte en onvolkomene spijsbereidingen; de verzwakking van hersenen van zenuwgestel; en de verstoring der doorwaasfeming. Daar is, zal men zien, geene sleepende ziekte, welke uit dit drietal van oorzaken niet kan afgeleid worden.

De verflapping, in welke deze buitensporigheden iemand neerstorten, ontstellen de verrigtingen van alle werktuigen (organen). Dus spreekt een

(1) De morb. anim. vener. §. 17.

(2) LYNCH guide to health, p. 306.

een der Schrijvers , die over den levensregel gehandeld heeft. De spijsvertering, de koking der voedfelen, de doorwaasfeming en andere ontlastingen gefchieden niet gelijk het behoort. Van daar ontftaat eene gevoelige vermindering van krachten, van het geheugen en zelfs van het verftand; eene verduiftering van het gezigt; alle foorten van zenuwkwalen; van jicht of zinkingfcherpten; de tering, onmagt in de werktuigen der voortteling, bloedpiffen, belemmering in den eetlust, ongeftehdheden in het hoofd, en een groot aantal van andere ziekten, welke nuttelooos zijn zoude, hier bij een te halen; in een woord, niets dan het misbruik der omhelzingen vernield het geftel van veele menfchen.

I. De maag is het deel, hetwelk door alle verzwakkende oorzaken zich aller eerst voelt aangedaan, en wel om reden, dat dezelve door dezelfs verrigtingen alle andere delen moet voeden, dat gevolgelyk wanneer deze verrigtingen verftoord worden, alle overige deelen hierdoor lijden en verzwakken. De maag is, onder alle de delen des ligchaams, een der zulken, die het grootfte aantal van zenuwen ontfangt, en in welken te dier zelfder oorzake, eene zeer groote hoeveelheid van dierlyke geesten zich verfpreden.

De spijsverteringen gefchieden in geene volkomen orde, of men befpeurd dadelijk, dat de vochten het karakter van ruuwheid aannemen, welke haar tot den gantschen dienst, tot welken zij gefchikt

fehikt zijn, oneigen maakt, maar vooral de voeding, waarvan de herstelling der krachten afhangt, tegenhoudt. Om zich aangaande den algemeenen invloed der maag te verzekeren, is het genoeg de oogten te vestigen op den staat van een persoon die een kwalijkgestelde spijsvertering ondervindt. De krachten lijden binnen eenige minuten reeds verlies. Eene doorgaande vermoeidheid strekt der verzwakkingen nogmeer tot last. De zintuigen verstompen. De ziel zelve oefent hare werkvermogens niet dan onvolmaakt. Het geheugen schijnt vernietigd te worden. Niets, in een woord, doet eenen man van vernuft meer kwaad dan eene moeilijke spijsvertering.

Eene fraaije aanmerking deeld ons, G. R. PAYVA, een Portugeefchen Arts mede, welke een groot licht op de wonderbare verzwakking, die de buitensporigheden van deze soort aan de maag toebrengen verspreid. „ *In tenti-*
 „ *gine ardentissima Juvenum inest quid grati in*
 „ *ore ventriculi; in concubitum si ruant salacis-*
 „ *mi, & ultra vires tendant opus, tunc in ore ven-*
 „ *triculi manet illud gratisimum amarumque quod*
 „ *expremur nequeunt: poenas & luunt, & poeni-*
 „ *tentia dolent: hinc macies, marasmus &c.*” Dat is: „ Wanneer hevige driften tot den hoog-

„ zelfder plaatse iets zeer onaangenaams en ver-
 „ drietig, dat zij niet kunnen uitdrukken. Ten
 „ duurften betalen zij hunne bedrijven met ver-
 „ magering, uittering en andere kwalen, in wel-
 „ ken zij nederstorten (1).”

De waarheid hiervan is al aan ARRETÆUS be-
 kend geweest (2). BOERHAAVE bediend zich
 van dezelfde uitdrukkingen als PAYVA, en voegt
 er bij, dat het pijnlijk gevoel ophoudt, naar ma-
 te de lijdens hunne krachten hervatten (3). Hij
 bevestigt dit stuk ook nog elders, doende er een
 zeer nuttigen regel mede gepaard gaan, name-
 lijk dat men, wanneer deze buitensporigheden
 door aanvallen van vallende ziekte gevolgd wor-
 den, men bedacht wèzen moet om de maagzenu-
 wen te versterken (4).

II. De verzwakking van het zenuwgestel, tot
 alle de stuiptrekkende en verlamdende toevallen
 aanleiding geevende. wordt, gelijk ik alreede ge-
 zegd heb, niet alleen door de stuipbewegingen,
 die de uitwerping des zaads vergezellen, maar
 ook, in de tweede plaats, door den gebrekkelij-
 ken toestand der spijsverteeringen veroorzaakt.

Zoo-

(1) G. R. DE PAYVA. De effectu atra biliario mirac-
 hiali, &c. p. 17

(2) De morb. chronic. l. 2. c. 6. *Stomachus delectationis
 tristitiaequae princeps est.* Dat is: De maag is van alle ver-
 maak en droefheid de eerste.

(3) De morb. nerv. p. 454.

(4) Ibid. p. 807.

Zoodra dezen zondigen, hebben er de zenuwen gevoel van, en zij gevoelen het zooveel te sterker, als de vloeistof, welke in dezelve door- dringt, het laatste werk der spijsvertering is. Ein- delijk hetgene deze verzwakking vermeerdert, is de ontlasting van een vocht, hetwelk met de dier- lijke geesten overeenkomstig is, en dat men, naar gelang van deze overeenkomst, niet verliezen kan zonder vermindering der kracht, welke aan het zenuwgeflel eigen is. Voorts benadeelt de ver- zwakking, onafhankelijk van den hinder, die uit dit verlies met betrekking tot de hoeveelheid der dierlijke geesten, voortspuit, het ligchaam daar- in, dat zij der vaten die zachte prikkeling be- deemt, die het te rug gevoerde zaad veroorzaakt, en die tot de spijsverteering zoo veel toebrengt. Zij benadeelt dan, *en* door een gedeelte van dier- lijke geesten of ten minsten van een zeer dierbaar vocht te onttrekken, *en* door de koking te vermin- deren, zonder welke deze geesten slechts onvol- maakt en onvolkomen bereid worden.

Tusfchen de ziekten der maag en die der zenu- wen is eene terugkaatfing van gebreken. Uit de eerften ontftaan de laatften; en dezen, éénmaal gevormd, helpen nog oneindig mede omze te ver- meerderen. Kan de dagelijksche waarneming hier- van niet ten bewijze ftrekken, de ontleedkundige befchouwing der maag alleen zou om te overtui- gen genoeg weezen. De hoeveelheid der zenu- wen, welke zich aldaar verspreiden, toont, van hoe groote noodzaaklijkheid zij zijn tot derzelve

verrigtingen, en bijgevolg welke wanorden de-
zen ondergaan moeten, wanneer zij in geen be-
hoorlijken staat zijn.

III. Niet wel ook, eindelijk, geschied de door-
waasfeming. SANCTORIUS heeft er zelf de
verminderde hoeveelheid van bepaald, terwijl deze
ontlasting, welke de aanmerkingswaardigsten van
allen is, niet gestoord kan worden, zonder dat
hier dadelijk eene menigte van onderscheidene toe-
vallen uit voortspruiten.

Men begrijpt ligtelijk, dat er geene ziekten zijn,
die niet door deze driedubbelde oorzaak kunnen
voortgebracht worden. Ik zal in de ontwikke-
ling van al de bijzondere toevallen niet treden,
vermits dit werkje door zoodanig breedvoerig ve-
slag te veel uitdijen zouden, en er niemand belang
bij heeft dan de Artsen, voor wien het nutteloos
zou wezen. Men kan zien, wat DE GORTER
daar van zegt (1).

CLIFTON WINTRINGHAM heeft de gevaar-
ren dezer ontlasting, voorzooverre zij de jicht be-
treft, zeerwel en omftandig behandeld. Zijne ver-
klaring verdient gelezen te worden (2).

Wijlen Dr. GUNZIUS, in den bloei zijns le-
vens der geneeskundige wetenschap ontrukt, heeft
ons eene zeer verftandige werktuigkundige uitleg-
ging van de ongevallen dezer buitensporigheden
ge-

(1) De perspirat. c. 17., §. 8. 12. & aph.

(2) The Works of the late CLIFTON WINTRING-
HAM, cap. 2. p. 85, &c.

gegeven met betrekking tot de uitwaasfeming (1). Hij spreekt aldaar van iemand, die er zich een gedurige hoest door veroorzaakt had, een toeval, dat ik ook in eenen jongman, welke een doodelijk slagtoffer van zelfbesmettinge geworden was, bespeurd heb. Deze kwam te *Montpellier*, ter verrigting zijner studien, de herhaling zijner schandelijken daad wierpen hem in eene borsttering, en ik herinner mij, dat zijne hoest zoo geweldig en aanhoudend was, dat er al zijne bureu hinder door leden. Men deed hem dikwijls aderlaten, buiten twijfel met oogmerk om zijne ongemakken te verligten. Eene raadpleging beval hem het gebruik van schilpadsoepen en hier door beloofde men hem eene volkomen genezing. Doch twee uren hierna stierf hij.

Hetgene ligt om te begrijpen schijnt, of liever dat men in het geheel niet begrijpt, is de wonderbare verzwakking van de vermogens der ziel. De ontbinding van dit *problema* is aan het voor ons onoplosbare vraagstuk nopens den invloed, dien de beide zelfstandigheden op elkander oefenen, verbonden, en wij zien ons dus wederom tot de beschouwing der verschijnselen gebragt. De natuur *en* van geest *en* van ligchaam is ons onbekend. Wij weten echter, dat die twee deelen den mensch uitmakende, met elkanderen zoo innerlijk verknocht zijn, dat de veranderingen, welke de ééne ondervindt, zich ook gevoelig mede-

de-

(1) Comment. in libr. de humoribus, p: 238.

dedeelen aan de andere. Een trager of rasfer omloop; en meer of min verdikt bloed, eenige oncen overvloediger of weiniger voedsel; een kop koffij in plaats van een weinig wijns; een langere, kortere, of meer of min geruste slaap; wat meer of minder zouts; eene sterkere of flauwere doorwaasfeming; maken 't eenmaal verandering in onze gantsche manier van zien en oordeel over de voorwerpen. De ongeregeldheden des werktuigs doen ons, van uur tot uur, op verschillende manier voelen en denken, en verwekken in ons, naar welgevallen, nieuwe beginsels van gebreken en deugden.

De waarneming leert ons op gelijke manier, dat gene van alle de ziekten met vaardiger aandoe-ning op de ziel werken dan die van 't zenuwgestel. Zij, die der vallende ziekte onderhevig zijn, en bijna gemeenlijk, na verloop van eenige jaren, in een verzwakten toestand storten, leveren er een treurig bewijs van, hetwelk ter zelfder tijd ons verklaart, dat het niet te verwonderen is, indien de stuipaandoeningen, die gelijk te voren reeds gezegd is; altijd tot de soort van ligte vallende ziekte behoren, deze verzwakking der hersenen, en uit dien hoofde ook de onmagt der verrigtingen veroorzaaken.

De verzwakking der hersenen en des zenuwgestels wordt van die der zintuigen gevolgd: SANCTORIUS, HOFFMAN, en anderen, hebben

ben zoeken uit te vinden , waarom meer bijzonderlijk het gezigt nadeel lijd. Maar hunne reden , offchoon dezelve op waarheid fleunen schijnt mij niet geheel voldoende. De voornaamste oorzaken , en die in 't bijzonder tot die werktuigen behoren , zijn de menigvuldigheid der deelen , die het oog samenstellen , en die , voor onderscheiden gebreken vatbaar zijnde , het gezigt oneindig meer dan anderen aan wanorden onderhevig maken. De zenuwen , ten anderen , dienen hier voor onderscheide verrigtingen , en zijn er in groot aantal. Eindelijk de toevloed der vochten naar hetzelfde gedurende den tijd dier verrigtingen , een toevloed , van welken de glinstering , die men alsdan in de oogen der dieren gewaar wordt , tot een tastbaar bewijs strekt , veroorzaakt terstond in de vaten eene zwakheid en vervolgens opstoppingen , waarvan het verlies des gezigts een noodzakelijk gevolg is.

Het valt nu gemakkelĳk op de vraag , welke reeds te voren gedaan is , te antwoorden , waarom namelijk de gesnedenen , die geen zaad hebben , voor dezelfde ziekten , door ons aangehaald , niet bloot gesteld worden.

Daar zijn ten dien opzigte twee zeer voldoende redenen. De eerste is , dat , bijaldien de ontmanden de voordeelen niet trekken , welken het teelvocht , wanneer het bereid en te rug gevoerd geworden is , aanbrenghet , zij van de andere kant

dit

dit belangrijk bloeddeel , verordend om zaad te worden , ook niet verliezen . Zij ondervinden de veranderingen niet , die aan 't bereide zaad eigen zijn , en die ik te voren reeds heb te kennen gegeven . Maar zij zijn ook niet voor kwalen , welke uit het verlies dezes vochts , ontstaan wanneer 't noch onbereid is , blootgesteld . Men konde het zaad , indien men mij toestaat de spreekmanieren der Overnatuurkundigen te gebruiken , tot twee soorten brengen . Men kon het onderscheiden in *zaad van vermogen* , *semen a potentia* , zijnde het dierbare gedeelte des vochts , dat de teelballen afkleinzen ; en *in zaad van werking* , *semen in actu* . Wordt het eerste niet afgekleinsd , het ligchaam mist , wel den invloed , die het uit een bereid zaad verkrijgt en ondervindt wel niet de veranderingen die van dezelve afhangen , maar het lijdt er gene armoede door . Wint het niet aan , het verliest niet . Men blijft in den staat der kindsheid . Maar men ondergaat , wanneer het zaad afgescheiden en ontlast wordt , eene beroving , eene wezenlijke verarming . De tweede reden is , dat de gesnedenen de stuiptrekking niet ondervinden , aan welke ik een groot gedeelte der kwalen , welke op deze buitensporigheden volgen , toegeschreven heb .

De toevallen in 't bijzonder der vrouwlijke Sexe eigen , verklaren zich op gelijke wijze als die der mannen . Het vocht , dat zij verliest , minder bearbeid dan 't manlijk zaad zijnde , brengt dit verlies ook haar misfchien zoo spoedige

dige verzwakking niet toe. Maar bij overmaat van dit bedrijf zijn die toevallen veel heviger, aangezien haar zenuwgestel zwakker, en in den aard voor stuiptrekkingen meer vatbaar is. Deze misdrijven storten haar in toevallen, welke overeenkomstig met dien des jongmans zijn, van wien ik te voren gesproken heb, en waarvan ik de getuigen eens treurig tafreel geweest ben. In 't jaar 1746, had een vrouwsperfoon, drieëntwintig jaren oud, de vermetelheid van zes Spaansche Dragonders uit te dagen, en in een huis bij de poorten van *Montpellier* zich begeeven hebbende, leed zij hunne bestormingen gedurende den gantschen nacht. Men bragt haar smorgens reeds stervende in de stad. Zij zieltoogde des avonds in eenen plas van bloed, 't welk haar uit de lijfmoeder vloeide. Het was van aanbelang geweest om te onderzoeken, of die vloed het gevolg ware van eenige verwonding, dan of dezelve van de verwijdering der vaten, welke door de telkens herhaalde daad veroorzaakt wierd, afhing.

A C H T S T E A F D E E L I N G.

Oorzaken van de gevaren, welke in 't bijzonder eigen zyn aan de zelfbesmetting.

Men heeft alreede gezien (1) dat de zelfbesmetting gevaarlijker was dan de buitensporig

(1) Bladz. 4.

righeden met de vrouwen. Zij ; die in alles een zonderlinge voorzienigheid laten tusfchenkomen , zullen vaststellen , dat er Gods bijzonder welbelagen , om dit misdrijf te ftraffen , de reden van is. Overtuigd , dat de ligchamen , van hunne fchepping af , aan wetten verbonden zijn geworden , die er noodwendiglijk alle de bewegingen van bestieren , en waarvan de Godheid de huis-houding niet dan in een klein aantal van uitgezonderde gevallen verandert , wensch ik geen toevlugt tot wonderdadige oorzaken te nemen , dan wanneer men omtrent de natuurlijken een klaarblijkelijke tegenftrijdigheid vindt. Maar dit is hier het geval niet. Alles laat zich door de wetten des ligchzams en door deszelfs vereeniging met de ziel zeer wel verklaren. Die gewoonte van hulp te zoeken in bovennatuurlijke oorzaken , is al van HIPPOKRATES omverre geworpen , die , sprekende aangaande eene ziekte , door de Scijthen aan een bijzondere straf van God toegeëigend , deze fraaije aanmerking maakt: *Het is waar , dat deze ziekte van God komt , maar zij komt uit deze oorzaak gelijk alle de anderen. De eene ontstaat niet meer uit dezelye dan de ander overmits zij allen een gevolg zijn van de wet der natuur , welke alles bestiert (1).*

SANCTORIUS levert ons in zijne aanmerkingen eene voorname oorzaak op , uit welke dit bijzonder gevaar ontstaat. *Eene matige bijflaap is nut , zegt hij , als zij door de natuur wordt aangeraden: maar wanneer zij van de verbeelding*

aan-

(1) De aëre , locis & aquis. FOESIUS , p. 293.

aangezet wordt , ondermijnt zij alle de werkvermogens der ziel , en bovenal het geheugen (1) Het valt gemakkelijk te verklaren waarom. De natuur in den staat der gezondheid , niet gewoon is deze driften aan te zetten , dan wanneer de zaadblaasjes met eene hoeveelheid vochts gevuld zijn , hetwelk zekeren graad van verdikking , die de wederoplossing van hetzelfde bezwaarlijk maakt , verkregen heeft. Hieruit is genoegzaam af te leiden , dat als dan de ontlasting dezes vochts niet gevoelig verzwakt. Maar zoodanig is de bewerking der teeldeelen , dat hunne verrigting en de driften , die er op volgen , niet alleen door de tegenwoordigheid eens overvloedigen zaadsvochts in het spel komen , maar ook dat de verbeelding op deze deelen veel invloed heeft. Het is met de behoefte dezer werktuigen eveneens gelegen als met alle anderen , wier werking niet te stade komt , dan wanneer zij door de natuur ten uitvoer gebragt worden. Honger en dorst toonen de behoefte van spijs en drank te nemen. Neemt men meer dan deze gewaarwordingen vereischen , het alteveel benadeeld en verzwakt het ligchaam De behoefte van afgang en water te maken wordt door zekere natuurlijke aandoeningen te kennen gegeven. Maar eene kwade gewoonte kan de werktuigen zoo sterk ontstellen , dat de noodzakelijkheid dezer ontlastingen ophoudt afhankelijk te wezen van de hoeveelheid der stoffen , die men ontlasten moet. Men kan zich behoeften eigenmaken zonder
nood-

(1) Sect. 6. aphor. 35.

noodzakelijkheid. Zoodanig is het geval der zelfbesmettingen. Het is de verbeelding, de hebbelijkheid, en niet de natuur, welke dezelve aanzetten. De beide eersten ontnemen de natuur hetgene haar noodzakelijk is, en waarvan zij bijgevolg zich wel wacht te ontdoen. Eindelijk, daar een wet der dierlijke huishouding daarsteld, dat de vochten derwaarts zich begeeven alwaar prikkeling is, geschied er ten einde van zekeren tijd eene gedurige toevloed naar die deelen. Daar gebeurt dan hetgene HIPPOKRATES alrede opgemerkt heeft: *wanneer iemand den bijslaap oefent, verwijderen zich de zaadaders en trekken het zaad naar zich* (1).

Men kan hier ook aantekenen, dat het *Onanismus* een bijzonder gevaar voor de kinderen, eer zij de manbaarheid bereiken, insluit. Bij geluk is het niet heel gemeen, zoo onder de eene als andere Sexe, monsters te vinden, die er zich voor dit tijdstip al aan overgeven. Evenwel doen zij het niet dan al te veel. Een aantal van omstandigheden wederhoud hen van ontuchtig gezelschap. Maar eene eenzame onkuischheid beneemt alle beletselen, en vindt geene paalen.

Eene tweede oorzaak is het gebied, dat deze haatlijke handel over de zinnen voert, en het welk in de Engelsche *Onania* niet kwalijk afgeschetst wordt. *Niet rasser* (wordt aldaar gezegd) *had de onreinheid de overwinning over het hart gekregen, of terstond vervolgt dezelve overal den Mensch. Bij de ernstigste gelegenheden, en zelfs in de*

(1) De natura pueri, text 22. F O E S. p. 242.

de daden van den Godsdienst, vindt hij zich zelve altoos en terstond verrukt door geile overleggingen en begeertens, welke onophoudelijk hem volgen (1). Niets maakt zoo magteloos dan de gestadige inspanning van den geest, wanneer men zich altijd met hetzelfde onderwerp bezig houde. De zelfbesmetter, aan zijne onreine gedachten eeniglijk overgeven, ondervindt ten dezen opzichte dezelfde kwaalen als een man van letteroefening, die de zijne aan een enig onderwerp vasthecht. Dat gedeelte der hersenen, hetwelk als dan in werking is, heeft eene inspanning die men met die eener spier, welke eenigetijd en met groote kracht gespannen is geweest, vergelijken kan. Vandaar ontstaat of zoodanigen beweegbaarheid, dat men de overprikkeling van dat gedeelte niet meer tegenhouden, noch bij gevolg ook den geest dit denkbeeld onttrekken kan, en waarlijk is dit het geval der zelfbesmetteren. Eindelijk, door een gedurige afmatting uitgeput, storten deze lijdens in alle de ongesteldheden der hersenen, zwaarmoedigheid, verstijving der leden, vallende ziekte, magteloosheid, verlies der zintuigen, verzwakking van het zenuwgestel, en in een menigte van voortgelijke kwalen (2). Deze oorzaak verwekt bij sommige jonge lieden een oneindig verdriet

(1) Pag. 17. (in de Nederduitsche overzetting, hier letterlijk opgegeven, bladz. 43.) Men vindt een zeer fraai stuk over het vermogen en de gevaren der wellustige hebbelijkheden in de nieuwe verhandeling van den Hr. PUJATTI, Hoogleeraar te *Padua*, en zederd lang alrede wegens zijne uitmuntende werken vermaard: *De victu febricitantium*, p. 60.

(2) Zie GAUBII, *Institutiones pathologicae* §. 529.

driet, ziende, het gebruik hunner vermogens, terwijl dezelve nog niet uitgebluscht zijn, gekrenkt en bedorven. Van wat natuur het beroep zij, waaraan zij zich toegewijd hebben, nergens slaagt men in zonder eene trap van oplettenheid, tot welke deze verderflijken handel hem onbekwaam maakt. Zelfs onder de genen die zich nergens op toeleggen (en tot zoodanige klasse behoort, maar een alte groot aantal,) worden er sommigen ook niet mede beëigenschapt. Een voorkomen van geestverftrooijing en verwarring maakt hen slechts tot nuttelooze wezens. Ik zou er van kunnen bijbrengen, die deze onbekwaamheid van zich ergens aan te bepalen, gevoegd bij de afneming hunner werkvermogens, buiten staat gesteld hebben om in de maatschappij ooit iets te kunnen worden. Betreurlijke toestand, den mensch tot het redelooze vee verlagende, en hem met regt meer tot een voorwerp van verachting makende, dan van medelijden van zijns gelijken!

Uit deze twee eerste oorzaken rijst noodzakelijk eene derde, welke in de menigvuldige herhaling der daden bestaat. Ziel en ligchaam werken onderling zamen, zoodra de hebbelijkheid maar éénmaal een weinig krachts gevat heeft om tot dit scheinstuk aan te zettén. De ziel, van vuile overleggingen vermeesterd, maakt de geile bewegingen gaande, en, zoo zij al eens voor eenige oogenblikken tot andere denkbeelden afgetrokken wordt, brengen de scherpe vochten, die de werktuigen der voorteeuinge prikkelen, haar welhaast tot den wandaad te rug. Wat zouden deze waarheden

gepast wezen om de jonge lieden te rug te houden, konden zij maar bespeuren, dat hier een eerste kwade stap een' anderen naar zich sleept; dat zij van de verzoeking bijna overheerscht zijn; naar mate de beweegoorzaken de verleiding sterken, de reden, welke hen intomen moest, hare kracht verliest; en eindelijk dat zij, binnen weinig tijds, in eene zee van jammeren zich gedompeld vinden, zonder een stuk van eene plank ter hulpe te hebben om er hen uit te redden! Indien de aanvangende verzwakkingen hen somtijds ernstiglijk waarschuwen, indien het gevaar hen voor eenige oogenblikken vreeze aanjaagt, de hebbelijkheid rukt hen wederom naar deze slechte gewoonte terug.

Toen ik mij te *Geneve* in de Filosofie oefende, geraakte één mijner medeleerlingen aldaar in zoo een' verschrikkelijken toestand, dat hij geen meester was om van deze verfoeijenswaardige bedrijven, midden zelfs onder den tijd der lessen, zich te bedwingen. Hij verbeidde niet lang zijne straf, elendiglijk na twee jaren door eene tering zijne krachten verloren hebbende, slierf hij. Men vindt een dergelijk geval in de *Onania*. De verstandige Schrijver, die in 't voortreffelijke Latijnsche Dagverhaal, hetwelk sedert vier jaren te *Bern* uitgekomen is, het uittreksel der Latijnsche uitgave van dit Werkje opgesteld heeft, meld met betrekking tot deze aanmerking, dat een geheel Schoolmenigmaal door dit bedrijf het verdriet zocht te ontgaan, en den slaap te verdrijven, welke hen veroorzaakt werd door de lessen eener scholastieke

Overnatuurkunde, die hun, een zeer oud Hoogleeraar, als of hij fliep, voorstelde (1). Maar dit vertelfeltje schijnt mij minder te bewijzen het gene ik zeggen wilde dan het ijsfelijke besluit, waartoe de jonge lieden in staat zijn over te helen, aan te duiden.

In een Werk, hetwelk ik het geluk niet heb van te kunnen lezen, maar hetgeen door een uitmuntenden beoordeelaar onder de beste voortbrengfels dezer eeuw plaats gegeven wordt, heeft dezelfde Schrijver het volgende doen drukken. „Men heeft „ sedert eenige jaren in zekere stad ontdekt, dat „ een gantsch gezelschap van deugnieten, veertien „ en vijftien jaren oud, tot de uitoeffening dezer „ wandaad zich vereenigd heeft. Een geheel school „ is er van aangestoken (2).”

De gezondheid van een' jongen Prins verviel van dag tot dag, zonder dat men er de oorzaak van ontdekken kon. Zijn Heelmeester raakte in 't vermoeden, bespiede en verraste hem op heter daad. Hij bekende dit bedrijf door éenen zijner kamerdienaren geleerd te hebben, en dat hij er dikwijls toe verviel. Zoo sterk was hij er aan gehecht geworden, dat geene voorstellingen, hoe gewigtig en dringend, het kwaad konden uitroeijen. Hij wierd dagelijks magteloozer, en men kon hem
niet

(1) Excerptum totius Italicæ & Helveticæ literaturæ pro ann. 1759. t. 1, p. 93.

(2) *Over de ondervinding*, in het Hoogduitsch, door den Hr. ZIMMERMAN, t. 2. p. 400. Ik trek dit afgebroken stuk uit diegenen, welken zijne vriendschap voor mij heeft willen vertalen. Al de anderen bijna zullen een werk verslaan, het welk binnen kort op dit zal volgen.

niet redden, zonder hem, gedurende meer dan acht maanden, dag en nacht in 't oog te doen houden.

Een lijder heeft mij, in éénen zijner brieven, de bezwaarlijkheid der onthouding levendig afgeschetst. „ Wij moeten alle krachten inspannen, „ *dus luiden zijne woorden*, om de gewoonte, „ welke ons telkens: weêr aanzet, te vermeesteren. Schaambloozend betuige ik u, dat ieder „ vrouwlijk voorwerp, hoedanig het ook zij, de „ driften in mij gaande maakt. Ik behoef er „ echter dezer wijze niet toe aangespoord te worden. Mijne jonkuische ziel is maar al te veel „ geneigd om mij onophoudelijk voorwerpen van „ begeerte voor te stellen. Deze hartstocht, het „ is waar, gloeit in mij zoo sterk niet, dat ik „ mij ter zelfder tijd al uwe waarschuwingen niet „ te binnen brenge: maar, terwijl ik vecht, „ wordt ik zelfs door dien strijd uitgeput. Kunt „ gij 't middel vinden om mijner gedachten dit „ voorwerp te onttrekken, zoo geloof ik, dat „ mijne genezing heel nabij zoude wezen.”

In het uittreksel van de *Onania*, heeft men alreede gezien, dat de menigvuldige herhaling dezer euveldaad bij eene vrouwsperfoon de *nymphomania* veroorzaakte. De gesteldheid van steeds met één voorwerp zich bezig te houden, stelt den geest buiten staat om op anderen te denken. Zij voert het gebied, en heerscht oppermagtiglijk. Werktuigen, zonder ophouden geprikkeld, verkrijgen eene ziekelijke hoedanigheid, welke, onafhankelijk van alle uitwendige oorzaak, tot een

steedsverzellende aandrang overgaat. Daar zijn ziekten van den blaas, die een gedurige neiging verwekken om te wateren. De herhaalde prikkeling van de werktuigen der voortteeling brengt een dergelijke ziekte voort. Het baart dan geene verwondering, dat twee vereenigde oorzaken, waarvan de ééne zedelijk, de andere natuurlijk is, iemand in deze vreeslijke ongesteldheid neêrftorten. Hoe juist is dit denkbeeld om personen, bij wien nog eenige spooren van reden en schaamte te vinden zijn, op een heilzame wijze van dit kwaad af te schrikken!

Eene vierde oorzaak van de uitteering der zelfbesmetteren is, dat, zelfs onafhankelijk van de uitwerpingen des zaads, de toestand der veelvuldige, hoewel onvolkomen spanningen, waar over de lijdens klagen, aanmerkelijk uitput. Ieder deel veroorzaakt in eenen staat van spanning, de verspilling der krachten. De geesten worden in zeer grooten overvloed derwaarts heen gevoerd, hetgene de yerzwakking maakt, zij vervliegen. Zij zijn niet tegenwoordig bij andere diergelijke verrigtingen, die uit dien hoofde ook onvolmaaktelijk geschieden: zoo dat de zamenloop dezer twee oorzaken de gevaarlijkste gevolgen influit. Een ander toeval, waar aan de gemelde vierde oorzaak de zelfbesmetters onderhevig maakt, is eene soort van verlamming, in de teelwerktuigen, door de onvolkomenheid der *erectien*, eene onbekwaamheid tot den bijslaap en de onwillekeurige zaadvloed. Want de verslapte deelen laten het

ware zaad, naar evenredigheid van deszelfs aankomst, wegvloeijen en gestadiglijk het vocht, dat de voorstanders afkleinzen, naar buiten lekken. Ook krijgt eindelijk het binnenvlies der pischacht eene zinkingscherpe hoedanigheid, waar door eene ontvloeiing veroorzaakt wordt, welke in aard met den witten vloed der vrouwen overeenkomende is; een toeval, hetwelk om het in het voorbijgaan te zeggen, minder zeldzaam is dan men denkt, en hetwelk zich niet bepaalt aan het vlies, hetwelk de neusgaten, de keel of long bekleed, maar welke dikwijls tot alle de ingewanden overgaat; en die men niet erkent, om dat men er geen vermoeden op heeft, en die men kwalijk behandelt, om dat men haar niet kent. Voorbeelden van dit ongemak, voor een andere kwaal aangezien te hebben, en die men bij de waarnemers vinden kan, zou gemakkelijk te doen zijn.

Een bekwaam Heelmeester sprak mij eens van eenen man, die, uit eene soort van zonderlingen smaak, zich aan vrouwen van de gemeenste soort overgaf, en met dezelve in de schuilhoeken der straten en zich meestal staande vermaakte, en hier door in eene uittering stortte, welke van de wreedste pijnen der nieren en eene *atrophia* of uitdroging der dije- en scheenbeenderen vergezeld was. Ook had er zich eene verlamming der teeldeelen bijgevoegd, welke van het overendstaan, op welke wijze hij zijne wellust pleegde, het gevolg schein te wezen. Na zes maanden het bed gehouden te hebben, stierf hij in eenen toestand, welke niet

minder medelijden dan ontroering verwekte. Leverd deze waarneming niet eene vijfde oorzaak der gevaren op, die in het bijzonder ook de zelfbesmetting eigen zijn? Wel ter degen neemt de verzwakking toe, wanneer men zijne krachten tevens langs tweederlei wegen verliest. Een staand of zittend persoon moet om zichzelf in zoodanige gestalte houden, vooral in de eerste, een groot getal van spieren doen werken, en door dezen arbeid worden de dierlijke geesten verspild. Ten klaren bewijze hiervan strekken zwakgestelde menschen, die zich niet lang op de been kunnen houden zonder hunne magteloosheid te gevoelen, mitsgaders zieke personen, die, zonder hetzelfde toeval te ondervinden, niet in staat zijn van neer te zitten: want tot een liggende of uitgestrekte houding behoeft men deze aanwending van krachten niet. Men bemerkt ook bijgevolg, dat dezelfde daad, bij het overendstaan, meer verzwakking toe zal brengen dan leggende. Ook heeft SANC TORIUS de gevaren van dit overendstaan alreede te kennen gegeven. *Usus coitus, lædit: nam masculos & eorum utilem perspirationem diminuit.* Dat is: De gewoonte van staande den bijslaap te oefenen, beledigd het ligchaam: want zij verzwakt de spieren, en vermindert derzelve nuttige doorwaasfeming.

Andere welgevestigde aanmerkingen voorzien ons van een zesde oorzaak, welke mogelijk wat flauw

zal

zal voorkomen, maar die verlichte Natuurkenners niet over het hoofd zullen zien. Alle levende ligchamen is het eigen uit te waasfemen. Op ieder oogenblik verdampt er, misfchien door het halve deel der vloeioeningen van onze huid, een ongemeen dun vocht en van gantsch aanmerkelyker hoeveelheid dan die van alle onze andere ontlastingen. Ter zelfder tijd is eene andere foort van buisjes bezig om een gedeelte der vloeivochten, die ons omringen, naar zich te halen, en voert het in onze vaten. Het zijn *onzigtbare stroomen*, om mij van de gelukkige uitdrukking van *SENAC* te bedienen, die onzer ligchaamen in- en uitvloeijen, men heeft bewezen, dat, bij ieder geval, deze intocht zeer aanmerkelyk is. Sterke menfchen waasfemen meer uit, terwijl de zwakken, van geen eigen dampkring bijna voorzien, meer intocht hebben. En dit uitvloeiende gedeelte, of deze uitwaasfeming van welvarende perfonen, bevat in zich zekere voedende en verfterkende hoedanigheden, welke dienftig is om een anderen, die dezelve bij intocht ontvangt, nieuw leven en kracht bij te zetten. Zoodanig zijn de aanmerkingen, die de manier verklaren, hoe eene jeugdige maagd, bij welke *DAVID* fliep, aan dien Vorst nieuwe fterkte toegebragt, en hoe deze zelfde proefneming op andere grijsaards, wien men zoodanige bijligging aangeraden had, geflaagd hebbe; gelijk zij tevens de reden ontvouwen, waarom die daad een jong mensch verzwakt, verliezende zonder

iets te ontvangen, of liever krachtelooze en bedorve waasfemvochten, die hem benadeelen, overneemende. De doorwaasfeming geschied sterker in den tijd der bijslaap dan in een anderen, om dat alsdan ook de omloop der vochten sterker is. Ook bevindt zij zich nu mischien werkzamer en geestvoerder dan op een anderen tijd. Het is een wezenlijk verlies dat men ondergaat, en hetwelk eenigerwijze met de uitwerping des zaads overeenkomt, vermits het van de driftige beweging, welke de daad vergezeld, afhangt. Onder het bijslapen is de uit- en intocht wederkerig, zoo dat de ééne persoon overneemt hetgene de andere verdampt. Gegronde waarnemingen hebben deze wisseling buiten twijfel gesteld. Ik heb, niet lang geleden, eenen man gezien, die, noch zaadvloed noch eenig toeval van pokpuisten op de huid hebbende, de venerische ziekte mededeelde aan eene vrouw, welke hem bij ruiling, even zoo spoedig, de schurft toebragt. In dit geval vergoed de één het verlies aan den anderen. In dat der zelfbesmetting lijd wel de zelfbesmetter verlies, maar krijgt niet wederom.

Wanneer men de uitwerking der hartstochten gade slaat, ontdekt men een zevende verschil tusfchen die zich aan de vrouwen overgeven en de zelfbesmetters; een verschil, hetwelk ten vollen tot nadeel der laatsten overslaat. Het vermaak, 't welk de ziel raakt, en dat men wel van ligchamelijken wellust, dien de mensch met de dieren gemeen heeft,

heeft, en met welken het t'eenmaal strijd, onderscheiden moet; dit vermaak, zeg ik, bevordert de spijsverteeringen, verlevendigt den omloop, begunstigt de verrigtingen, herstelt en onderschraagt de krachten. Vindt het zich met de liefdevermaken vereenigd, het helpt de deelen, die hierdoor verzwakt kunnen worden, weêr vastzetten. De waarnemingen bewijzen het, en SANCTORIUS heeft het aangeteekend. *Na een overmatigen bijflaap, zegt hij, met eene vrouw, die men bemint en naar welke men verlangt, bemerkt men die vermoeidheid niet, welke er het gevolg van moest wezen, om dat het vermaak, dat de ziel ondervindt, de sterkte en kracht van 't hart vermeerderd, de verrigtingen de hand bied, en hetgene men verloren heeft, herstelt.* Op dit grondbeginsel steunt, dat VENETTE in zijn werk, waar in men een goed hoofddeel vindt over het gevaar der liefdevermaken, welke tot buitensporigheid toe voortgezet worden, beweert, dat een schoon schepsel minder dan een lelijk uitput. *De schoonheid heeft aanloksels, die het hart verkwikken en de levensgeesten vermeerderen. Men moet met CHRYSOSTOMUS gelooven, dat, als de drift tegen de natuurwetten gaande is, het misbedrijf van deze kant veel grooter nasleep heeft dan van de andere.* En kan men er aan twijfelen, dat de natuur niet meer vermaak zou verbonden hebben aan de geneugten, welke voortvloeijen uit de hulpmiddelen, welken zij in hare wegen besluit, dan aan die, welke tegen dezelve strijden?

Eene achtste en laatste oorzaak, welke de gevaren der zelfbesmetting vergroot, is de schrik des naberouws, waar van zij gevolgd wordt, wanneer de kwalen tot het beschouwen van de misdaad en derzelve gevolgen de oogen geopend hebben.

En zoo zich iemand in dit geval bevindt, het zijn de zelfbesmetteren. Als het gordijn is weggeschoven, vertoont zich het tafereel van hun gedrag onder de akeligste gedaanten. Zij gevoelen zich aan eenen euveldaad schuldig, waaromtrent de Godlijke rechtvaardigheid hare bezoeking niet uitstellen wil, en die zij op staande voet met den dood straft, eene euveldaad, bij de Heidenen zelfs voor de grootste uitgekreten.

*Hoc nihil esse putas : scelus est , mihi credo , sed ingens ,
Quantum vix animo concipis ipse tuo. MART.*

Dat is:

Gij schijnt dit slechts voor beusling te achten:

Maar 't is, geloof me, een wanbedrijf, zoo snood,

Dat gij 't gewicht ter nauwer nood

Bezeffen kunt met uwe zielsgedachten.

De schaamte, welke hen vergezelt, vermeerderd oneindig hunne elenden. Want de losbandigheid is op sommige plaatsen zoo hoog gestegen, dat

dat de ontucht met vrouwsperfonen bijna als éene *mode* aangemerkt wordt. Die hier aan het meest overgegeven zijn, maken er geen geheim van, noch vermoeden, dat het hun tot kleinachting strekken kan. Maar hoe staat er de zelfbesmetter mede, als hij het hart heeft van zijn schenftuk bloot te leggen? Moet hij, wanneer hij genoodzaakt wordt uit de schaduwen der verborgenheid zich te ontdekken, met zijne eigen oogen niet zien, wat wanbedrijf hij begaan heeft? Hoeveel zijn er wel niet verloren geraakt, bij gebrek van vrijmoedigheid, hetwelk hen weêrhoud om de oorzaak hunner kwalen te ontdekken? In verscheiden brieven van de *Onania* leest men: *Na mijn kwaad u beleden te hebben, wensch ik liever te sterven dan dat ik voor u te voorschijn kome.* Inderdaad wordt men oneindig ligter overgehaald, om zulk eenen te verschonen, die, door de neiging bestierd, welke van de natuur, ter voortkweking en onderhouding des geslagts, in alle harten ingegraven is, geene misdaad pleegt dan dat hij de grenzen overtreed, welken of de wet of de gezondheid bepaald: en men kan hem aanmerken als iemand, die, door zijne hartstocht vervoerd, zichzelve vergeet. Men wordt, zeg ik, overgehaald om zulk eenen meer te verschonen dan een' anderen, die zich bezondigd door alle redelijke wetten te verkrachten, en alle de indrukfels, alle de oogmerken der natuur omverre te stoten. Het denkbeeld,

beeld , hoe hij tot verfoeijing der maatschappij strekt , indien hij bekend raakt , pijnigt hem zonder ophouden. *Mij dunkt*, verwittigt mij één dezer schuldigen in dezelfde brief , van welke ik reeds te voren een afgebroken stuk bijgebracht heb , *dat een iegelijk de schandelijke oorzaak mijner ziekte uit mijn aangezicht leest; en deze gedachte maakt mij het gezelschap ondragelijk.* Zij vallen in droefheid en wanhoop; waarvan men in de vierde Afdeeling dezes Werks voorbeelden gezien heeft. Zij ondervinden alle de kwalen , welken de hartstocht der droefheid naar zich sleept , zonder dat zij , hetgene voor een straffschuldigen ijslijk is , eenig voorwendfel van rechtvaardiging , eene beweegreden van vertroosting hebben. En wat zijn deze uitwerksfels der droefheid? De verflapping der vezelen , de vertraging van den omloop des bloeds , de onvolmaaktheid der spijsverteeringen , de onsteltenis der voeding; opstoppingen , waartoe de hardlijvigheid , die wel in het bijzonder de gezellinnen der droefheid zijn; aanleiding geven; verspillingen der vochten , insgelijks een gevolg der hardlijvigheid. *De afscheiding der lever zegt SENAC , is opgeschort , en de gal wordt door het gantsche ligchaam verspreid.* Kramptrekkingen , verlammingen , pijnen , benaauwdheden tot in het oneindige aangroeiende; en allen zijn dit toevallen , die er het gevolg van kunnen worden.

Ik vind ondienstig over de bijzondere gevaren
der

der zelfbesmettingen mij verder uit te breiden. Zij zijn maar al te wezenlijk, en al te oogenschijnlijk. Ik zal derhalve tot de behandeling overgaan.

DERDE ARTIKEL.

De Geneeswijze.

NEGENDE AFDEELING.

Middelen ter genezing, door andere Artsen voorgesteld.

Daar zijn verschillende ziekten, tegen welken men met bijna met eene volkomene zekerheid van genezing eenige hulpmiddelen kan toedienen. Doch onder deze klasfe vinden dezulken geene plaats, die van hardnekkige uitteeringen, en, dat nog zekerder doorgaat, van de zelfbesmetting de onafscheidbare gevolgen zijn. De voorspelling, die men van dezelve, als zij tot zekeren trap gekomen zijn, doen kan, heeft in alles het gene gevaarlijk is. Zij was bij HIPPOCRATES de dood. *Het is eene elendige ziekte*, zegt BOERHAAVE. *Ik heb dezelve menigmaal gezien, maar nooit kunnen genezen* (1). VAN SWIETEN heeft den lijder van welken hij spreekt (2), gedurende drie

ja-

(1) Lessen over zijne Institutiën, §. 776.

(2) Zie hier Bladz. 16 en 17.

jaren behandelt , doch zonder vrucht. Ik heb sommigen aan dezen ziekte jammerlijk zien sterven. Ik heb anderen zelfs niet kunnen verligten. Deze voorbeelden echter behoren ons den moed niet te benemen : want eenigen zijn gelukkiger geweest. Men vindt er van die soort in de verzamelingen van de *Onania* en in de Waarnemingen der Artsen , terwijl er mijn eigen praktijk sommigen van zal opleveren.

Ter zelfder plaats , alwaar HIPPOCRATES de beschrijving der ziekte opgeeft , zoo als ik dezelve boven reeds bijgebracht heb (1), spreekt hij van de genezing. „ Wanneer de lijder zich , zegt „ hij , in dezen toestand bevindt , bezorg hem „ stovingen over 't gantsche ligchaam , geef hem „ een braakmiddel , zuiver hem het hoofd ; en „ bevorder vervolgens den afgang. Men behoort „ deze kuur vooral in de lente te doen. Na 't „ ligchaam gezuiverd te hebben ; beveele men „ hem tot zijne drank , hui of ezelinmelk , en „ voorts gedurende veertig dagen , koemelk. In „ dien tusschen tijd onthoude hij zich van vleesch , „ en eete des avonds tarwemeelpap. Eindelijk „ voedde hij zich met het malste vleesch , eerst „ met een kleine hoeveelheid beginnende. Door „ deze middelen zal men hem weêr vet krijgen. „ Hij moet een geheel jaar lang , alle overdaad , „ alle besmettende en andere ongeregelde oefening „ vermijden. Hij bepale zich tot wandelen , en „ ver-

(1) Bladz. 6.

„vermijde onder hetzelfde de koude lucht en de
„zon.”

Men bespeurt derhalven, dat HIPPOCRATES de genezing met een braakmiddel en buikzuivering aanvangt. Doch, niettegenstaande zijn gezag de wet stellen kan, zoude dezelve in een groot aantal van gevallen, schadelijk kunnen wezen. Uit deze verlegenheid red men zich ligtelijk door aan te merken, dat men geene buikzuivering voorschrijft dan met inzicht om het vloeivocht, dat men onderstelt uit het hoofd naar 't ruggraat zich verplaatst te hebben, af te leiden, mitsgaders dat die groote man zelfs dezulken, die zich na de wellustige buitensporigheden niet wel bevinden, op een andere plaats geteld heeft onder den lijst der personen, die men geene buikzuivering geven moet, *overmits zij niet alleen geen goed, maar integendeel, om dat zij kwaad doen* (1). Deze laatste regel bijgevolg behoort men als algemeen aan te merken, terwijl de eerste eene uitzondering maakt, en zelfs wel eene uitzondering, schijnende op eene *Theorie*, welkers misflag hedendaags bekend en derhalven van geene waarde is, gegrondvest te wezen.

In de Verhandeling van HOFFMAN, welke ik dikwijls aangehaald heb, vindt men twee aanmerkingen, die ons omtrent het gebruik eens braakmiddels zeer behoedzaam moeten maken. Ik zal van de ééne en andere verslag doen. Een persoon,
vijf-

(1) De ratione victur in morbis acutis. FOES. p. 405, 406.

vijftig jaren oud en federt langen tijd aan onkuifchen handel met vrouwen grootelijks overgegeven, viel in een langzame verzwakking, vermagering en teering. Ongevoelig bezweek zijn gezigt, en eindelijk vertoonden zich de voorwerpen voor zijne oogen, als of er eene wolk tusschen geplaatst ware. In dit tijdstip nam hij, na een langdurig gebruik van gerookt spek, een braakmiddel om de koorts, voor welke hij beducht wierd, voor te komen. Het deed het hoofd zwellen, en maakte hem t'eenemaal blind. Een vrouwsperfoon, welke telkens als zij met een mansperfoon gemeenschap hield, eene verduistering in de oogen ondervond, verloor, op het nemen van een braakmiddel, geheel en al haar gezigt (1).

BOERHAAVE schijnt de zwaarigheid der genezing, veeleer dan de middelen om de gezondheid te herstellen, te hebben willen te kennen geven.

„ Voor de genezing is weinig hoop. De melk
 „ wordt onvolkomen verteerd ontlast. De oefening te paard doet in deze soort van ongesteldheden geen goed; en de lijdens klagen, dat hen zoodanige hulpmiddelen verzwakken. Inderdaad de beweging veroorzaakt hun, onder het droomen nóg overvloedige ontvloeiingen des zaads, en beneemt hun ter zelfder tijd de krachten. Met de aankomst van den dag verlaten zij niet dan nat van zweet het bed, en voelen zich vermoeid zelfs van den
 „ slaap.

(1) De morbis anemia vener. §. 24 en 26.

„ slaap. Specerijen, wier uitwerking tevens ge-
 „ vaarlijk zijn, kunnen zij niet verdragen. De
 „ eenige opbeuring in dit geval is goed voed-
 „ fel, eene matige beweging des ligchaams en
 „ voorzigtige wrijvingen (1).”

Onder de *Consultatien* van dezen beroemden man, welke door VAN HALLER, gevoegd zijn bij de uitgave, waarmede hij de Geneeskunde verrijkt heeft, is er ééne ten behoeve van iemand, wiens ligchaam, tot het plegen der liefdevermaken geheel onbekwaam geraakt was (2) „ Een man van dertig jaren
 „ is in de werktuigen der voortteeling zoo ver-
 „ zwakt geworden, dat het zaad hem ontvloeit,
 „ zoo menigmaal als de roede zich begint
 „ (en nooit geschied dit volkomen) te spannen.
 „ Ook schiet het zaad niet sterk, maar loopt
 „ slechts bij druppels naar buiten, het gene-
 „ den lijder zijne kracht beneemt. Het geheue-
 „ gen, de maag, de nieren en beenen zijn in een
 „ zeer zwakken staat.”

„ Deze ziekten, zegt BOERHAAVE, zijn al-
 „ toos ongemeen moeilijk te genezen. Zij open-
 „ baren zich bijna nooit, dan wanneer het lig-
 „ chaam

(1) *Instit. Med.* t. 7. 215.

(2) Dit toeval valt zeer dikwijls voor bij personen die zich uitgeput hebben, en helpt de uitputting nog bevorderen. De minste aanraking veroorzaakt een beginsel van spanning, welke van de ontvloeiing gevolgd wordt.

„ chaam reeds zoodanig verzwakt is, dat alle
 „ hulpmiddelen vruchteloos worden. Men kan de
 „ volgende middelen beproeven. I. Drooge en
 „ ligtverteerende spijzen, vervaardigd uit gevo-
 „ gelte, runder-, hamel-, kalfs- of geiten-
 „ vleesch, liever gebraden dan gekookt, een
 „ kleine hoeveelheid van zeer goed bier; wei-
 „ nig wijns, maar die heel versterkend is. II.
 „ Veel ligchaamsbeweging, welke moet aangehou-
 „ den worden, tot dat er eene ligte vermoeitheid
 „ ontstaat, en derzelve moet nuchteren ge-
 „ schieden. III. Wrijvingen met een fienellen
 „ lap van welriekende gommen doorrookt, over de
 „ streek der nieren, den onderbuik, de lieschen,
 „ de schaamdeelen en den balzak, welke 's mor-
 „ gens en 's avonds onverzuimd in 't werk ge-
 „ steld dienen te worden. En wat de ge-
 „ neeskundige hulp hier aangaat dezelve moet
 „ aan een bekwaam Arts worden toevertrouwdt.

Ik hoop, voegt BOERHAAVE daar bij, dat de
 zieke, na deze middelen twee maanden lang ge-
 bruikt te hebben genezen zal worden. Doch de
 lijder wilde er zich niet van bedienen, en gaf,
 naverloop van eenige weken, ten gevolge eener
 kwaadaartigen roodeloop den geest.

HOFFMAN, geeft aangaande de voorbehoed-
 middelen, die men aanwenden, en de middelen,
 waarvan men zich bedienen moet, het volgende be-
 richt. „ Men moet alle hulpmiddelen mijden,
 „ die, voor zwakke menschen niet geschikt

„ zijn.

„ zijn , dus ook een krachtdervend ligchaam
 „ nog magteloozer kunnen maken. Van zodani-
 „ gen aart zijn de te sterk verkoelenden, de *satur-*
 „ *nina*, de *nitrosa*, de zuren en vooral de ver-
 „ doovenden. Allen doen zij, in gevallen van
 „ deze foort nadeel, en men maakt er ongelukkig-
 „ lijk niet dan maar al te veel gebruik van.

„ Het inzicht, dat men zich behoort voor te
 „ stellen, bestaat in: op nieuws krachten aan te
 „ brengen, en de vezelen de veerkracht, die zij
 „ verloren hebben, weder te geven. Verhitten-
 „ de, vlugge, sterk en aangenaam riekende dingen
 „ komen hier niet te pas. De voedfels moeten zacht
 „ wezen en de eigenschap bezitten, om de voe-
 „ dende geleijachtige zelfstandigheid, die de overma-
 „ tige ontlastingen uitgedreven hebben, wederom
 „ te herstellen. Zoodanig zijn krachtige *bouillons*
 „ van runder- of kalfsvleesch en kapoenen,
 „ met een weinig wijns, citroensap, zout, mus-
 „ kaatnoot en kruidnagele vermengd. Daarenboven
 „ voegt men er met goed gevolg geneesmiddelen
 „ bij, die de verflauwde veerkracht der veze-
 „ len wederom versterken.”

In een andere raadpleging voor eenen zelfbe-
 smetter beval hij, alle ochtenden de ezelinnen-
 melk, met een derde deel zeltserwater, verdund
 te gebruiken.

Het zou nutteloos wezen de voorschriften en
 aanmerkingen van andere Schrijvers aan te halen.
 Ik zal mij vergenoegen met een zeer gunstig geval,

zoo als hetzelfde in een verhoog van WESZPREMI, hetwelk veertien waarnemingen, allen van groot belang, bevat, gevonden wordt, bij te brengen (1).

W. CONYBEARE, dertig jaren oud, was zederd zes jaren zoo duister van gezigt geweest, alhoewel zonder eenig zichtbaar gebrek in de oogen te hebben, dat hij alle de voorwerpen beschouwde, als of zij met een dichte wolk overtrokken waren. Hij was achtereenvolgens in de drie vermaardste hospitalen van Londen geweest; in dat van *St. Thomas*, *St. Barthel* en *St. George*. Eindelijk is het twee jaren geleden, dat hij zich in het onze begaf. Overal had men, na het aan-

wen-

(1) Het is de zevende waarneming. Deze *thesis*, welke waardig is gelezen te worden, is, nevens een groot getal andere, bijna alle uitmuntende en nergens anders voorkomende werkjes, in de fraaije verzameling der praktikaale Verhandelingen te vinden, die door VAN HALLER wien de aangroei der geneeskunst met zoo veel ijver als gezond oordeel ter harten gaat, onder den tijtel van *Disputationes ad morborum historiam & curationem facientes*, Lausann. 1758, in 't licht zijn gegeven. De naam dezes Uitgevers is de waarborg der verdiensten van een werk, hetwelk één der grondzuilen eener praktikaale bibliotheek zal worden. De verhandeling, door mij aangehaald, is *Stephani WESZPREMI, observationes medicæ*. Trajecti, 1756. Zie het zesde stuk, bl. 804.

wenden van andere hulpmiddelen , de proef genomen om hem deze soort van gezichtsverlamming door merkuriaale kwijling te genezen. De Artsen wierden het ten laatsten moede, en de lijder gaf het ook 't eenmaal op. Na hem eens bijzonderlijk ondervraagd, en met veel oplettenheid zijne ziekte gadegeflagen te hebben, kreeg ik van hem bescheid, dat hij van tijd tot tijd langs den geheele ruggraat, inzonderheid als hij zich kromde om iets van den grond op te neemen, pijn gevoeld had; dat zijne beenen zoo verzwakt waren en zoo beefden, dat hij zich nauwlijks een minuut lang, zonder ergens op te leunen, overend konde houden, gaande hiermede een draaijing des hoofds en duizeling vergezeld; en dat zijn geheugen zoo zwak was geworden, dat hij verscheiden malen verstandeloos schein te wezen. Dit alles, bij den toestand van zijn ligchaam, dat ongemeen vermagerd was, overwegende, deed mij vermoeden, dat de gezigtsbeneveling wel een toeval eener moeilijker ziekte wezen konde, en dat de lijder van een waare rugtering aangetast was.

Ik verzocht hem ernstig mij te betuigen, of hij zich nooit bezoedeld gehad had met iets verfoeilijks, dat men Onans misdaad noemt, en hetwelk de voornaamste deelen van het zenuwvocht vernielt. Na lang schorvoeten kwam hij, bloozend van schaamte, tot bekentenis. Ik deed hem veertien dagen lang, naar het voorschrift van HIPPOCRA-

TES in een dergelijk geval, melk gebruiken, en liet hem ter zelfder tijd, twee of driemaal per week, al liggend het ligchaam wrijven. Na deze kuur kwam hij van het land, in vrij beteren staat dan toen hij derwaarts vertrokken was, te rug. Toen heb ik hem het koude bad, geduurende drie weken, aangeraden; waarvan hij ook, om den anderen dag, des morgens ten acht uuren nuchteren, zich bediend heeft. Twee maanden lang nam hij tweemaal 's daags de minerale conferf en vlugriekenden *julapium*, waarbij hij de wrijvingen en voetbaden voegde. De hulpmiddelen herstelden zijne gezondheid zoo wel, dat hij de oefening van zijn beroep, hetwelk het bakken was, hervatten wilde. Maar ik raadde hem iets anders bij de hand te nemen, uit vreeze dat de inademing van het stuivende meel in de borst, die nog zwak was, eene lijm veroorzaken zoude, welkers gevolgen gevaarlijk zouden hebben kunnen weezen.

STEHELIN bragt den zieken, van wien ik in de tweede Afdeeling gesproken heb (1), verligting toe door middel van verkoelende baden, de Staaltinctuur van LUDOVICUS en openende *bozillons*.

De hoofdzakelijke geneesmiddelen van de engelsche *Onania* zijn geheimen, welken zij voor zichzelf bewaard heeft. Men ziet in het algemeen, en deze aanmerking is van belang, dat eniglijk de versterkende, onder den naam van *strentheneng tinc-*

(1) Bladz. 26.

tincture en *prolific powder* (1), den grondslag der geneezing uitmaken. Zij werken, zonder dat hunne werking eenige gevoelige uitwerking doet. Zij zijn (zoo als de Schrijvers zich uitdrukt,) *aanvullende*; zij *versterken* en *voeden* de teeldeelen der eene zoowel als der andere sexe. Zij verschaffen hun nieuwe kracht. Zij begunstigen de afscheiding des zaads. Zij herstellen de werkvermogens eener kwijnende natuur zeer krachtdadiglijk (2). In één woord, zij doen, gelijk alle geheimen, alles wat men begeert. Ook is er nog een derde onbekend hulpmiddel, onder den naam van kracht-herstellende drank, insgelijks van groote geneeskrachten voorzien. En inderdaad, zoo men de getuigenissen, waarmede deze middelen opgehemeld worden, geloof geven moet, bezitten zij eene ongemene deugd. Behalven deze drie *arcana* oppert de *Onania* eenige voorschriften. Het ééne behelst een mengsel, het welk uit ambergrijs, specerijen en zommige andere dingen van dezelfde klasse samengesteld zijn. Een tweede bestaat uit een liniment van gedestilleerde olien, balzemen en scherpe tinctuuren. Het ééne en andere dezer toebe-reidingen schijnt mij van een alte aanzettende werk-
kracht

(1) In de Nederduitsche overzetting worden zij vertaald door *versterkende Tinctura* en *vruchtbaar-makende Poeyers*.

(2) *Onania*, p. 177.

kracht te wezen, gelijk zij ook geene gunstige bevin-
ding voor zich hebben. Ik ga derhalven de juiste-
beschrijving van dezelve voorbij, en zal verslag ge-
ven van twee anderen, die mij met de ziekte
beter overeen schijnen te komen.

Men vindt verstandige inzigten, welke toepas-
lijk zijn op de ziekte van welke ik hier handele,
in een boek, onder den tijtel *Précis de Médecine
pratique*, en geschreven door LIEUTAUD, Ge-
neesheer der Koninglijke Kinderen van Frankrijk,
die, na een uitmuntenden naam alreede onder de
ontleedkundigen en Phijfiologen verworven te
hebben, met dit werk zich ook een de eerste
onder praktijkofenende Artsen gevestigd heeft.
De hoofdstukken, tot de rugtering betreklijk, zijn
die genen, die den tijtel hebben van *calor morbo-
sus*, ziekelijke hitte; eene kwaal, welke, om het
in het voorbijgaan te zeggen, zeer dikwijls voor-
komt; van welke niemand gesproken had; die
men, gelijk ik elders reeds geklaagd heb, menig-
maal zeer kwalijk onderhanden neemt; en wier
toevallen, natuur en behandeling LIEUTAUD
allereerst onengelegd heeft; mitsgaders van *vires
exhaustæ*, uitgeputte krachten, en *anoemia*, dat
men ontbreking des bloeds vertalen kan; een hoofd-
stuk van groot aanbelang, van en welks samenstel
den Schrijver alleen als uitvinder erkent wordt.

LEWIS, wiens werk ik, voor het drukken der
eerste uitgave van het mijne, niet heb kunnen
magtig worden, is de eenigste, die met de meeste

uit-

uitgebreidheid zich op de genezing toegelegd heeft. Ik heb het vermaak gehad van te bespeuren, dat wij volkomenlijk van dezelfde gedachten zijn, en dat wij dezelfde hulpmiddelen, vooral de kina en de koude baden, gebruiken; eene overeenstemming, welke mij de manier, die wij beiden gevolgd hebben, schein goed te keuren. Ik zal hier maar twee grondspreuken, die den zaaklijken inhoud zijner leer onderschraagen, te berde brengen. Ik zal van de ophelderende aanmerkingen, welken hij er bijgevoegt heeft gebruik maken, ten einde met dezelve, in de volgende afdeeling, mijn eigen Praktijk te bekrachtigen.

„ De genezing dezer ziekte, zegt die bekwaame Arts, hangt af van twee zaken, wat men mijden en wat men doen moet. Ook zullen de hulpmiddelen niets verrigten, ten zij men met groore naauwkeurigheid op alles, wat tot de *niet* natuurlijke zaken behoort, of op alle stukken des leefregels acht geeve. Eene gezonde lucht is van de grootste aangelegenheid. De diët moet versterkend wezen zonder te verhit- ten. Het slapen moet niet lang en op behoorlijke uren geschieden. Men moet zich matiglijk bewegen, vooral te paard. Indien de natuurlijke ontlastingen onregelmatig geschieden, moet men dezelve in order brengen. De lijder moet de ziekte uit de gedachten stellen door gezelschap of onschuldige vermaaklijkheden.”

„ Alle de artsenijmiddelen moeten uit twee klas-

„ ten, namenlijk uit de balsamieke en versterken-
„ de, gehaald worden (1).”

Hij geeft doorgaans, in plaats van de thee, welke altijd, zegt hij, de zenuwen benadeelt, een aftreksel van melisse of kruis en munt de voorkeur, in ieder kopje aanbeveelende eenen lepelvol van een balsamijk mengsel, uit room, kleingeflagen dooren van eijeren en twee of drie droppels kaneelolie samengesteld (2). Het is een drank, voor 't gehemelte en de maag van zeer goeden dienst, gelijk ik zelf gelegenheid gehad heb te ondervinden. Ook is dit middel in waarheid versterkend. Maar hier voeg ik eene aanteeke-ning bij, welke nuttig weezen kan, en daarin bestaat, dat LEWIS onder de versterkende midde-len, dien hij aanraad, ook de loodartsenijen plaats geeft (3). Ik vind mij genoodzaakt te waarschuwen, in weerwil van zijn gezag en behoudens dat van sommige andere aanzienlijke Artsen, dat, volgens het bijna eenparige oordeel van alle de anderen, de geneesmiddelen, uit lood bereid, een gevaarlijk middel zijn. Ik heb er de treurigste uitwerkfelen van gezien, en de schaamteloze onbedachtzaamheid der Kwakzalveren leveren niet dan maar al te veele gelegenheden op, om dezel-

ven

(1) Practical Esfaij, p. 20, 25 & 34.

(2) Sect. 10, p. 27. Robuison consompt. p. 92.

(3) Ibid. p. 26, 28.

ven op te merken. Begeerd men het lood, even als sommige andere giften, te behouden, men laate ten minste het bestier daarvan over aan zulken, die in staat zijn om deszelfs gevaren en krachten te herkennen, en men doet er, zonder de nodige behoedzaamheid, geene aanprijzing van in werken, welke ter openbare uitgave geschikt zijn.

Ik zal deze afdeeling met de geneesmanier van welke STORCK in dusdanige ziekten gebruik maakt, fluiten. Zij is heel eenvoudig en krachtig. Door al deze leerwijzen met elkanderen te vergelijken, zal men bespeuren, dat zij allen op dezelfde grondbeginsfels rusten, allen op hetzelfde doelpunt uitloopen, en allen, zoowel de ééne als de andere, geneesmiddelen aanwijzen, welkers werking onderling zeer veel overeenkomst heeft, eene overeenkomst, welke de goedheid dier manier uitmaakt en ons inboezemd om op haar te vertrouwen. „ Men begint, zegt STORCK, met „ saprijke *bouillons*, rijst, havergort, gepelde garst „ met vleeschnat of melk gekookt, en de melk „ zelf is van grooten dienst: maar men moet „ zorg dragen om dezelve bij kleine gedeelten en „ dikwijls te nemen. Bijaldien de maag zoo verzwakt is (gelijk somtijds gebeurt, wanneer „ de ziekte groote voortgangen gemaakt heeft,) „ dat zij deze voedfels zonder hevige benaauwdheid niet verdragen kunnen, moet men de zieken eene zoogster bezorgen, welke wel eens „ in den verdrietigsten toestand verligting aangebragt

„ bragt heeft. De sterkste opwekking der verslap-
 „ te vezelen verkrijgt men door middel van staal-
 „ wijn, de kina en kaneel. Zoodra de lijd-
 „ krachten genoeg heeft om te wandelen, is het
 „ hem ten uitersten nut, dat hij zich begeeve in
 „ een zeer zuivere lucht, het zij op eenig geberg-
 „ te of in het open veld. (1).

TIENDE AFDEELING.

Behandeling van den Schrijver.

Sommige ziekten zijn er, in welken het onge-
 makkelijk valt de oorzaak nauwkeuriglijk te ontdek-
 ken, en bijgevolg de geneeswijze te bepaalen en
 de behandeling te rigten. Het is op dezelfde
 wijze met de rugtering niet gelegen. Men weet,
 hoedanig de ziekte is. Men kent er de oorzaak
 van. Het is, gelijk LEWIS zegt, *eene bijzondere
 soort van tering, wier naaste oorzaak in een alge-
 meene verzwakking der-zenuwen bestaat.* De indi-
 catie is niet moeilijk op te maken, en men kan
 derhalven ook ten opzigte van den aard der be-
 handeling niet verdeeld wezen. De beste behan-
 deling echter wordt dikwijls te leur gesteld,
 hetwelk te meer reden geeft om met nauwkeu-
 righeid de omstandige beschrijving daarvan vast te
 stel-

(1) *Mædicus annuus*, t. 2, p. 216.

stellen. De algemeene verslapping der vezelen, de onmagt van het zenuwgestel en de verandering der vochten zijn de oorzaak van een kwaad, hetwelk van de verzwakking van alle lichaamsdeelen afhangt. De verloren kracht van dezen te herstellen, is de eenigste regel, die wederom, naar de verscheidenheid der verzwakte deelen, onderscheidenlijk gesplitst kan worden. Maar, omdat dezelfde hulpmiddelen ter nakoming van alle deze regels dienen, zou het nutteloos wezen alle die splitsingen omstandiglijk hier te beschrijven. Dit is in de loop van dit werk alreede geschied.

Zij, die in de geneeskunst volkomen onkundig zijn, en er inmiddels meer van spreken dan die deze wetenschap geleerd hebben, verbeelden zich, dat het gemakkelijk zij dezen regel na te komen, en dat men heel ligt met goed voedsel en hartsterkende middelen, waarvan onze artsenijwinkels overvloeijen, de krachten, weer opbeuren kan. Maar de droevige ondervinding heeft integendeel de grootsten Artsen overreed, dat er niets bezwaarlijker is.

Het heeft weinig moeite in, zegt DE GORTER, de krachten te verminderen, maar men is bijna buiten staat om ze wederom te herstellen (1). Gemakkelijk zal men dit begrijpen, als men overweegt, dat het voedsel en artsenijmiddelen geene andere zaak zijn dan werktuigen, van welken de natuur zich bedient om haar verlies weer te herstellen,

en

(1) De perspir. insens. p. 504.

en de wanorden, die in de ligchaamen ontstaan te verhelpen. Het is de levenskracht, welke in de onderscheidene deelen met onderlinge betrekking verspreid is. Wanneer de krachten uitgeput zijn, is het de natuur, welke in onmagt is. Zij is de bouwkunstenaresse, welke niets meer verrigt. Geef haar zoo veele bouwstoffen als gij wilt, zij is buiten staat om er gebruik van te maken. Zodanig is het ook gelegen met de ziekten, die van de verwoesting der krachten af hangen. Het voedsel helpt weinig, de artsenijmiddelen doen geene werking.

De verzwakking is bij allen niet even aanmerkelijk. Bij sommige lijdens zijn de krachten alleenlijk verzwakt, zonder eenmaal vernietigd te wezen. Hier dan blijven eenige hulpmiddelen overig in spijs en drank, en zelfs in de geneesmiddelen. Het geen de natuur nog bezit, wordt eeniger mate door de voedsels medegedeeld. De geneesmiddelen moeten de hoedanigheid hebben; om het beginsel der levensbeweging, het welk stil staat, wederom te doen opwakkeren. Zij zijn van buiten aangebragte hulpmiddelen; waarmede men de bouwmeesteresse de hand bied, opdat zij, op de minstmogelijke wijze haare krachten zal verspillen, dus in staat zij haar werk te volbrengen. Of zij zijn een spoorflag, die men een magteloos paard toebrengt om het in een slechten weg aan te zetten. Maar men moet bekwaamheid en voorzigtigheid bezitten, om oogenbliklijk over de diep-

te van den modder en de sterkte van het dier, bij vergelijking, wel te kunnen oordeelen. Overtreft de arbeid het vermogen, zal de spoorflag wel is waar, wel dwingen om eene poging te doen. Doch kan die poging het dier niet op een goeden weg brengen, zal hierdoor de gantsche uitputting van deszelfs krachten veroorzaakt worden.

De verzwakking, uit de zelfbesmetting afkomstig, levert eene zwaarigheid op omtrent de keuze der versterkende artsenijmiddelen, welke zich in andere gevallen niet voordoet. Zij bestaat daarin, dat men zulken, die, terwijl zij de deelen prikkelen, den vleeschlijken lust zouden kunnen aanzetten, met de grootste oplettendheid behoort te vermijden. Er is een wet der bezielde werktuigkunde, welke van de onbezielde geheel onderscheiden en aan dezelfde regels weinig onderworpen is, dat, namelijk, wanneer de werkvermogens toenemen, deze aangroei aanmerklijker voortvalt in zulke deelen, die er het vatbaarst voor zijn. Deze zijn, in de zelfbesmetters, de deelen der voortteeling. Hierin derhalven zal het uitwerkfel der prikkelende geneesmiddelen allergevoeligst zich openbaren. Ook kunnen de gevaarlijke gevolgen van dit uitwerkfel ons niet te omzigtig maken, aangaande de hulpmiddelen, die men in het werk stelt. Welke kunnen het dan wezen? Hierover zal ik onderzoek doen, na eerst over den levensregel gehandeld te hebben. Ik

zal,

zal, bij dit onderwerp, de gewoone verdeeling der zes *niet* natuurlijke dingen voegen; de lucht namelijk, de voedfels, de slaap, de bewegingen, de natuurlijke ontlastingen en hartstochten.

D E L U C H T.

De lucht heeft op ons den invloed, welke het water op de visfchen heeft, en zij heeft denzelven ten onzen opzigte nog veel merkwaardiger. Zij, wien het bewust is, tot welken afstand de invloed des waters op de visfchen zich uitstrekt, en dat sijntongen niet alleen de rivier, maar zelfs ook de plaats dezer rivier, waar men eenen visch gevangen heeft, weeten te noemen, en het onderscheid te beflifsen.

— — *Lupus hic, Tiberinus, an alte
Captus hiet? pontesne inter iactatus, an amnis
Ostia sub Tusci?*

Of zeesnoek, die hier gaapt, in diep of Tijber zwom,
Dan of hij onder boog of bruggen wierd gevangen,
Of bleef op plasfen des Toskaanfchen stroommonds hangen.

Zij, zeg ik, zullen bevroeden, hoeveel er den zieken aangelegen ligt, liever deze dan gene lucht in te ademen. Zij, die voor eene reis van hun leven een vertrek, dat men zonder te verluchten bewoont, intreden; of in de zonneshitten langs een moeras gaan, welke, aan alle zijden van heuvels omringd, in een lage streek gelegen is;
of

of uit een volkrijke stad op het land komen; of in den morgenstond of 's middags, vóór of na eenen regen, de lucht inademen, alle deze menschen, zeg ik, zullen begrijpen, hoe grooten invloed de lucht op de gezondheid hebben kan.

Temperi coeli corpusque animusque juvatur. OVID.

Een schoone hemel weat in ziel en ligchaam beiden.
Vernieuwde kracht te spreiden.

Zwakke perfoonen hebben bijzonder eene zuivere lucht nodig. Zij is een geneesmiddel, hetwelk deszelfs werking doet (en mogelijk is het eenigste,) zonder medehulp der natuur, en zonder van derzelve krachten gebruik te maken. Uit dien hoofde is van de grootste aangelegenheid hetzelfde niet te verzuimen. De gene, welke met een algemeene verzwakking best overeenkomt, is eene drooge en gematigde lucht: eene vochtige en eene al te warme, is schadelijk. Ik ken eenen zieken, wien de groote hitte in eene volflagen vermagering stort, en wiens gezondheid in den zomer af. en toeneemt, volgens de beurtwisseling der meer of minder warme dagen. Eene al te koude lucht is minder te duchten, en dit moet noodzakelijk zoo wezen. Want de hitte maakt de vezels, die alreede te slap zijn, nog slapper, en verdunt de vochten. De koude, in tegendeel, verhelpt deze ongesteldheden. Wanneer de Kerijbiërs door verlamming, in gevolge van de verschriklijke kramp-

kolijken, waaraan zij onderhevig zijn, aangetast worden, vergenoegt men zich met hen, terwijl men ze naar de warme baden, in het noorden van Jamaica, niet overbrengen kan, te verzenden naar eenige plaats, welk kouder dan hun eigen land is; en deze luchtverandering alleen bevordert grootliks de herstelling. Eene andere wezenlijke hoedanigheid, die men in de lucht vereischt, is, dat zij met geene schadelijke deeltjes bezwangerd zij, noch door haar verblijf in bewoonde plaatsen, die voort van verlevendigende eigenschap verliest, welke er de geheele werkkraft van uitmaakt, die men levensgeest noemen konde, en welke zoo wel voor de planten als dieren noodzakelijk is. Zoodanig is de lucht, die men op het veld, met kruiden, heesters en geboomten bekleed, inademt. Dat de zieke, zegt ARETE, US (1), na bij fonteinen en ruifchende beekjes zijne woning neeme; aangezien de uitwaasfemin-gen, die er zich uit opheffen, en de opwekking welke van de onderwerpen als het ware ingeademt wordt, den geest versterken, de krachten vermeerderen en het leven verkwikken. De lucht eener stad, steeds vervuld met eene menigte van dampen en bedorven waasfems, die zonder ophouden beurteling in- en uitgeademd worden, vereenigt in zich twee gebreken, namelijk dat zij minder van levensgeest voorzien, en met schadelijke deeltjes bezwangerd is. Die van het veld bezit de twee tegen-

over-

(1) De curat. acutor. l. 2, c. 3, p. 102.

overstaande hoedanigheden; eene onbesmette natuurlijke zuiverheid, namelijk, zulk eene, welke met alles, wat het vlugriekendst, meest vervrolijkend en hartversterkendst in de planten gevonden wordt, gelijk ook met alles, wat het aardrijk zelf op de heilzaamste wijze uitwaasfemt, bezwangerd is. De kamerlucht, ten zij men die telkens met nieuwe verfrist, is ten naastenbij overal dezelfde. Uit het ééne gesloten vertrek in de stad naar een andere kamer op het land zich te begeven, is bijna maar van woning te veranderen. Men trekt van de volle heilzaamheid eens gezonden dampkrings geen nut dan in het ruime veld. Bijaldien de verzwakkingen of onmagt niet toelaten derwaarts gebragt te worden, moet men over dag meer dan ééns in de kamer nieuwe lucht doen komen, niet slechts met eene deur of vengster te openen, hetwelk weinig verandering aanbrengt, maar met eenen stroom van frische lucht er te laten doorspelen, twee of drie tegenoverstaande plaatsen te gelijk open zettende. Geene ziekte is er, welke deze voorzorg niet vereischt. Maar men behoort als dan den lijder voor den te grooten indruk, dien deze verluchtiging op hem zou kunnen maken, te behoeden, hetwelk altijd zeer gemakkelijk te doen is.

Van uitstekende aangelegenheid is ook de inademing der morgenlucht. Zij, die, om in een verflikten dampkring tusfchen vier gordijnen te blijven liggen, van derzelve intocht zich berooven, zien vrijwilliglijk af van het verkwiklijkste en

misschien van het krachtgevendste van alle de herstmiddelen. De frisheid der nacht verschaft aan de ochtendlucht derzelve levenwekkend beginsel; en de daauw, welke, na van den vollen balsam der bloemen, daar zij zich over uitspreid, bezwangerd te wezen, allengs uitwaasfemt, maakt haar in waarheid *medicinaal*. Men zwemt in het midden van *essentie* der planten, die men gestadiglijk inademt, en waarvoor men niets zoo goed in de plaats stellen kan. De welgemoedheid, de wakkerheid, de sterkte en de eelust, gedurende het overige van den dag zich doende gevoelen, betoogen deze waarheid, het geen een ieder kan bevatten, dat krachtiger is dan alles wat ik hier zou kunnen bijvoegen. Ik heb er nog zeer onlangs de tastbaarste uitwerksels van opgemerkt bij sommige sukkelende personen, vooral in die met eene zwaarmoedige ongesteldheid bezet waren. Deze ondervonden allerduidelijkst, dat zij, bij den opgang der zon de lucht ingeademd hebbende, den gantschen dag zich veel vrolijker gevoelden, en die genen, die denzelven met hen doorbragten, zouden zich in dit teeken nopens het uur van hun opstaan nauwelijks hebben kunnen vergiften. Men bemerkt dus, van hoe veel aanbelang dit uitwerkfel voor zulken zij, die met de rugteering behebt, en zoo menigmaal te gelijk zwaarmoedig zijn. De wederkomst der vrolijkheid alleen betoogt de algemeene beterschap in de gezondheid op eene onwederlegbaare wijze.

O V E R H E T V O E D S E L.

In de keuze der voedfelen moet men twee regels in acht nemen. I Geene fpijzen te neemen, dan die, onder eene kleinen omflag, veel voeden- de deelen bevatten en zich ligtelijk laten vertee- ren. Het is de grondfpreuk van SANCTORIUS: *Coitus immoderatus postulat cibus paucos & boni nutrimenti* (1). Dat is: De overmatige bijfloop vordert kleine hoeveelheid van fpijzen, maar die krachtiglijk voeden. II. Zulken, die eenige fcherpte hebben, te mijden. De maag alle dezelfs krach- ten weer te geven, is eene zaak van belang. Dan daar is niets, hetwelk de fterkte der dierlijke vezelen meer vernietigt dan een geweldige uitrek- king: zoodat men de maag, indien men ze door eene te groote hoeveelheid van voedfel verwijd, dagelijks verzwakken zoude. Anders ook, bijaldien de maag te veel opgevuld wordt, ondervinden de verzwakte perfoonen eenen toefland van benaauwd- heid en onmagt, mitfgaders van zwaarmoedigheid, welke alle de ongeftehdheden van dezelve nog ver- meerdert. Men voorkooft beide deze ongelegen- heden door de keuze van zoodanige fpijzen, als ik te kennen gegeven heb, en door dezelve op eene reis niet dan in eene kleine hoeveelheid, dikwijls te neemen. Het is eene wezenlijke zaak, dat fpijzen haare voedzame hoedanigheden gemakke- lijk kunnen mededeelen. Doch in alle gevallen is de

(1) Sect. 6. aph. 22.

de maag niet in staat om te verteeren, hetgene zich bezwaarlijk verteeren laat. Haare werking, bovenmaten flauw zijnde, zou door de spijsen, die moeilijk te verteeren zijn, t'eenemaal vernietigd worden.

Na dit grondbeginsel kan men den naamlijst der spijsen richten, die in dit geval met de ziekte overeenkoomen, en zulken; die men uitzonderen moet, vermijden. Tot de laatste klasfe behoort alle foorten van vleesch, dat van aard hard en onverteerbaar is. Zodanig is varkensvleesch. Dat van oude beesten. Zoodanig, dat door de kunst met hulpe van zout en roking hard gemaakt wordt; waardoor het vleesch ter zelfder tijd scherp wordt. Zodanig zijn de al te vette spijsen en sommige andere vettigheden, die de vezels der maag verflappen, en de reeds al te zwakke werking der verteringhelpende sappen verminderen; insgelijks ook die ter verteering onbekwaam blijven, tot verstoppingen den weg baanen, en door hun verblijf een karakter van scheipte aannemen, welke, met geduriglijk te prikkelen, onrust, pijnen, slapeloosheid, benaauwdheid en koorts veroorzaken. Niets, in een woord, is er, waarvoor perfoonen, die geene goede verteering hebben, met meer zorg zich wachten moeten dan voor vette spijsen. Eene andere foort van voedsels, welke de krachten eener ziekelijken maag grootelijks te boven gaan, zijn de ongerezen deegmengfels, vooral met yettigheden doorkneed. Moeskruiden, die, met opblazingen, waardoor de maag zich opspant, te verwekken,

ken, ter zelfder tijd in de naburige deelen den omloop tegenhouden, zijn op gelijke wijze schadelijk. Zoodanig zijn in het algemeen alle foorten van kool en peulgroenten, en zoo ook anderen, die een ongemeen fcherpen fmaak en reuk hebben; eene flechte hoedanigheid, welke haar, onafhankelijk van de opblazingen, nadeelig maakt.

De fruiten, in fcherpe en ontfteekende ziekten, in verftoppingen en bovenal in die der lever, gelijk mede in verfcheiden andere kwaalen zoo heilzaam, doen nooit in deze gevallen dienst. Zij verzwakken, zij verflappen, zij ontzenuwen de krachten der maag. Zij vermeederen de fmelting van een reeds al te weiachtig bloed. Kwalijk verteerd, koomen zij in de maag en in het gedarmte aan het gisten, en deze gifting ontwikkelt eene verbaazende heeveelheid van lucht, welke wederom de bron is van vervaarlijke opfpanningen, welke de natuurlijke orde des omloops, volftrekt nadelig is. Ik heb dit uitwerkfel bij eene vrouw, welke al te veel roode beziën gegeten had, op zoo eene merkwaardige wijze zien gebeuren, dat, vier en twintig dagen na een zeer voorfpoedige kraam, de buik, tot blaauw wordens toe, opgefpannen wierd. Zij was flaapzuchtig en haar pols bijna onvoelbaar. Eindelijk vermits ook de fruiten een zuur beginfel, hetwelk de eigenfchap heeft van fommige verdrietige toevallen te doen ontftaan, in de eerfte wegen achterlaten; behoort men er zich t'eenemaal van te onthouden. De raauwe tuinvruchten, en de azijn, brengen dezelf-

de ongelegenheden voort, en verdienen derhalven dezelfde uitzondering.

Schoon nu de naamlijst der verbodene voedfelen groot zij, die der geoorloofden is niet minder uitgestrekt. Hij behelst alle vleesch van jong gedierte, aangekweekt in goede plaatfen, en wel opgekweekt. Zoodanig is bovenal kalfs en lamsvleesch; dat van jonge runderen, hoenders, duiven, kalkoenen en patrijzen. Leeuwrikken, lijsters, kwartels en diergelijk ander wild, offchoon wel niet volftrekt verboden, hebben echter iets hetwelk niet toelaat om er een dagelijks gebruik van te maken. Visch is in hetzelfde geval.

Men behoort niet alleen zoodanig vleesch met oplettenheid uit te kiezen, maar men moet het ook naar eisch gereed maken. De beste manier der toebereiding is, het zelve voor een klein vuur derwijze te braden, dat het zijn fap bewaart, en niet uitdroogt, of het langzaam in zijn eigen fap te fmooren. Vleesch, dat men met een goed deel water kooken laat, en het welk dus aan een *bouillon* al zijne fappen overbrengt, blijft ter voeding van geen dienst. Het zijn dikwijls niet dan maar vlezige vezels, ontbloot van haare fappen, van water opgevuld, voor het gehemelte fmaakeloos en onverteerbaar voor de maag. Heel gemeen is het, dat zwakke menfchen verre zijnde van op fnoeperij te denken, daarvan niet eeten kunnen, zonder te voelen dat hunne maag er na deeldoor lijdt. Ondertusfchen hoe malsfer het vleesch is hoe minder het deze toebereiding lijden kan.

Maar

Maar wat zorgen men ter bereiding van het vleesch ook aanwende, kunnen fommige menschen het echter niet verteeren. Men wordt in dit geval genoodzaakt om hun alleenlijk het sap te geven, dat men uit het vleesch, na het matiglijk te hebben laten koken, uitdrukt. Omdat evenwel dit sap ligtelijk bederft, moet men er een weinig brood bijdoen, en een scheutje citroensap, of wat wijns. Zulk een mengsel is alles wat men van het voedzaamste vleesch gebruiken kan. Eenige gekookte en kleingebroken rivierkreeften maken den *bouillon* smaaklijker en mischien nog krachtiger, maar zij hebben eene dubbele zwarigheid, dat zij, namelijk, een weinig verhitten, en de *bouillon* meer vatbaar maken voor een schielijk bederf. In die beide opzigten moet men derhalven op zijne hoede wezen. Brood en de tuingroenten hebben het voordeel niet van veel voedsel in een klein beslag, te vereenigen; maar hun gebruik, vooral dat van het brood, is volstrekt onontbeerlijk om voor te komen, niet alleen dat de zieke geen afkeer verkrijgt, welke het nakomen van een enkel dierlijke eetregel niet nalaten zou te veroorzaken, maar ook om tevens te beletten dat er eene rotting uit ontstaat, welke daarvan een gevolg wezen zoude, indien men bij de groente geen brood gebruikte. Zonder deze voorbehoeding zag men welhaast in de eerste wegen een van zelf werkend *alkali* opwellen, mitsgaders alle de wanorden, die het na zich slepen kan. Ik heb bij zwakke personen door zoodanigen voedseltrant, welke men

hun voorgeschreven had, de hevigste toevallen zien voorspruiten. Een der gemeensten is de sterke trek tot drinken. De lijdens zijn genoodzaakt te drinken, en de drank verzwakt hen; of ook, hij vermengt zich bezwaarlijk onder de vochten; aangezien dit mengfel van de werking der vaten, welke zeer flauw is, afhangt. En zoo bij een ongelukkigen toestand, welke zeer gemeen is bij zulken, die weinig beweegoefening maken, de werking der nieren afneemt, dringen de vochten in het celswijs weeffel; maken het ligchaam *oedemateus*, en veroorzaken eindelijk waterzuchten van allerlei foort.

Deze gevaren voorkomt men door altijd den eetregel uit groenten aan den dierlijken eetregel te paaren. De beste groenten zijn de malsfe worteltjes, de suikerij-spruitjes, de kaarden en de aspergies. Anderen, offchoon heel mals, zijn hinderlijk, omdat zij te veel verkoelen. Zij beneemen de maag haar kracht.

De meelgrutten toebereid en gekookt in hui met vleeschnat, bevatten een Voedsel, hetwelk niet te vertmaden is. Zij vereenigen wat in de beide rijken het voedzaamst is. Het vleeschnat belet het meel te zuuren, en het meel verhindert het vleesch te bederven. Door de schriften der Waarnemers met een weinig aandacht naar te leezen, bemerkt men ligtelijk, dat de zieken in het noorden van Europa, meer dan in het midden van dit weerddeel kwaadaardig zijn. Zou de oorzaak hierin niet bestaan, dat in de eerstgemel-

de streek meer vleesch en minder groenten gegeten wordt?

Het gene ik te voren aangaande de fruiten gezegd heb, belet niet, dat men er, wanneer de maag nog eenige krachten heeft, van tijd tot tijd een kleine hoeveelheid, welke in soort en rijpheid de beste is, van kan toestaan. De waterigste evenwel voegen de zieken het minst.

De eijeren zijn een voedsel uit het dierenrijk, en een voedsel van ongemeenen dienst. Zij versterken grootliks en worden ligt verteerd, onder beding dat zij weinig of niet gekookt zijn. Want het wit, zoodra het hard gekookt is, wordt niet meer ontbonden; het bezwaart, is onverteerbaar, en voed niet. Het is derwijze een voedsel der maagen, die sterk verteeren, en niet der zulken, in welken de vertèering ontbreekt. De beste manier van de eijeren te eeten, is dezelve versch uit het hoen en zonder koken op te slurpen, of, nadat men ze alleenlijk in kookend water twee of drie reizen gedompeld heeft, uit den dop te nuttigen, of onder warmen *bouillon* te slaan, die niet aan het zieden is.

Eindelijk eene der voornaamste soort van voedsel is de melk. Deze vereenigt alle de hoedanigheden, die men verlangt. Zij bevat geene der zwaarigheden, daar men voor vreest. Zij is het eenvoudigste en gemaklijkste voedsel. Volkomen van de natuur toebereid, loopt men geen gevaar van haar door kunstbehandeling te bederven. Zij voed gelijk het vleeschnat, en is niet ligt vatbaar voor

rot.

rotting. Zij voorkomt den sterken dorst, en kan te gelijk voor spijs en drank dienen. Zij onderhoud de afscheiding der vochten. Zij opent den weg tot een gerusten slaap. In één woord, zij is beeigenschapt om alle de inzichtregels, die in dit geval zich vertegenwoordigen, te vervullen, gelijk LEWIS haar ook de beste uitwerkingen heeft zien voorbrengen (1). Waarom haar dan niet altijd gebruikt, en voor alle de andere voedfels in plaats gesteld? Om eene rede, namelijk, welke haar bijzonder is, en welke maakt, dat er somtijds een groot verschil ontstaat omtrent hetgeen men hoopte en er grond had van te verwachten.

Deze reden bestaat in eene soort van schifting, aan welke de melk onderhevig is. Bijaldien zij niet spoedig verteerd wordt; zoo zij haar verblijf al te lang in de maag houdt; of indien zij aldaar, zonder er zich lang op te houden, stoffen vindt, welke deze schifting verhaasten, ondergaat zij veranderingen, dien wij voor onze oogen zien gebeuren. Het boter- het kaas- en het weiachtige gedeelte wordt van elkanderen gescheiden. De wei veroorzaakt somtijds een schieijken buikloop, of ontlast zich door de piswegen of door de uitwaasfeming, zonder te voeden. De andere gedeeltes, ingevalle zij in de maag hangen blijven, vertoeven zij niet haar te bezwaaren, tot ziekten aanleiding te geven, opblazingen, walgingen en kolijken te verwekken. Voelt men er zich dadelijk

(1) Pag. 27.

lijk niet van bezwaard, het is, om dat zij naar het gedarmte overgaan; alwaar zij, het is waar, gedurende zekeren tijd, zonder gevoeliglijk te benadeelen, hun verblijf kunnen houden, maar waar zij een zonderlinge scherpte aanneemen, en niet lang hierna toevallen ten voorschijn brengen, welken een lang verblijf niet weinig gevaarlijk gemaakt heeft. Men kan ook als eene wet, welke ons, wanneer wij in zoo zwaare gevallen de melk voorschrijven, ongemeen bedachtzaam maken moet, vaststellen, dat, indien zij een voedsel is gemakkelijk om te verteeren, zij ook dat is, welks onverteerbaarheid de verdrietigste hinderpalen veroorzaakt. Men heeft te voren reeds de zwaarigheden, welke de Heer BOERHAAVE bij het gebruik der melk bevond, opgemerkt. Maar hoe groot deze ook zijn mogen, de voordeelen, die men van de zelve trekken kan, zijn aanmerkelijk genoeg om middelen, waardoor men ze te boven kan koomen, op te zoeken: en bij geluk, daar zijn er. Men kan dezelve onder twee klasfen brengen; de voorzorgen nopens den eetregel, en de geneesmiddelen. Ik zal het onderzoek der laatste tot een der volgende artikelen verschuiven.

Tot de voorzorgen omtrent den eetregel behoort, eerstelijk, de keuze van de melk. Voor welke soort men zich ook bepaale, het wijfje, welke haar verschaft, moet volkomen gezond wesen. Ten anderen moet men, geduurende dat men de melk gebruikt, alle voedsels mijden, die haar kunnen doen verzuuren; gelijk alle fruiten
doen,

doen, zoo raauw als gekookt, en in het algemeen alles, wat eenig zuur bij zich heeft. Ten derden moet men er zich van bedienen in eenen tijd, wanneer men lang voor of na geene andere voedfels gebruik heeft: want zij wil niet gaarne met andere dingen vermengd weezen. Men moet, ten vierden, op ééne reis maar weinig nemen. Ten vijfden behoort men de maag, de onderbuik en de beenen goed warm te houden. En eindelijk ten zesden, wordt vereischt, dat men (zonder deze voorzorg zouden alle de anderen geheel onnut weezen,) bij uitstek zich matigt omtrent de hoeveelheid der voedfelen, zelfs der geenen, dien men voor de uitgelezensten houdt. Men moet, onder het gebruik der melk, de maag door geenerlei onrust vermoeijen, aangezien het minste bezwaar en de geringste onverteerbaarheid een beginsel van bederf achter zich laat, hetwelk opstaandevoet de melk aandoet, en het gezondste deel der voedfelen veranderen kan in een somtijds geweldig of ten minsten altijd zeer schadelijke stof.

Maar welke melk verdiend de voorkeur? Om deze vraag te beantwoorden, zal ik nopens de onderscheiden foorten van melk in geen onderzoek treden. Dit zou mijn bestek te veel vergrooten. Men heeft hieromtrent verscheiden hulpmiddelen, en mogelijk vindt men er geene beter dan in eene verhandeling, welke thans zeer raar, en van wijlen de Hr. D'APPLES, Dokter in de geneeskunst, en Hoogleeraar in de Grieksche taal en

Zedekunde op deze Hogeschool, opgesteld is (1). Men bedient zich tegenwoordig niet anders dan van vrouwen-, ezellinen-, geiten- en koemelk. Ieder soort van deze melken heeft haare bijzondere hoedanigheden. De vergelijking hiervan en de inzichtregels, die elke ziekte ons voorhoudt, moet de keuze van de ééne of andere bepalen. Weinige gevallen zijn er, in welken de koemelk de plaats niet van alle anderen bekleeden kan. Men acht de vrouwenmelk in het algemeen meer versterkend te wezen, en de grootste Meesters zijn van dit gevoelen. Maar men bouwt deze mening op een verderflijken grondslag, bestaande in het gebruik dat men van vleesch maakt, zonder te overweegen, dat men ter zelfder tijd de voorkeur geeft aan de melk van een stevige boerin, welke geen vleesch of ten minsten heel weinig vleesch eet, en niet dan bij brood en groente leeft. Ik geloof ondertuschen, dat men er met goed gevolg de proef van zoude kunnen neemen. Ook laten de fraaiste geneeskuuren, met vrouwenmelk uitgevoerd, geenen twijfel over, aangaande derzelve werkkraft. Maar de zwaarigheid, welke haar bijzonder is, bestaat hierin, dat men ze onmiddelijk uit den tepel diene te neemen die haar voortbrengt. Dit is eene voorzorg, wier noodzakelijkheid alreede bekend geweest is bij GALENUS, die spottende met de zulken, die er zich niet aan willen verbinden, hen *als ezels naar de*

(1) ΓΑΛΛΙΚΟΑΟΓΙΑΕ Tentamen, &c. te Bazel 1707.

de ezinnenmelk verzend. Maar zoude het de lusten, welke men zoekt te verdooven, niet gaande maken; en zou men niet worden bloedgesteld om het geval te zien herleven van dien Prins, van wien CAPIVACCIO ons de historie nagelaten heeft? Men bezorgde hem twee voedsters. Het zog bracht een zoo goed uitwerkfel te weeg, dat hij beide in staat stelde, om hem, ten einde van eenige maanden, weer verscher te verschaffen, indien hij het ten zijnen behoefte nodig had.

Men meent, dat de ezinnenmelk met het zog der vrouwen allernaast overeenkoomt. Maar men vergunne mij te zeggen, dat dit meer een denkbeeldig betoog is dan dat van ervarenheid. Zij is de weiachtigste en uit dien hoofde de verflappendste. Haar voor de versterkendste te houden, is eene dwaling. De dagelijksche waarnemingen stellen ons het tegendeel voor, en bewijzen, dat zij niet alleen geenzins de krachtigste, maar misschien de minstkrachtigste melk is. Ik heb er steeds geene goede uitwerkingen van gezien, en ik ben het alleen niet. *Mej dunkt*, schrijft mij de Heer VAN HALLER, *dat de ezinnenmelk zelden doet, het gene men van haar begeert.* De nuttelootheid is een heel groot gebrek in een geneesmiddel, waarop men de herstelling der zwaarste ziekten, vestigd. De Heer HOFFMAN riep haar aan in gevallen, alwaar uitteering en onmatige begeerlijkheid te gelijk plaats hadden.

Men bespeurdt van zelf, zonder dat men bij dezen raad behoeft stil te staan, hoe onmogelijk het

het zij, dat geheel onderscheiden voedfels in een zelfden tijd een volmaakte verteering ondergaan. Doch onder malkanderen vermengd, zijn zij ééne der oorzaken, die de sterkste gezondheid ondermijnen en de zwakste doen instorten. Zij kunnen met geene te groote nauwkeurigheid gemijd worden.

Eene andere voorzorg, zoo noodzakelijk en bijna even zoo verwaarloosd, is eene welvolbragte kaausing. Zij is een steunfel, dat de sterkste maagen niet lang missen kunnen zonder gevoelig afteneemen, en zonder hetwelk de zwakken niet dan de onvolkomenste verteering hebben. Men moet al veele dingen gade geslagen hebben om zich te kunnen verbeelden, van hoe groot aanbelang het voor de gezondheid zij zorgvuldiglijk te kaauwen. Bij nakoming van deze voorzorg alleen, heb ik de wederspanningste kwalen der maag en de verouderste kwijnende ziekten zien verdwijnen. Ik heb, van de andere kant, welvarende personen in verzwakkingen zien storten, wanneer hunne gebrekkijke tanden niet dan een onvolmaakte kaausing toelieten, hunne gezondheid niet wederkrijgende, dan ten tijde als, na het gantsche verlies hunner tanden, het tandvleesch zoo hard geworden was, dat het hen den dienst der tanden vergoeden konde.

Maar kan men de gezondheid te duur betalen? Hoe wel worden de moeiten en kosten der offerhanden, die men haar toebrengt, wederom door het vermaak van dezelve te genieten en door de zoetigheden, welken zij over alle de oogen-

blikken des levens verspreid, goed gemaakt! *Zonder de gezondheid*, zegt HIPPOCRATES, *kan men van geen goed eenig genot hebben: de rijkdommen en alle anderen voordeelen zijn zonder haar van geenen dienst (1)*. De offerhanden ook, kosten minder dan men denkt. Ik kan verscheidene getuigen bijbrengen, die de nakoming eens eenvoudigen eetregels niets meer gekost heeft dan slechts, van de eerste dagen af, van de verscheidenheid en smaak van keurige tafelgerechten af te zien. Het is een eetregel, die de natuur voorschrijft, en die voor welgestelde ligchaamen streeklend is. Een gezond gehemelte, volkomenlijk het gevoel hebbende, dat het hebben moet, kan niet dan in eenvoudige gerechten smaak vinden. Het kan, wat met veel toefstel opgedischt wordt, nauwelijks verdragen, en bemerkt in de minst smakelijke spijsen eenen smaak, die verstompte werktuigen niet gevoelen. Zij derhalven, die *of* met reden, *of* met eenigen weerzin, tot dezen eetregel overgaan, moeten verzekerd wezen, dat zij, naar mate dat zij hunne gezondheid herkrijgen, in zodanige spijsen aangenaamheden vinden zullen, op welken zij geen vermoeden hadden. Een fijn gehoor weet ligtelijk onderscheid te maken tusschen twee toonen, daar een doffer oor geen vat op heeft. Het is op dezelfde wijze gelegen met de zenuwen van den smaak. Keurig van gevoel zijnde, bemerken zij ligtelijk de geringste verscheiden-

(1) De diæta acur l. 3. c. 12. FOES. 368.

denheid, en worden er gevoelig van aangedaan. Waterdrinkers vinden in dit vocht lieflijkheden, die zoo wel als de uitnemendste wijnen het gehemelte strelen. Eindelijk, al had men geene hoop van met vermaak eenen voedselregel (en het valt gemaklijk zich te schikken naar den genen, dien ik aangewezen heb) op te volgen, de voldoening van te bespeuren, dat men, met er zich aan te onderwerpen, zijnen plicht betracht heeft, zou hiertoe eene heel gewigtige beweegreden wezen en eene zeer vleijende vergelding voor hen, die den welstand in zichzelf weten te waardeeren.

De dranken zijn een gedeelte der levensregelen, van zooveel aangelegenheid als de spijsen.

Men behoort alle dranken te verbieden, die de verzwakking en verflapping kunnen vermeederen, het weinige der verteerkrachten, die er nog overig zijn, verminderen, scherpte in de vochten veroorzaken, en voor het zenuwgestel den weg openen tot eene beweegbaarheid, welke reeds al te groot is. Alle warme waters bevatten in zich het eerste gebrek. De thee vereenigt ze allen. De koffij heeft de beide laatsten: zoo dat men er zich met eenen stiipen ernst van onthouden moet. De Schrijver van een werk, boven onze lofspraak verheven, en waarvan zij, die in de voortgangen der geneeskundige wetenschap belang stellen, het vervolg met het grootste ongeduld verwachten, heeft van de hachelijke uitwerksels dezer vochten een tafereel opgesteld, hetwelk regt bekwaam is

om er een afkeer van te verwekken in zulken, die ze met het grootste vermaak gebruiken (1).

De overgehaalde sterke dranken, die met den eersten opslag daarin schijnen met de ziekte te kunnen overeenkomen, dat zij net het tegendeel van het warme water doen, gelijk zij wezenlijk daarvan ook, zoo men er een kleine hoeveelheid van bijdoet, het gevaar benemen, hebben insgelijks andere groote zwarigheden, die hen doen verwerpen, of ten minsten tot een gantsch zeldzaam gebruik verbinden. Hunne werking is al te hevig en al te onduurzaam. Zij prikkelen meer dan zij versterken, en bijaldien zij somtijds versterken, is de verzwakking, welke er op volgt, grooter dan voor hun gebruik. Zij veroorzaken, van de andere kant, den kliertepeltjes der maag eene verharding, welke hun den trap van gevoelbaarheid, tot den eetlust noodzakelijk, beneemt; en zij onttrekken de verteervochten den trap van vloeibaarheid, welke nodig is om het gevoel behulpzaam te wezen: zoodat de drinkers van *liqueuren* het ge-

(1) De Heer THIERRY, onbenaamd Schrijver van *La médecine expérimentale*, p. 335.

Als iemand eenig werk van zoodanige waarde aankondigt, moet hij *noch* gelooven dat het lang onbekend wezen, *noch* vreezen dat hij ontdekt worden zal. Het voornoemde werk voltooid zijnde, zal een aanmerkelijk tijdperk in de historie der geneeskunst uitmaken.

gevaar niet kennen. Zij, zegt de beroemde Schrijver, van wien ik zoo even geïproken heb, *die dagelijks op den eeten liqueuren drinken, met oogmerk om de gebreken der verteering te verhelpen, zouden er zich niet beter van kunnen bedienen, ingevalle zij het tegendeel betoogden, en van zins waren om de verteerkracht te vernielen.*

De beste drank is water uit eene zeer zuivere bron, met een gelijk gedeelte wijn, die noch dampig noch zuur is, onderengemengd. Want dampige wijn prikkelt gevoeliger wijze het zenuwgestel, en veroorzaakt eene kordurende uitzetting der vochten, van welke de opspanning der vaten, het gevolg is. De zuure vernietigd de verteerkrachten, prikkelt en verwekt een al te overvloedige urine lozing, welke de zieken uitput. De beste wijnen zijn dezulken, namelijk, die men mollige wijnen noemt. Als sommige roode Bourgogne wijnen. Zoodanigen ook zijn de oude witte wijnen *de Grave*, uitgelezen Pontacwijn, Spaansche, Portugeesche wijnen, en die der Kanarische Eilanden, mitsgaders de Tokajerwijn, die veel ligt van alle 's werelds wijnen, zoo ter gezondheid als in aangenaamen smaak, den voorrang verdient. Maar voor dagelijksch gebruik kan geen wijn boven dien van Neufchatel den voorrang hebben.

In plaatsen, alwaar men geen goed water heeft, kan men het verbeteren door het te laten doorlekken, of er een aftreksel van lief-

lijke kruiden, als kaneel, anijs of citroenschillen, van te maken.

Het gemeene bier is nadeelig. De mom, welke eigenlijk een *extract* van het koorn, en derhalven zoo voedend als versterkend is, kan van grooten dienst wezen. Veel met geest voorzien zijnde, bezielt zij zoo goed als de wijn en voed meer. Zij kan voor eeten en drinken tevens dienen.

Onder de nuttige dranken verdient de chocolade, met regt mischien onder de klasfen der voedfelen plaats te grijpen. De kakao bevat in zich een groot deel van voedende zelfftandigheden, en het mengfel der fuiker en fpecerijen verhoed het nadeel, dat men anders van oliachtige dingen te verwachten had. *Melkchocolade*, zegt LEWIS, *in een kleine gifte genomen, zoo dat er de maag niet door bezwaard kan worden, is een voortreffelijke morgendrank voor teringachtige menschen. Ik heb kennis gehad aan een kind van drie jaaren, hetwelk tot den hoogften trap dezer ziekte geraakt, en van zijnen Arts verlaten, door zijne moeder hersteld wierd, met aan hetzelfde niet dan chocolade in kleine giften, hoewel dikwijls, te geven. En het is waar, dat men sommige zwakke perfoonen dit voedsel aanbevelen kan (1).* Daar zijn er velen, bij wien zij onophoudelijk ter voeding dient.

Eene algemene voorzorg is, dat men de te groote hoeveelheid van elken drank vermijden moet. De maag verflappende, de verteersappen hunne
kracht

(1) Tab. dorsal. f. 9.

kracht benemende en de voedfels , voor dat zij verteerd zijn , los latende , verzwakt deze hoeveelheid de verteerkrachten ; zij verslapt alle de deelen , zij smelt de vochten en doet wateren en zweten , waardoor de lijders uitgeput worden . Ik heb ziekten , uit verzwakking voortgesproten , aanmerkelijk zien afnemen zonder enig ander behulp dan dat van een gedeelte van den drank te verminderen .

D E S L A A P .

Het gene men nopens de slaap kan zeggen , is in deze drie bepalingen vervat ; deszelfs duur , de tijd wanneer , en de noodwendige voorzorgen om van een gerusten slaap genot te trekken .

Zoodra men eenen volwasfchen ouderdom bereikt , is zeven uren slapens , of ten hoogften acht , voor alle menschen genoeg . Langer te slapen en langer in het bet te leggen , heeft gevaar in . Wanneer iemand er zich langer aan mag overgeven , moet hij over dag vele bewegingen maken , en wel werkzame bewegingen . Deze evenwel behoren niet tot de genen , die lang slapen ; het zijn in tegendeel dezulken , die een meer stilzittend leven leiden . Men moet derhalven dit tijdperk nimmer overtreden , ten zij het tot dien top van zwakte gekomen ware , welke geene krachten , welke noodzakelijk zijn , om lang van het bed te blijven , toelaat . *Hoe minder men slaapt , zegt*

LEWIS, *hoe de slaap verkwiklijker en versterken-der is.*

Het is alreede bewezen, dat de nachtlucht minder dan die van den dag gezond is, en dat de lucht des avonds meer dan des ochtends op zwakke zieken vat heeft. Geduurende dan dat wij van een klein gedeelte des dampkrings, welks bederf wij tevens niet kunnen weerhouden, omvangen worden, behoren wij aan den slaap de tijd toe te wijen, in welke de lucht minst gezond is, en in welke de inademing eener minst gezonde lucht ons meer nadeelig zoude wezen. Men behoort derhalven bij tijds te gaan liggen, en in den morgenstond op te staan. Dit voorschrift is zoo bekend, dat het onnodig is te herinneren. Het wordt echter dermate verzuimd, en men schijnt er het gevolg, welk oneindig grooter is dan men denkt, weinig van te bemerken.

Bijaldien men 's avonds ten tien uren, en later moet men 't nooit doen (het zijn de woorden van LEWIS,) liggen gaat, dient men ten vier of vijf uren des zomers, en in den wintertijd ten zes of zeven uren op te staan. Het is, voegt hij er bij, eene volstrekte noodzakelijkheid om menschen, welke met deze ziekte behebt zijn te verbieden, dat zij den gantschen morgen zich te bed houden. Zelfs wilde hij wel, dat men zich gewenne om na den eerste slaap dadelijk op te staan, en hij verzekert dat, hoe lastig deze gewoonte in den aanvang zoude kunnen wezen, zij welhaast gemakkelijk en

aan-

aangenaam zoude worden (1). Verscheide voorbeelden bevestigen de heilzaamheid van dezen raad. Vele ziekelijke menschen zijn er, die, door terstond na een zachten en diepen slaap op te staan, zich zeer wel gevoelen, en integendeel zich erger bevinden, zoo zij wederom gaan in slapen. Zij zijn zoo verzekerd van den gantschen dag wel te zullen doorbrengen, ingevalle zij na den eersten slaap, hoedanig uur ook, uit het bed rijzen, en dat zij integendeel zulks op een onaangename wijze doen, indien zij zich andermaal aan den slaap overgeeven hebben.

De slaap is niet gerust dan wanneer er geene oorzaak van prikkeling is. Deze derhalven moet men zoeken voor te koomen. De gewigtigste voorzorgen hieromtrent bestaan hier in, eerstelijk, dat men in geene heete lucht, en dat men noch te veel noch te weinig gedekt zij. Ten anderen wordt vereischt, dat men, als men liggen gaat, geene koude voeten heeft; welk een toeval, aan zwakke perfoonen zeer gemeen is, en het welk hen om verscheide redenen benadeelt. Ten dezen opzichte behoort men het voorschrift van HIPPOCRATES nauwkeuriglijk in acht te nemen: *Te slapen in een frische plaats, en voorzorg te nemen van zich wel te dekken* (2). Ten derden moet men, en dit is nog van meer aan gelegenheid, zorg dragen, dat de maag niet op-
ge-

(1) Pag. 30.

(2) Epidem 1, 6, sect. 4. aph. 14. FOES. 1180.

gevuld zij. Niets ter wereld, het welk den slaap meer verhindert; niets maakt hem onrustiger, pijnlijker en verdrietiger dan eene verteering, welke in den nacht lastig valt. De neêrslachtingheid, de verzwakking, de kwellling, en de onbekwaamheid van te denken en zich ergens mede bezig te houden zijn er de onvermijdbbare gevolgen van.

————— *Vides, ut pallidus omnis*
Bœnâ desurgal dubiâ? Quin corpus onustum
Hesternis vitiis animum quoque degravat unâ,
Alque affligit humo divinæ particulam auræ. HOR.

In 't weeldrige avondmaal bemerkt gij, hoe de gasten Verbleekt van tafel gaan om weder zich te ontlasten.

Ja 't ligchaam, gistren dezer wijs
 Bezwaard door de overdaad van spijs,
 Heeft ook metéén den geest de vlugge kracht benomen,
 En hecht aan de aarde 't deel, ten hemel afgekomen.

Niets dan een gering avondeten brengt integendeel meer toe om een zachten, stillen, ongestoorden en gemaklijken slaap te verschaffen. De frisheid, werkzaamheid en vrolijkheid zijn er des anderen daags de noodwendige uitwerksels van.

Alter; ubi dicto citius curata sopori
Membra dedit, vegetus præscripta ad munia surgit. Ibid.

Maar de ander, die den slaap verkiest voor zijne leden,
 Op 't spoedigst weer verligt,
 Begeeft zich uit het bedde, en oefent vlug van schreden,
 Zijn voorgeschreven plicht.

De tijd van slapen, zegt LEWIS, is die van voeding en niet van spijsverteering. Hij vordert van zijne zieken derhalven, dat zij de grootste gestrengheid omtrent hun avondmaal in acht nemen. Hij verbied hen, en misfchien is er nooit wettiger verbod, des avonds alle vleesch. Hij staat hen alleenlijk een weinig melks en eenige sneedjes brood toe, en zulks twee uren, eer dat zij te bed gaan, ten einde de eerste verteering geschied zij, bevorens zij zich tot slapen begeven. De Atlantiers, van den dierlijken eetregel gene kennis hebbende, en die nimmer aten van iets hetwelk leven gehad had, waren wegens de gerustheid van hunnen slaap vermaard, terwijl het dromen hen onbekend was.

LIGCHAAMSBEWEGINGEN.

Zich ligchaamsbewegingen te verschaffen is volstrekt noodzakelijk. Het valt echter zwakken personen lastig, en zijn zij tot droefheid geneigd, het is bezwaarlijk hen tot deze bewegingen over te halen. Niets ondertusfchen is meer eigen aan de kwalen, die uit verzwakking ontstaan, te vermeerderen dan de werkeloosheid. De vezels der maag, het gedarmte en de vaten verflappen. Overal verliezen de vochten hunne vloeibaarheid, om dat der vaste deelen het vermogen ontbreekt om dezelve de noodwendige beweging mede te delen. Er ontstaan zwellingen, verstoppingen en uitstortingen. De koking, de voeding en de af-
schei-

scheidingen houden op. Het bloed blijft waterig, de krachten verminderen, en alle de toevallen der ziekte vermeederen. De ligchaamsoefening voorkomt alle deze ongemakken door de kracht van den omloop der vochten aan te zetten. Zij maakt, dat de verrigtingen geschieden, even als of men wezenlijke krachten had, en de geregeldheid dier verrigtingen, brengt een groot nut aan. Het uitwerkfel der beweging is dan de vergoeding en herstelling der krachten. Een ander haarer voordeelen, onafhankelijk van de vermeederen des omloops, is het genot, dat zij van eene lucht, welke altijd nieuw is, verkrijgt. Iemand, die zich niet verroert, bederft welhaast de lucht, welke hem omringt en uit dien hoofde tevens benadeeld. Die in beweging is, heeft er steeds verandering van. De beweging kan dikwijls de plaats innemen van de geneesmiddelen, maar alle de geneesmiddelen der wereld nemen de plaats niet in van de beweging.

De vermoeidheid gedurende de eerste dagen in een klip, daar de zwakke moed der meeste lijden tegenaanstoet. Maar hadden zij die van deze eerste hinderpaal overkomen, zij zouden bespeuren, dat hier waarlijk het geval plaats heeft, *waarin het alleenlijk de eerste zijn, die iets kosten.* Ik zelf heb met verwondering opgemerkt, tot wat toppunt zulken, wier moed niet verslapt was geworden, door de beweging hunner krachten wederkregen. Ik heb menschen gezien, die, daar zij eerst, met een tourtje door den tuin te doen, af-

afgemat wierden, na eenige weken tot de sterkte kwamen van twee mijlen wegs af te leggen, en die zich op hunne wederkomst in goeden welstand bevonden.

De beweging te voet is het eenigst gunstig middel niet. Die men te paard doet, is wel veel beter voor ongemeen zwakke personen of zulken, bij wien de ingewanden des onderbuiks en der borst ziek geworden zijn, maar in eene grote verzwakking verdient het vervoeren op eenen wagen, behoudens dat het niet zacht geschiede, de voorkeur. Duld het faifoen niet uit te gaan, dan moet men zich zelve binnens huis eenige beweging verschaffen, het zij door middel eener bezigheid, welke een weinig moeilijk valt, hetzij door eenig ander oefenspel, hoedanig dat van het kaatsnet is, het welk het gantsche ligchaam algemeen beweegt.

De wederkomst van den eetlust, van den slaap en van den vrolijkheid zijn de noodzakelijke gevolgen der bewegingen. Doch men moet de voorzigtigheid gebruiken, ingevalle zij wat sterk zijn, nooit terstond op de maaltijd te beginnen, mitsgaders van niet te eeten, wanneer men op de beweging warm geworden is. Men moetze voor de maaltijd doen, en eenigen ogenblikken voor den eten zich eerst wat uitrusten.

DE ONTLASTINGEN.

De ontlastingen hebben niet na behoren plaats,

zoo ook de andere werkoefeningen, en hunne gebrekkelijkheid vermeerderd de wanorden van het ligchaamsgestel. Hierop te letten, ten einde men dezelve bij tijds verhelpe, is eene zaak van belang. De ontlastingen, welke onze zorgen hoofdzakelijk vereischen, zijn, de afgang, de pis, en de uitwaasfeming. De beste manier van dezelve in staat te houden, of in den gront te herstellen in welken zij wezen moeten, is aan de voorschriften, welke ik omtrent de andere onderwerpen des leefregels alreede gegeven heb, zich te verbinden. Wanneer men naauwkeurigheid gebruikt, geschieden de ontlastingen, welkers meer of minder geregeldheid de *barometer* is van de beste of kwaadsten toestand der spijsverteringen, geregeld genoeg. De uitwaasfeming te bevorderen is van het grootste gewigt, en de opmerkenswaardigste, daar dezelve bij zwakke personen zeer ligtelijk in wanorde geraakt. Men bevordert dit, met de huid heel geregeld, hetzij met eenen schuier of fenellen lap, te doen wrijven. Geschied de uitwaasfeming zeer flauwliijk, heeft men ter redding hiervan geen beter hulpmiddel dan over het gantsche ligchaam onmiddelijk een fenellen hemd te dragen. Men zij gewaarschuwd van zich niet te dik te kleden, uit vreeze voor het zweet, welke de doorwaasfemingen altijd benadeeld, terwijl de vloeioeningen bovenmaten uitgezet eene slapheid verkrijgen, en zich vervolgens wel minder van hunne plichten kwijten. Men mijde insgelijks zich te dun te kleden, hetwelk gelijkerwijze alle

huid-

huiduitwaasfeming tegenhoud. De deelen welke een iegelijk, en verzwakte menschen meer dan anderen, in groter warmte dienen te houden, zijn de voeten. Men zou dit voorbehoedfel, zoo gereedlijk niet verzuimen, indien men wist, tot welken trap het ter bewaring van het gantsche ligchaam nuttig is. De veelvuldige koude der voeten geeft tot de verdrietigste slepende ziekten aanleiding. Bij een groot aantal van menschen veroorzaakt zij vaardiglijk kwade gevolgen. Zulken vooral, die aan borstkwalen, aan kolijken of opstoppingen onderhevig zijn, kunnen zich niet te sterk tegen deze gevaren wapenen. De Priesters, altijd bloots voets over den steenen vloer des Tempels gaande, wierden dikwijls van geweldige kolijken aangetast.

Het speeksel wordt bij zwakke personen somtijds zeer overvloediglijk afgescheiden; waartoe de verflapping der speekselwerktuigen den weg baant. Indien de zieken gestadiglijk spuwen, komen er twee kwalen uit voort. De eene is, dat de lijders door deze ontlasting zich uitputten; de andere, dat een vocht, zoo noodzaklijk voor de spijsvertering, welke, zonder hetzelve, niet dan onvolkomen werkt, ontbreekt, en de spijsvertering uit dien hoofde moeilijk en onvolkomen maakt. Ik heb de gevaren eener slechte spijsvertering genoeg doen bemerken, zoodat ik onnodig oordeele op die van eene ontlasting, welke haar zoodanig maakt, lang meer staan te blijven. Om deze reden verbied ook de Heer LEWIS zijne zieken volstrekt-

strekkelijk tabak te roken, dewijl het roken, onder andere zwaarigheden, tot een overvloedige kwijling, uit de prikkeling ontstaande, die het op de speeksel klieren veroorzaakt, den weg baant.

De opslurping door de huid, welke door den éénen persoon van den anderen geschied; en van welke ik te voren reeds gesproken heb, zoude, als een geneesmiddel, hier wederom kunnen bijgebracht worden. *CAPIVACCIO* oordeelde van dienst, zijnen lijder tusfchen tweevoedsters te laten flapen; en het is heel waarfchijnlijk, dat de opslurping van hare uitwaasfeming, ter verfterking zijner krachten, misfchien al zoo veel hulp toegebracht heeft als de melk. Ook heeft *EDIDAEUS*, een tijdgenoot van *CAPIVACCIO* en de Leermeester van *FORESTUS*, die ons deze aanmerking bewaard heeft (1), eenen jongman, welke eene uitterende ziekte had, de ezelinnenmelk en het liggen bij zijne voedster, welke een uitnemend gezond vrouwsperfoon en in den bloei harer jaren was, aangeraden. Met dezen raad, die zeer wel slaagde, hield men niet op, dan toen de lijder beleed niet langer in staat te wezen om de neigingen, welke hem tot het misbruik zijner nieuwverkrege krachten aanzettende, weerftand te doen.

DE HARTSTOCHTEN.

Men heeft de naauwe vereniging van ziel en ligchaam

(1) Observat. & Curat. I. I. observ. 10, t. 1. p. 122.

chaam te voren alreede beschouwd. Hoe grooten invloed de welstand der eerste op het laatste hebbe, heeft men begrepen. Men heeft de nadeelige uitwerksels der droefheid opgemerkt. Bijna nutteloos is het dan hierbij te voegen, dat men niet te veel de onaangename gewaarwordingen der ziel ontwijken kan, en dat van het uiterste gewigt is haar, in allerlei ziekten, vooral in zulken, die, gelijk de rugtering, op zichzelve de deur openen voor de droefheid zoo veel mogelijk vermijde, wijl deze hartstocht door een gebreklijken omloop des bloeds de ziekte vermeerdert. Maar, en dit is in de behandeling ééne der zwaarigheden, de zieken klagen menigmaal over dit toeval hunner ongesteldheid, en men kan hen voorzeker niet bepalen, dat zij deze aandoening kunnen bedwingen. Wijl men zich ook geenzints met geene verbeelding kan vleijen en geloven, dat men slechts maar te gebieden heeft vrolijk te wezen om het te doen worden. Het lagchen laat zich niet meer gebieden dan verbieden, en men is zoo weinig meester om te beletten dat men met droefheid, als dat men met den aanval eener koorts of met hevige tandpijn behebt zij. Al wat men de zieken kan afeischen, is, dat zij de voorzorgen tegen de droefheid even in acht nemen, als zij zich bereid zoude tonen voor anderen. Deze middelen zijn in zoodanige gevallen minder het gezelschap (want dat dit om bijzondere redenen hun mishagen kan, hebben wij gezien) dan de ver-

L

schel-

scheidenheid der verblijfplaatsen. De gestadige verandering der voorwerpen brengt eene opvolging van denkbeelden te weeg, welke die der droefheid afleid, en dit is hetgene deze lijderen dient. Niets is er schadelijker voor menschen, die de gewoonte hebben aangenomen van altijd om ééne en dezelve zaak te denken, dan het stilstaan en de werkeloosheid. Niets vooral, hetwelk onze zieken meer benadeelt. Zij kunnen derhalven de ledigheid en verlatenheid van zichzelve met geen te groote zorg vermijden. De bewegingen en de arbeid op veld en akkers zijn boven vele anderen in staat van de gedachten af te leiden. Ook wil de Heer LEWIS, dat men, zoo het doenlijk zij, geene voorwerpen dan van zijne eigen sexe voor oogen hebbe;

Nam non ulla magis vires industria firmat.

Quam venerem & coeci stimulos avertere amoris. VIRG.

dat de zieken volstrekt nooit alleen zijn; dat men zorge, dat zij hunne denkbeelden niet blijven behouden; en dat men hun *noch* het lezen *noch* eenige bezigheid van den geest toesta. Dit alles, zegt hij, zijn zoo vele oorzaken, die de geesten uitputten en de genezing vertragen. Ik ben nogtans met hem niet van een gevoelen, dat men hun volstrektelijk alle lezing verbieden moet. Men behoort hen geen langen tijd van te lezen toe te staan, opdat er gene verzwakking van hun gezigt door veroorzaakt wordt; ook onthoude men hun alle lezing, door welke eenige toepassing plaats heeft. Men moet hun strengelijk het le-

lezen van alle zoodanige schriften verbieden, die hunne herinnering vervullen met denkbeelden, hunne verbeelding met voorwerpen, welken te wenschen ware dat uit hunne geheugenis uitgewischt wierden. Maar daar zijn er van de andere kant, die, zonder hunne aandacht sterk op iets te vestigen, en zonder zich gevaarlijke denkbeelden te kunnen herinneren, dezelve op een aangename wijze uit hunne gedachten stellen (1).

DE

(1) Alvoorens wij tot de genezing der gebreken uit de zelfbesmetting oorspronkelijk over gaan, dienen met de uiterste zorgvuldigheid uit den weg geruimd te worden, alle zoodanige zaken die dengeest dezer ongelukkigen kunnen ontstellen: niets verdient hier meerder opmerking als de vernietiging van die verfoeielijke gedachten, die zoo lang zij hen bijblijven alle aanwending der overige middelen te vergeefs zal maken, de verandering van voorwerpen, zoo als de Schrijver wel zegt, zijn hiertoe het best bekwaam, gepaard gaande met het lezen van Schriften, die niet moeilijk te begrijpen zijn, en wel zijn hen zoodanige aan te wijzen, welke in staat zijn om deze elendigen en aan de redelooze dieren dikwils gelijk geworden menschen, eene verstandige en zedige wijze van denken in te boezemen. Zij moeten, zullen zij eenigfins tot herstelling gebragt worden, het berouw hunner vorige misdaden gedurig tot hun voorwerp hebben, en op niets minder denken, dan op het vieren van den vreijen teugel hunner snoden bedrijven. Dit zal inderdaad hen onoverwinnelijk schijnen in de beginnen, en zij zullen zekerlijk met eenen krachtigen vijand te strijden hebben; edoch hunne volstaadigheid zal hen de overwinning doen behalen.

DE GENEESMIDDELEN.

Ik zal hier dezelfde orde volgen, die ik in het voorgaande artikel gehouden heb. Bevorens te spreken van de middelen, die men behoort na te komen, zal ik de dingen vooraf laten gaan, welken men mijden moet. Het zijn de ontlastmiddelen. Dat het zweten, de kwijling en de overvloedige pisloozing den lijder uitputten, heb ik tevoren reeds gezegd. Ik zal dus van de ontlastmiddelen niet weêr spreken: want men bespeurt van zelf, dat men ze uitfluiten moet. Het geen er nu nog overschiet, is het onderzoek van de aderlating en de ontlastingen der eerste wegen. Vermits de
in.

————— *Facilis descensus averni*

Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras VIRG.

Hoc opus, hic labor est —————

Gemaklijk is den trap, die naar den Afgrond leid
Maar weder op te komen, is groten arbeid.

Na volstandig enigen tijd met berouw van hunne vorige misdaad naar den trap gezogt te hebben die hen weder tot de gezondheid kan brengen, zullen zij die met vreugde kunnen vieren, en eindelijk de herstellinge kunnen vinden, van de gebreken niet alleen van het ligchaam, maar ook van die der ziel, zoo dat zij van beest wederom mensch worden, en aangenaam en nuttig in de maatschappij nog kunnen zijn.

inzichtsregel de herstelling der krachten is, valt er, opdat men oordeele of die middelen te pas komen, alleenlijk na te gaan, of de ontlastingen de eigenschap hebben van zodanig inzicht te vervullen. Ik zal kort wezen. Daar zijn maar twee gevallen, waarin de aderlating de krachten (want in andere gevallen neemt zij dezelve weg,) dezelve wederom aanbrengt; namenlijk *of* wanneer er te veel bloed is, doch dit is het geval niet van teringachtige menschen, *of* als het bloed eene ontstekingsachtige hoedanigheid gekregen heeft, welke, terwijl zij het tot 's ligchaams diensten onbekwaam maakt, de krachten spoediglijk vernielt. Dit is de ziekte van sterke menschen, van zulken, wier vezels van een stijve spanning voorzien zijn, en wier bloet met groote drift omloopt. Onze zieken zijn juist in een tegenovergesteld geval. De lating kan hun niet dan schadelijk wezen. *Ieder droppel bloeds*, zegt CHILCHRIST, *is voor personen, die de tering hebben, dierbaar. De vochtbercidende kracht, welke het bloed herstelt, wordt vernietigd, en daar is niets dan deze kracht, die zij ter instanthouding van een zeer verzwakten bloeds omloop nodiger hebben* (1). LOBB, die de gevolgen der ontlastigen zeer wel ingezien heeft, spreekt nadrukkelijk. *In ligchaamen, zegt hij, welke niet dan van eene noodzakelijke hoeveelheid bloeds voorzien zijn, beneemt men de krachten, ingevallen men door aderlatingen of andere ontlastingen deze*
hoe-

(1) On sea. voljage, p. 117.

hoeveelheid beneemt; men ontsteld de afscheidingen, en men veroorzaakt allerlei ziekten (1). Nog veel schadelijker wordt de aderlating in deze gevallen, gelijk SENAC dien aangaande opmerkt, waar de lijvige en roode stoffe des bloeds ontbreekt, zijn de latingen nutteloos en verderflijk. Men verbied ze dan aan uitgeteerde ligchamen, waarin het bloed in geringe hoeveelheid, en waarin het een vocht van zoo weinig lijvigheid is, dat het, uit de vaten koomende, nauwlijks aan linnen of water eenige kleur kan geven (2). Dat op zodanige wijze de staat van het bloed in de zelfbesmetters is, heeft men hierboven reeds gezien. Zodanig is haare gesteldheid bij zwakke sukkelende menschen in het algemeen. Laten zij dan, die ze met aderlatingen trachten te genezen, hunne behandeling vergelijken met eene leertrant, die op de opgehelderste bespiegeling, mitsgaders op de talrijkste en rijklijkst overdachte praktikale aanmerkingen gevestigd is: want deze zijn de grondslagen van het werk, waaruit ik dezelveu getrokken heb. Laten zij hieruit van de gevolgen oordeelen, welke zij te verwachten hebben (3).

De

(1) *Traité du cœur*, I. 4, c. I, §. 2, t. II, p. 263.

(2) A later shewing what is the propter préparation of persons for Inoculation, §. 4.

(3) Waar de lijdens van de zelfbesmetting zijn aangedaan door zwakheid, teering of soortgelijke kwalen, daar zijn inderdaad de aderlatingen niet aangewezen, zij zouden zelfs aldaar den dood kunnen verhaasten; edoch te voren hebben

De artsfenijmiddelen, die de werking der eerste wegen aanzetten, versterken het ligchaam, wanneer

ben wij gezien, dat ontsteeking of hevige bloedstorting, de *Onanisten* kunnen aantasten in den tijd zelve als zij met hunne euveldaad bezig zijn, en wanneer zij door deze zonden hunne krachten nog niet verloren hebben; ja zelfs zijn zij dezelve, nog bezittende, het meeste daar aan bloedgesteld. In deze gevallen zal dikwils de aderlating onvermeidbaar zijn; zij is het hoofd-middel in alle ontstekingen, wier oplossing *Resolutie* betragt wordt. Bij de bloedstorting kan zij van dienst zijn in den beginnen; maar als de lijdens door de hevige bloedstortingen reeds zeer verzwakt zijn dan komt deze *operatie* niet meerder te pas. De aderlating dan is aangewezen zoo dikwijls als er door de wrijving der Roede in de mannen hevige ontsteeking is veroorzaakt waar door derzelve versterking gedrijgt wordt, en waar, door behulp van de hand alleen, de voorhuid van de roede niet zoodanig kan hersteld worden dat de knelling van dit deel ophoudt. Zij moet in dit geval geholpen worden door weekmakende en pijnstillende Stovingen of Pappen, van lijnzaatmeel; van blom, witte brood, slierbloemen, kamillen enz gekookt in zoete melk. Inwendig moeten verkoelende middelen gebruikt worden, inzonderheid het *Sal nitri*, gepaard met zachte laxermiddelen van de tamarinden, Casfia, Manna, Sennebladen enz. Op dezelve wijze zijn te behandelen de hevige ontstekingen die door het plegen van mechanische zelfbevelekking in de vrouwen kunnen veroorzaakt worden. Doch als bij de mannen door *Phymosis* of *Paraphymosis* aangedaan, de toevallen op deze wijze niet bedaren, en de versterking der roede gedrijgt wordt, dan moet men tot de heilkundige operatie die tegen deze ge-

neer in de deelen eene zoo aanmerkelijke verzameling van stoffen bestaat, dat zij door haare massa de verrigtingen van alle de ingewanden belemmerd, of wanneer in de maag en dunne darmen zich rotstoffen bevinden, die gemeenlijk het gevolg eener groote verzwakking zijn. In deze gevallen kan men de ontlastende middelen aanwenden, behoudens echter dat niets hier tegen zij, en geene andere middelen de eerste wegen zuiveren kunnen, en men geen gevaar loopt door dezelve schielijk te ontlasten. Maar deze drie voorwaarden zijn zelden te vinden bij menschen, wier ligchaam in eenen toestand van tering zijn, en bij wien de verzwakking en magteloosheid der eerste wegen zich veelal tegen afgangverwekkende en braakmiddelen verzetten. Daar is menigmaal een ander middel, waar door de ontlasting achtervolgelyk bevorderd kan worden. Men kan zich van *tonica* bedienen, die niet famentrekken. Zoodanigen zijn een groot aantal van bittere planten, die, met de werktuigen wederom wat beweging te geven, eene dubbele uitwerking veroorzaken, bestaande in te vertceren het geene verteerd moet worden

breken worden aangewezen overgaan. Bij de bloedstortingen zijn het de inwendig verkoelende, verdikkende en zamentrekkende middelen, geholpen door de rust van ligchaam en geest, en de uitwendige aanwending van gepaste bloedstempende middelen, waar dezelve door de hand kunnen bereikt worden, die de aderlating moeten vergezellen. B.

worden, en in te ontlasten wat overtollig is (1). Zelden eindelijk loopt men gevaar met de eerste wegen langzamerhand te ontlasten. Doch dit heeft men niet altijd in haastige ziekten te verwachten, in welken de scherpte der stoffen en de buitengewoone tegenwerking der vezelen tot geweldige toevallen aanleiding kunnen geven. Dezelfen zijn echter niet te vrezen in slepende ziekten, waarin bijgevolg eigenlijk gezegde ontlastingen bijna nooit zoo noodzakelijk, en gelijk ik mij reeds verklaard heb, zeer dikwijls met de behandeling strijdig zijn. De magteloosheid en gebrek aan werking zijn de oorzaak van deze stofverzameling. Men drijve dezen door eene buikzuivering naar buiten, het uitwerksel verdwijnt, maar de oorzaak, welke het deed ontstaan, wordt nog aanmerkelijk vermeerderd. Men moet als dan de wezenlijke kwaal zelve, en de ongesteldheid, die het artsenijmiddel te weeg gebragt heeft, wederom weg nemen. Zo men hier niet spoedig toe geraakt, vertoont zich het uitwerksel weêr schielijker dan voorheen. En zoo men overgaat om op nieuws zich van buikzuiverende middelen te bedienen-

(1) Zoodanige middelen worden meest al in den vorm van tincturen en druppelsgewijs ingegeven. Men verkiest dezelve uit tincturen van *Gentianæ*, *Aurantiorum*, *Absinthii*, *Stomachica*, *Salutis*, *Elixir proprietatis Paracelsi* enz. de gifte daar van is van 20 tot 30 druppelen drie à viermaal daags: intemen met bier, witte wijn of kout water. B.

dienen , verergert men de kwaal voor de tweede reize , of ook , men veroorzaakt in het gedarmte eene werkeloosheid , welke hetzelfde belet deszelfs werkcoefeningen te verrigten , zoo dat men ten laafsten geene ontlasting krijgt dan die de kunst aanbrengt. In een woord , de buikzuiveringen doen , op de eerste wegen bij verzwakte menschen geen ander uitwerksel dan de vezwakking te vergrooten , zij verligten de kwaal slechts voor een oogenblik. Ondertusfchen volgt men meer dan te veel deze manier van behandeling , de lijdens hebbenze gaarne , oordeelen dezelve van meer spoed te wezen , en , bijaldien de krachten niet al te fterk gevallen zijn , bevinden zij zich inderdaad voor weinig dagen verligt. De kwaal , het is waar , komt wederom te voorschijn , maar men helt meer over om dit aan de ongenoegzaamheid dan aan de werkkraft van het geneesmiddel , daar men zijne hoop opgesteld heeft , toe te fchrijven. De zieken zijn , van de andere zijde , op de verligting gezet , en weinig Artsen hebben den moed van er zich tegen te kanten. Het tegenwoordige aan het toekomende inmiddels te kunnen opofferen , is , zoo in de genezende wetenfchap als in de zedekunde , een ftuk van groot belang , terwijl de verwaarlozing dezer wet de wereld met ongelukkige en fukkelende menschen bevolkt. Wenfchelijk ware het , dat men de fraaije aanmerking over alle de kwalen , die het vergrijp der buikzuiverende middelen naar zich fleeps , in de Pathologie

gie van GAUBIUS te vinden, aan zoo veele Artfen en zoo veele lijdens konde inprenten (1).

Maar zijn er geene gevallen, zal men zeggen, waarin braak- en ontlastmiddelen voor de zieken, van welken ik spreek, toegestaan kunnen worden? Daar zijn er buiten twijfel sommigen, maar zij zijn zeer zeldzaam. Ook dient men groote oplettendheid te besteedden, dat men zich in de kentekenen niet bedriegen laat, die de ontlastingen schijnen aan te wijzen, en echter menigmaal van eene oorzaak, welke door geheel andere middelen moet bestreden worden. Ik zal in deze onderscheidingen, om dat het mij te verre buiten mijn perk voeren zoude, niet treden. Te kennen gegeven te hebben, dat in deze ziekten de ontlastingen zelden behoren plaats te grijpen, is mij genoeg. En schoon LEWIS oordeelen, dat een zacht braakmiddel de eerste wegen bekwaamlijk voorbereiden kan om de andere geneesmiddelen beter hierop te doen werken, wil hij evenwel niet, dat men dien weg inslaan zal. Verscheidene gevallen hebben mij ook geleerd, dat men denzelfden den meesten tijd voorbij gaan kan en moet. Insgelijks heb ik te voren reeds twee aanmerkingen van HOFFMAN, het volle gevaar dezes middels bevestigende, bijgebracht. Het gezonde verstand alleen, zonder op de ervarenheid te steunen, overtuigd ons dat een middel, het welk met stuiptrekkingen werkt, weinig overeen-

(1) S. 484.

eenkomen moet met ziekten, die van herhaalde fluiptrekkingen het gevolg zijn. (1).

De kwaal wordt ten ondergebracht door deszelfs oorzaak weg te nemen. Hoe weinig men dagelijks hierin ook vordere, is men evenwel verzekerd, dat dezelve verdwijnen zal, zonder voor deszelfs wederkomst beducht te wezen. Daarentegen, wanneer men het uitwerksel alleenlijk bestrijdt wordt de behandeling van den éénen dag voor den volgenden niet slechts nutteloos, maar bijna altijd schadelijk.

Na dus aangewezen te hebben het gene men dient te vermijden, is nu de vraag: wat is nu het gene men doen moet? Ik heb reeds te voren de karakters, waarmede de geneesmiddelen behooren

voor-

(1) De Braakmiddelen zijn in deze ziekte aangewezen, zoo dikwils als eene vergadering van slijmen in de maag plaats heeft, welke zoodanig de wanden van deze vliezige zak bezetten, dat daar door deszelfs gevoeligheid vermindert, en dus de werking verflaauwt die tot het verteeren der spijzen vereischt wordt; als deze slijmen door de in de vorige aantekening aangewezen middelen niet naar behooren kunnen los gemaakt en ontlast worden. De maag van deze stoffen ontlast, kunnen de gemelde middelen met meerder vrucht hunnen dienst verrigten; zij verdunnen dan het geene er van de taaije slijmen nog over blijft met meerder gemak, bevorderen daar van de ontlasting, en herstellen de veerkracht der maag, en de eetlust die te voren ontbrak. Men verkieze hier de lichtste braakmiddelen, en men bevordere de afschijding der taaije slijmen door verdunnende middelen.

voorzien te zijn, opgegeven. Versterken moeten zij zonder te prikkelen. Daar zijn er, die aan deze beide inzigten kunnen voldoen. De naamlijst inmiddels is er niet lang van, en de twee krachtdadigsten zijn, zonder tegenspreken, de *kina* en de *koude baden*. De eerste is, onafhankelijk van haar koortsdrijvende kracht, zedert bijna eene eeuw voor een der vermogendste versterkende artsenijmiddelen, hetwelk tevens stilt, aangemerkt. De vermaardste hedendaagsche Artsen beschouwen die bast als het *specificum* in de zenuwziekten. In het voorschrift, van BOERHAAVE, hier boven gemeld, hebben wij dit middel ook aangetroffen. Ook heeft VAN DER MONDE er zich met veel vrucht van bediend in de behandeling eens jongsmans, welke de venusziekte in een allermoeilijksten toestand gebragt had. LEWIS trektze alle andere middelen voor, en STEHELIN zegt, in de brief, van welke ik alreede meermalen gesproken heb, dat hijze het allerversterkendste oordeelt te wezen.

Twintig eeuwen eener naauwkeurige en berekeneerde ervarenheid hebben doen zien, dat de koude baden dezelfde hoedanigheden bezaten. Dokter BAYNARD heeft er een bijzondere dienst van getrokken tegen de wanorden, uit de zelfbesmetting en venerische buitensporigheden oorspronkelijk, inzonderheid in een geval, waarbij, behalven de magteloosheid en een enkelen zaadvloed, eene zoo groote verzwakking bestond, welke wel is waar, door aderlatingen en buikzui-

veringen vermeerderd was geworden, dat men de lijder reeds met den eenen voet in het graf hield te weezen (1).

LEWIS schroomt niet de krachtadige werking der baden nog veel stilliger te bevestigen. *Van alle geneesmiddelen, zegt hij, zoo in als uitwendigen, is er geen hetwelk met de koude baden in gelijke aanmerking komt. Zij verfrischen, zij versterken de zenuwen, zij bevorderen de doorwaasfening met meer kracht dan enig artsenijmiddel, dat men inwendiglijk gebruikt. Wel aangewend, zijn zij in de rugtering van vermogender werking dan alle de andere hulpmiddelen te samen (1).* Men moet zelf aanmerken, dat de koude baden op gelijke wijze als ik van de lucht gezegd heb, een bijzonder voordeel aanbrenge, daarin bestaande, dat hunne werking minder van eene tegenwerking, dat is van de krachten der natuur, zoo als het met de andere geneesmiddelen gelegen is, afhangt. Deze werken bijna niet dan op leevende; de koude baden verschaffen zelfs weer nieuwe veerkracht als ware het aan doode vezelen.

De vereeniging van de kina en koude baden bevat het geneesplan door de overeenkomst hunner deugden. Zij verrigten dezelfde werkingen, en bijeengevoegd, genezen zij ziekten, welke andere

(1) *ITXPOATΣIA* or the historij of cold bathing. p. 254, 281.

(2) p. 136.

dere middelen hadden doen verergeren. Versterkend, tot bedaren brengende en koortsdrijvend zijnde, vernieuwen zij de krachten, verminderen de koorts- en zenuw-hitte, en stillen de onregelmatige bewegingen, die uit de stuiptrekkende ongesteldheid des zenuwgestels ontstaan. Zij verbeteren de verzwakking der maag, en verstrooijen zeer spoediglijk de pijnen die er het gevolg van zijn. Zij herstellen den eetlust, maken de spijsverteering en voeding gemaklijker, bevorderen alle de afkleinzigen en inzonderheid de uitwaasfening. In één woord, deze middelen zijn tegen alle de ziekten, welk uit verzwakking hunnen oorsprong trekken van grooten dienst, behoudens dat de lijder van geene hardnekkige verstoppingen, van geene onstekingen noch inwendige gezwellen of verzweringen aangetast zij; voorwaarden, welke dan de koude baden, noodzakelijk of bijna noodzakelijk, uitsluiten, doch veeltijds het gebruik der kina toelaten.

Voor eenige jaren zag ik eenen buitenlander, drie of vierentwintig jaren oud, die, van zijne tederste kindsheid af, door ondraaglijke en bijna aanhoudende hoofdpijnen, dus te noemen wegens de herhaling en geduurzaamheid der aanvallen, die met een volkomen verlies van den eetlust altijd vergezeld gingen, gefolterd was geworden. De kwaal was door de aderlatingen, buikzuiverende waters, warme baden, *bouillons* en eene menigte van nog andere dingen, aanmerkelijk verergerd. Na dat ik hem de koude baden en kina voorge-

schre-

schreven had, wierden de aanvallen binnen weinige dagen krachteloozer en vrij minder talrijk. Na verloop eener maand verbeelde zich de lijder bijna geheel hersteld te wezen. Door met de geneesmiddelen op te houden en het ongunstige faifoen vernieuwden zich wel weer de aanvallen, maar oneindig minder hevig dan voorheen. Hij hervattede dezelfde geneeskuur met den aanvang der lente, en zijne kwaal wierd allengs zoo ligt, dat hij oordeelde den dienst van geenerlei middelen meer nodig te hebben. Ik ben verzekerd, dat hem dezelfde behandeling, een en andermaal herhaald zijnde, tot den wortel toe genezen zou hebben.

Een perfoon van achttien jaren, was zedert veele jaren, met een ongeregelde zinking, welke zich geduriglijk in het hoofd plaatste, en op het gezigt vreeslijke wanorden veroorzaakte, gekweld geweest. Hij had met verscheiden Artsen geraadpleegd, en van geneesmiddelen, uit veelerlei soorten bestaande, de proef genomen, onder welken nog kort geleden een *vinum medicatum* was, uit de doordringenste *aromata* samengesteld, en getrokken op Spaanschen wijn. Allen, en voornamelijk het laatste, hadden de kwaal verergerd. *Vesicatoria*, op de beenen gelegd, hadden tot geweldige toevallen aanleiding gegeven. En het was op dit tijdstip, toen ik bij hem geroepen wierd. Ik raadde hem het gebruik aan van een sterk kookfel uit de kina en kamillenbloemen, dat hij gedurende zes weken achtervolgende, en hetwelk hem

zijne

zijne gezondheid wedergaf, beter dan hij die zedert veele jaren genoten had. Ik zoude nog een grooter aantal van voorbeelden, vooral die tot deze stof niet eigenlijk behoren, bijbrengen om de versterkende kracht dezer hulpmiddelen te bewijzen. Zij is alreede lang voorheen op het duidelijkst betoogd.

Van de kina in den vorm van afkookfel mij bedienende, was mijn voorschrift een *decoctum* van één once met twaalf oncen waters, of, volgens omstandigheid, met dezelfde hoeveelheid van rooden wijn, twee uren lang in eene digtgesloten pot gekookt, en waarvan ik driemaal des daags, ieder reis drie oncen laat nemen. Ik liet gebruike des avonds, nadat de spijsvertering der avondmaaltijd geëindigd was, de koude baden, die te gelijk dienen om een gerusten slaap te bezorgen. Ik heb een jongen zelfbesmetter gezien, die zijne nachten in de onrustigste slapeloosheid doorbrengende, en allen ochtenden zich van een *colliquatief* zweet overstroemd vindende, in den nacht, die op de zesde bading volgde, gedurende den tijd van vijf uren sliep, en smorgens, zonder gezweet te hebben en in een veel beteren staat, opstond (1).

Het

(1) De koude baden worden op de volgende wijze in het werk gesteld. Men neemt een vat waar in den Lijder zich tot over het hoofd toe kan verbergen, dit wordt tot op eenigen afstand van den rand gevuld met water; de Lijder wordt hier naakt of ingedompeld, of hij treed zelve daar

Het ijzer of staal is een derde geneesmiddel, hetwelk in alle de gevallen van zwakheid te veel gebruikt wordt, om niet noodzakelijk op deszelfs kracht, als versterkend, aan te houden. Niets prikkelens bevattende, voegt het onze zieken bij uitstek. Men geeft het *of* op zichzelf, *of* afgetrokken. Maar de beste toebereidingen zijn de staalwaters, door de natuur vervaardigd, en bovenal die van spa, één der vermogenste *tonica* zijnde, welke men kent, en een *tonicum*, hetwelk, verre van te prikkelen, al de scherpte verzacht, dat de vochten kunnen hebben. De gommen, de mijrrhe, de bittere artsfeijnmiddelen en de zachste specerijen zijn ook van dienst. De omstandigheden moeten omtrent het toedienen der onderscheiden middelen de uitspraak doen. De eersten, waarvan ik gesproken heb, verdienen in het algemeen de voorkeur; maar daar kunnen gevallen zijn, in welken de anderen vereischt worden. Men kan ze algemeen uit de gantsche klasse der zenuwversterkende uitkiezen. Vermits zij eene zenuwziekte is, moet menze als zodanig behandelen, men be-

han-

in en verblijft eenige oogenblikken in het water. Na de bading, is het best zich aan eene wandeling, of matige arbeid te begeven; men kan de bading ook gebruiken in den tijd als men zich wil tot slapen begeeven, zoo als ze hier van onzen Schrijver wordt voorgesteld. Men herhaale derzelve gebruik twee of meermaalen daags, doch nooit gebruike men dezelve dan in den tijd dat de maag ledig is. B.

handeltze dikwijls zoo, en men slaagt in de genezing, zonder er de oorzaak van te kennen. Het is waar, en onwederlegbare aanmerkingen hebben mij doen zien, dat de onkunde der oorzaak, en bijgevolg het verzuim der voorbehoedmiddelen, welke zij vordert, op andere reizen de behandelingen, die naar waarschijnlijkheid op de beste inzigtregel steunden, vruchteloos maakte, zonder dat de Artsen de redenen van het weinig gevolg bezeffen konden.

Ik liet voor eenen jongman, wiens geval in een afgebroken stuk zijner brieven beschreven is, pilletjes, daar de mijrrhe den grondslag van uitmaakte, en een kinakookfel vervaardigen, die een gelukkigen, uitslag hadden. *Ik bemerk van dag tot dag, schreef hij mij, zestien dagen na dat hij deze middelen had begonnen te gebruiken, den grooten dienst, dien zij mij doen. Mijne hoofdkwalen zijn niet meer zoo herhalend en hevig, en ik voelze niet dan wanneer ik mij ergens te driftig aan bepale. De maag vaart beter. Niet dan zelden heb ik de pijn meer in mijne leden.* Na eene maand verlopens wierd zijne genezing voltooid, zoo echter dat hij de krachten, waarmede hij zonder zijn kwaad gedrag voorzien zoude zijn geweest, niet wederkreeg en nooit mischien wederkrijgen zal. De schok, welke het ligchaam onder zijnen groei ontvangt, heeft onafscheidbare gevolgen. Kon deze waarheid in den geest der jonge lieden ingedrukt worden! Zij is nog kortelings hun sterk voor oogen gesteld. *Voor de jeugd, zegt LIN-*

NAEUS, is van aanbelang om zichzelve een sterke gezondheid te verschaffen. Niets heeft men meer te duchten dan een te vroegtijdig en buitenspoorig genot der liefdevermaken. Vanhier ontstaan gezichtsverzwakkingen, hoofdzwijmelingen, vermindering van eetlust, en zelfs onmagt van verstand en reden. Een ligchaam, in de jeugd uitgeput, verkrijgt zijne kracht niet. Zijne veroudering komt spoedig, en maakt het leven kort (1). Zestienhonderd jaar voor dezen grooten natuurkenner heeft ook PLUTARCHUS, in zijn fraai werk over de opvoeding der kinderen, de vorming van derzelve geaardheid, als een zaak van uitnemend gewigt, aanbevolen. Men behoort, zegt hij, geene der voorzorgen te verwaarlozen, die de groei en sterkte van het ligchaam behulpzaam kunnen wezen. Want de grondslag eens voorspoedigen ouderdoms is eene goede gesteldheid in den tijd der jeugd. De getemperdheid en ingetogenheid, gedurende de jonge jaren waargenomen, zijn eene vrijgeleide om een gelukkig ouderdom te bereiken (2).

Bij de voorgaande waarneming, waar men het goed gevolg aan de kina verschuldigd schijnt te wezen, zal ik eene andere voegen, in welke de koude baden het hoofdzakelijkste herstelmiddel waren.

Een

(1) Dit stuk is uit eene verhandeling van dezen beroemden natuurkundigen over de grondbeginsels der gezondheid, uitgetrokken.

(2) De puerorum institut. c. 10.

Een jongman van een galachtig temperament, en zedert den ouderdom van tien jaren in het kwade bedrijf onderricht, was van dien tijd af altijd zwak, log en kwaadsappig geweest. Hij had aan sommige galziekten, wier genezing heel moeilijk geweest waren, gesukkeld. Hij was buitengemeen mager, bleek, magteloos en droefgeestig. Ik beval hem het gebruik aan der koude baden, mitsgaders van een poeijer, zamengesteld uit *cremor-tartari*, vijfsel van staal, en een weinig kaneel, dat hij dagelijks driemaal innam. Hij herkreeg binnen zes weken zijne krachten, zoodanig als hij ze nooit te voren gekend had.

Een groot voordeel van de Spawaters en de kina is, dat hun gebruik met de melk kan verbonden worden. Hierin deelen de Spawaters met nog eenige anderen. Dat HOFFMAN de ezinnenmelk met een derde deel zeltferwater voorschreef, heeft men hier boven gezien. DE LA METRIE heeft ons een fraaije waarneming van BOERHAAVE nagelaten. *De beminlijke Hertog, (*) ik volg hem van woord tot woord, had zich buiten staat van te vrouwen gebragt. Ik heb hem hersteld door middel der Spawateren met de melk (1).*

De verzwakking van de maag, welke de spijsvertering zeer traag maakt, de zuuren en de ge-

rin-

(*) Hertog van Richelieu.

(1) Aanhangsel tot het werk van de *Pénélope*, ch. p. I. 25. *Amabilis ille Dux se posuerat extra matrimonium, opesillum reposui intra.*

ringe werkzaamheid der gal, alsmede de verstop-
pingen van de ingewanden der onderbuik, zijn de
voornaamste oorzaken, die de vertering der melk
belemmeren, en dus derzelve gebruik niet toe-
laten. Door het gebruik dezer waters, worden
deze oorzaken verholpen en kunnen vooral de
spijsvertering niet dan gemakkelijk maken, terwijl
de kina, dezelve inzichtregels vervullende, zich
ook zeer bekwaamlijk met de melk paaren laat.
Men kan dan van deze hulpmiddelen *of* vooraf,
om de wegen te bereiden, hetgene bijna altoos
noodzakelijk is, *of* ter zelfder tijd gebruik maken.

Vervolgens bragt ik tot volkomene gezond-
heid eenen vreemdeling, bij eene openbare on-
kuische vrouw, zich dermate uitgeput hebbende,
dat hij tot eenige *actie* niet meer bekwaam was
geworden. Ook was zijne maag ongemeen ver-
zwakt, en het misfen van voeding en slaap had
hem ten uitersten vermagerd. Hij gebruikte 's mor-
gens ten zes uren zes oncen van een kinakook-
fel. Een uur hierna dronk hij tien oncen ver-
schen geitenmelk, welk met een weinig suiker en
één once oranjebloemenwater vermengd was. Des
middags at hij een gebraden kuiken, hetwelk koud
geworden was, met brood, en dronk er een glas
vol besten Bourgonjewijn met even zoo veel wa-
ters bij. 's Avonds ten zes uren gebruikte hij
wederom de bovengemelde gift van de kinadrank,
om half zeven ging hij in een koud bad, waarin
hij tien minuten zich ophield, en zich daarna
onmiddellijk na bed begaf. Ten acht uren dronk
hij

hij wederom dezelfde hoeveelheid melk, en stond van negen tot tien uren op. Het uitwerkfel dezer middelen was zodanig, dat hij, na verloop van acht dagen, toen ik in zijne kamer trad, met groote vreugde mij toeriep, dat hij, om mij van de uitdrukking van de Heer BUFFON te bedienen, *le signe exterieur de la virilité* ontdekt had. Na verloop eener maand had hij zijne vorige krachten bijna ten vollen wedergekregen.

Sommige opflurpende poeijers, eenige lepels muntwater, dikwijls een enkele bijdoening van wat suiker, de eene of andere pillen met *extract* van kina, kunnen insgelijks medehelpen om het bederf der melk voort te komen. Men kan ook van zekere gom gebruik maken, op sommige plaatsen van *Engeland* nieuwlings, onder den naam van *gum rubrum Gambiense*, ingevoerd, en nopens welke eene kleine Verhandeling in de uitmuntende verzameling, door de nieuwe maatschappij der Artsen, die men te *Londen* opgericht heeft, in 't licht gegeven, te vinden is (1). Deze gom versterkt en verzacht, hetwelk de beide groote inzichtsregels in de ziekten, die wij hier ten onderwerp hebben, uitmaakt.

Eindelijk, bijaldien, wat zorg men ook aanwende, het onmogelijk is het gebruik der onbewerkte of zoete melk te doen stand grijpen, zoude men van karnemelk de proef kunnen nemen. Met goed gevolg

(1) Medical observations and inquiries. J. p. 36.

volg heb ik dezelve eenen jongman aangeraden, omtrent wien een begingsfel van zwaarmoedigheid mij voor de zoete melk duchten deed. Galachtige menfchen drinkenze met vermaak en bevinden er zich steeds wel bij. Men behoort ze telkens den voorrang te geven, wanneer er veel hitte, een koorstsje of roosagtige ongesteldheid is, bovenal is zij van grooten dienst, wanneer wellustige bedrijven een haastige koorts, zodanig als die was, onder welke *Raphaël* zieltoogde, veroorzaken. Want hier zoude de *tonica*, in weêrwil der verzwakking, nadeel doen. Hier is de aderlating gevaarlijk; gelijk die daarom in deze gevallen, reeds voor meer dan vijf en twintig jaren, door den vermaarden JONSTON, wijlen Baron van *Zieboldorf*, ernstig verboden is (1). Al te verkoelende geneesmiddelen zouden hier ook niet flagen, gelijk VAN DER MONDE, heeft aange-toond, en ik zelf opgemerkt heb. Maar de karnemeld, onder voorwaarde dat zij niet te vet zij, slaagt zeer wel. Zij doet bedaaren, zij verdunt, zij lescht den dorst, zij verfrischt, en ter zelfder tijd voed en versterkt zij; alles van groote-aangelegenheid in deze gevallen, waarin de krachten zoo schielijk afnemen, dat men er geen denkbeeld van maken kan (2). CILCHRIST, die in de

tee-

(1) In febre ex venere cavendum a venæ fectione, Sijm-rägma l 1, tit. 12, c. 1.

(2) Men kan hier nog met nuttigheid gebruik maake van het gersten water, het geene men kan berijden met staalwateren in plaats van met het gemeene water, en met het

zel-

teering geen groot werk van de zoete melk maakt, prijst de karnemelk ten dienste dezer zelfde ziekte buitengemeen aan (1).

Sedert de laatste uitgave van dit werk, nu vier jaren geleden, ben ik door verscheiden uitteerende menschen geraadpleegd. Sommigen zijn volkomen genezen. Een groot getal heeft aanmerkelijke verligting gekregen. Anderen hebben geen beterschap gevonden. Alles wat men, wanneer de kwaal zekeren top bereikt heeft, hoopen kan, is, dat de geneesmiddelen den voortgang van dezelve stuiten. Ik ben van een gedeelte der gevolgen onbewust gebleven.

De melk is in bijna alle de geneeskuuren het voornaamste voedsel, en de kina, het staal, de minerale waters en de koude baden de artsenijmiddelen geweest. Sommige lijdens heb ik ten eene male tot de melk overgehaald. Anderen gebruiken er maar ééns of tweemaal daags van.

De lijder, wiens ziekte ik in de vierde afdeeling, alwaar ik er ook de behandeling van beloofde, opgemaakt heb, leefde dagelijks gedurende drie maanden, niet dan van melk, ter degen gaar gebakken brood, een ei of twee versch uit het hoen, en koel water, fris uit de fontein gehaald. Viermaal daags
ge-

zelve te vermengen met rijnsche wijn en zuiker, zal men eene aangename, verkoelende, versterkende en voedende drank bekoomen.

(1) On sea voyage. p. 119.

gebruikte hij versche melk, zonder brood; tweemaal gekookt, met brood. Het artsenijmiddel was een conferf, uit de kina, geconfijte oranjefnippers en firoop van mentha zamengefteld. De maag was met een aromatieke pleister overdekt. Men wreef zijn geheel ligchaam 's morgens met eene fennellen lap (1). Hij oefende zich door beweging,

ZOO

(1) Van eene alleruitterfte nuttigheid zijn de wrijvingen, inzonderheid als dezelve gefchieden op plaatfen van het ligchaam, waar de zenuwen meest bloot leggen, gelijk onder de oxelen in de geledingen van den elleboog, in de waaijen van de beenen, in den hals en langs den ruggengraat. Zij zijn in alle ziekten van zwakheid aangewezen, en men ftelt ze in 't werk met bedoeling om den invloed van het zenuwfp in de deelen op te wekken, waar door de beweging van het bloed ook wordt aangezet, zoo dat de uitterfte flagaderlijke vaten, die te voren door gebrek van invloed te zamen waren gevallen, weder geopend en op nieuw vervuld worden, terwijl dus de voedftoffen op nieuw gedreven worden, tot alle die deelen, welke te voren daar van beroofd zijnde, vermagerden en uitteerden. De wrijvingen zijn het die alleen de bewegingen in het ligchaam moeten verfchaffen, bij aldien de lijders zoo zwak zijn, dat zij noch van de wandeling noch van andere ligchaams oeffeningen gebruik kunnen maken. Zij worden verrigt of met de hand alleen, of met heete doeken, of best met doeken die berookt zijn met den damp van welriekende middelen als met die van mastik, wierook, mirrhe, kruidnagelen enz. De wrijvingen met doordringende smeerfels uit zenuw middelen te zamen gefteeld, kunnen hier ook van dienst zijn. E. V.

R.

Zoo sterk als zijn vermogen toeliet, zoo te voet als te paard, en onthield zich vooral veeltijds in de open lucht. Zijne zwakheid en borstkwalen verhinderden niet om hem ter zelfder tijd de koude baden aan te raden. Het vruchtgevolg dezer hulpmiddelen was zodanig, dat zijne krachten wederom te voorschijn kwamen, en zijne maag hersteld wierd. Na verloop eener maand konde hij reeds een half uur gaans te voet afleggen. Het braken hield geheel op. De pijnen in de borst verminderten aanmerkelijk, en hij bleef meer dan drie jaren in een heel draaglijken toestand. Allengs kwam hij tot het gebruik der gewoone voedselen, nadien hij van de melk afkerig wierd.

Het zijn de teeldeelen, die kunne krachten altijd het langzaamst wederkrijgen. Menigmaal zelfs, of schoon het overige des ligchaams in sterkte schijnt aan te winnen, herkomen zij tot hunne krachten niet. Men kan in dit geval naar den letter voorstellen, dat het deel, hetwelk gezondigd heeft, in den staat van verslerving blijven zal (1).

Ik

(1) De plaatselijke zwakheid of lamheid der teeldeelen, ontstaat meestal uit eene lamheid der spiervezelen, en een verlies van de veerkracht der vaten, welke hersteld worden, als men den vloed van het zenuw-vocht tot deze deelen vermeerderd en als men de natuurlijke invloed in de uitterste zenuwen hersteld. De middelen daartoe aangewezen, moeten uit en inwendig aangewend worden. De uitwendigen moeten bestaan uit zachte prikkelende, zamentrekkende, ver-

stre-

Ik heb doorgaans de genezing der genen gemaklijker bevonden, die door groote buitensporigheden, binnen korten tijd en in rijper ouderdom, zich uitgeput hadden, dan van zulken, bij wien de uitputting van langzamerhand plaats gegrepen had, door besmettingen, wel niet dikwijls gepleegd, maar in de vroege jeugd begonnen, waar door 's lichaams aangroei belet, en de verkrijging van alle de krachten steeds tegengehouden wierd. De eersten kan men aanmerken als een zeer hevige ziekte gehad hebbende, welke al hunne krachten weggenomen heeft. Maar de werktuigen tot hunnen volkomen wasdom gekomen zijnde, al hebben zij veel geleden, kunnen evenwel, als de oorzaak weggenomen is, de tijd, de levensregel, en de ge-

sterkende en vlugge middelen; berookingen met de damp van de welriekende gommen, (zie de vorige aantekening, (1),) op de teeldeelen aangewend, plijsters uit dezelve gommen of van de *Gummi Sagapeni*, *Opoponax*, *Bdellium*, *Ammoniaci*, het *Emplastrum Oxycroceum*, *Labdanum* enz. Inwendig kunnen de vlugge zenuw-middelen met veel vrugt gebruikt worden B. V.

R. Gum. ammoniac.

— Sagapeni mirrh. ann. dragm. j.

— Asafœtid. scrup. ij. Solv. in Elix. p. p. de in add.

Castor. pulv. dragm.

F. Pil. ex gr. iv.

om er alle 3 uren 3 van in te nemen. B.

geneesmiddelen wederom herstellen. Maar hoe zouden de laatsten, die steeds belet hebben, dat hunne natuurlijke ligchamsgestalte zich behoorlijk vormde, hersteld worden? De kunst zou in den rijpen ouderdom bewerken moeten, hetgene zij verhinderd hebben dat de natuur in de kindsheid en jongelingschap doet. Men bespeurt ligtelijk, op wat ijdel en grond de hoop hiertoe steune, terwijl mij de waarnemingen dagelijks geleerd hebben, dat jonge lieden, die in hunne kindsheid en onder het tijdstip van de ontwikkeling hunner huwbaarheid, een tijdstip hetwelk de *crisis* der natuur is, alle hunne krachten hun daar toe noodzakelijk zijnde, aan deze bezoedeling verlaafd geweest zijn; steeds zwak blijven, de waarneming, zeg ik, hebben mij geleerd, dat zulke jonge lieden op geene wakkerheid en sterkte hoopen moeten, zeer gelukkig wanneer zij, een middelmatige gezondheid, van groote ziekten en hevige pijnen onverzeld, genieten mogen.

Zij, die hun bedrijf niet dan te spade berouwd, in eenen ouderdom, als het ligchaam, wel opgegroeid, zich staande houd, maar bij ongesteldheid tevens tot zijne vorigen staat bezwaarlijk weer te brengen is, moeten geene groter hoop op de vernieuwing hunner krachten scheppen. Boven de veertig jaren is het zeldzaam weer jeugdig te worden.

De kina met den wijn voorschrijvende, laat ik de zieken niet slechts bij melk leven, maar doen hen het artsenijmiddel des morgens, en de melk
des

des avonds gebruiken. Ik heb ook bij sommige lijdens deze orde moeten veranderen, omdat hen smorgens de wijn onwederhoudelijk braken deed (1).

Als ik van de minerale waters mij bediene, laat ik er eenige vlesfen van allereerst zuiver drinken, bevorens ze met melk te vermengen.

Wanneer de kwaal reeds verouderd is, ontaard zij gemeenlijk in eene kwaadfappigheid. Weshalven moet men met deze te verbeteren beginnen, eer men zich op de herftelling der krachten toelagge. In dit geval zijn fomtijds de ontlastende geneesmiddelen van eene onvermijdbare noodzakelijkheid, gelijk zij ook krachtdadiglijk werken. Versterkende artsenijen, voedende middelen en de melk brengen in deze omftandigheden een fleepende

(1) Een ander uitwerkfel dat de kina fomtijds voortbrenge, is de overvloedige afgang, terwijl andere humen afgang door het gebruik van dezelve wordt opgestopt. Men behoeft om deze reden van dit middel niet af te zien; maar eerder aan het gebrek dat hetzelfde fchijnt voort te brengen vergoeden, door in het eerste geval hetzelfde te vermengen met zamentrekkende en zogenaamde ftoppende middelen, als daar zijn de kaneel-bast, de note-muscaat, de kreeftsoogen, de roode koraal, het draaken-bloed, enz. terwijl men in het tweede geval bij de kina zodanige middelen mengt, die zagtelijk den buik week en open houden, waar toe men verkiest de rharbarber, de pillen van RUFFUS, die van VAN STRAATEN of andere foortgelijke middelen.

de koorts te weeg, en de lijder verliest zijne krachten, naar mate hij die dingen gebruikt.

Gebeurt het, dat schielijk achtereenvolgende buitensporigheden eensklaps in zulke aanmerkelijke verzwakkingen hebben doen storten, dat men reden heeft om voor het leven des lijders beducht te wezen, neemt men tot krachtige hartsterkingen zijne toevlugt; men geeve hem Spaansche wijn met een weinig brood; men laate hem sappige *buillons* met versche eijeren nuttigen; men brenge hem te bed, en legge over zijne maag een flanelen lap, welke in warmen wijn, met theriak vermengd, natgemaakt is.

In gevallen, waarin de venusziekten een heete koorts veroorzaakt hebben, moet men zich van de aderlating niet bedienen, ten zij de volheid en hardheid der pols dezelve aanwijze. Beter is ook in twee reizen, een kleine dan op éénmaal een groote lating te doen. Gerstewater met wat melk, eenige dranken uit wollebloemen gekookt, laauwe voetbadingen, en om te voeden *kalfsbouillons* met meel, zijn de herstelmiddelen, die aan den waren inzigtrègel voldoen, en in de gevallen, waarin zij door mij gebruikt zijn, met grooten spoed geslaagd hebben.

De toevallen vereischen zelden eene bijzondere behandeling, en wijken voor de algemeene. Wil men echter meer bijzonderlijk eenig deel versterken, men kan nu en dan uitwendige bij inwendige krachttoebrengeende middelen voegen. Dikwijls heb ik *epithemata* of aromatieke pleisters, om op de

de maag te leggen, met goed gevolg aangeraden. Niet ondienstig is ook de teelballen met een zachte flenellen lap, in eenig versterkend vocht gedoopt, te omzwachtelen, en door middel van een schortzakje op te houden (1).

Het gene DE GORTER aangeteekend heeft, kan hier plaats gegeven worden. „ Somtijds heb ik de gezichtsverlamming, uit de venerifche buitenstappen oorspronkelijk, door het gebruik van inwendige versterkende middelen genezen, mitsgaders door opgesnoven hoofdpoeijers, welke uit hoofde der ligte prikkeling, die zij veroorzaken, een zeer groote toevloed van dierlijke geesten op de gezigtzenuw aanvoeren (2)”.

Dieper mij over de geneeswijze in te laten, zou van geen nut wezen. Welke uitgebreidheid ik aan mijne uitweidigen ook gave, nooit zouden zij ten bestier der lijderen kunnen strekken zonder de ondersteuning van eenen Arts, en voor welken zij niet baten zouden (3). Ik heb de levensregel wat bree-

(1) Zie het gene wij te voren hebben aangemerkt, in aantekening (1). Als men stoovingen of pappen wil aanleggen, moeten dezelve bereid worden uit de welriekende kruiden, als daar zijn de wijnruit, roosemarijn, majolijn, thijmus, origanum, en andere van deze soorten, die gekookt moeten worden in wijn of staalwater. B.

(2) De perspir. insensib. p. 514. 515.

(3) Veele hebben echter verlangd bij deze lofsijke verhandeling eenige geneesmiddelen gevoegd te mogen zien. Het boek van de Engelsche Onania, maakt van haare mid-

de

breeder verhandeld, omdat elk een, wanneer de ziekte nog geene groote voortgangen gemaakt heeft, en als de oorzaak ophoud, zijne genezing zelf te werk kan stellen. Niets blijft mij derhalven overig om dit gedeelte ten einde te brengen, dan de voorbehoedende geneeswijze daar bij te voegen. Ik heb bespeurd, dat dit artikel aan de eerste uitgave mijner verhandeling ontbrak, en er een wezenlijk gebrek in was. Een man, in het rijk der wetenschappen door zijne werken vermaard, en nog aanzienlijker door zijne talenten, zijne kundigheden en personeele hoedanigheden dan door zijnen naam en de bedieningen, welken hij in ééne der voornaamste steden van Zwitserland

ZOO

delen geheimen, schoon ieder Arts zeer ligtelijk kan weten tot welke klasfe dezelve behoren, als hunne uitwerkselen aan den titel die zij voeren, voldoen. Een vervolg van hetzelfde Engelsche werk, in 't Hoogduitsch beschreven en daar na in 't Fransch vertaald, bevat niets, dat hier omtrent meerder voldoet; het is in eene slechte stijl geschreven, en het roemt zeer hoog de middelen, die het niet noemt; waarschijnlijk om den aftrek daarvan te vermeerderen, en de bezitters van deze geheimen te bevoordeelen. Ik heb dan op het aanhouden van den Boekverkooper, ter voldoening zijner verlangens, dit werk bij deszelfs tweede nederduitsche uitgave, wel willen verrijken met eenige voorschriften. Doch, in alle gevallen hebben de zieken welke zich in deze omstandigheden bevinden, de leiding van een Geneesheer nodig.

N

zoo waardiglijk bekleed, de Heer ISELIN, Staatssecretaris te *Bazel*, heeft mij dit gebrek op een heel beleefde wijze onder het oog gebragt. Ik zal het afgebroken stuk van zijnen brief met zoo veel te meer vermaak, als dezelve regtmatig voorstelt wat men te betrachten hebbe, hier opgeven. *Ik zoude*, schrijft hij mij, *van uwe hand wel een werk wenschen te zien, waarin gij de zekerste en min gevaarlijkste middelen aan de hand geeft, door welken de ouders, geduurende den tijd van de opvoeding hunner kinderen, en de jonge lieden, terwijl dezen aan hun eigen bestier overgelaten zijn, tegen de hevigheid der driften, welke hun tot buitensporigheden vervoeren, waaruit zoo verschriklijke ziekten ontstaan, en tot wanorden, die het welzijn zoo van de maatschappij als van henzelven verstoren, zich wapenen kunnen. Ik twijfel niet, of daar bestaat een' levensregel, die in't bijzonder de ingetogenheid bevoordeelt; en ik geloof, dat een werk, hetwelk ons denzelven leerde, gevoegd bij de beschrijving der ziekten, uit de ontucht herkomstig, de beste zedekundige verhandeling over deze stoffe overtreffen zoude.*

Hij heeft ongetwijfeld groot gelijk. Niets dan dit bijvoegfel, door hem begeerd, zou van meer aangelegenheid wezen; maar niets ook dan dit, van de andere deelen der niet alleen lichamelijke maar ook zedelijke opvoedinge afgezonderd, zou meer zwaarigheid in hebben. Om op zichzelve dit artikel te verhandelen, moest men, zoo men

het

het behoorlijk doen wilde, een groot aantal van grondbeginfels vaststellen, die dit werkje al te lang uitrekken zouden, en die er van de andere kant ook zeer weinige betrekking toe hebben. Eenige algemeene voorschriften, afgescheiden van grondstellingen en noodzakelijke verdelingen, zouden niet alleen geringen dienst doen, maar zelfs ook gevaarlijk kunnen worden. Beter dan is het zoodanige verhandeling te voegen bij een grooter werk, het geene handelt over de middelen om een goed temperament te vormen, en de jonge lieden eene duurzame gezondheid te verschaffen, eene stoffe welke, offchoon door bekwame Mannen onderhanden genomen, nog niet naar behoren uitgeput is, en tot welke nog eene menigte van allergewigtigste zaken zoowel als van ziekten, tot de jeugdigen leeftijd betrekkelijk, kan bijgevoegd worden. Ik zal derhalven ondanks mij zelve, dit artikel onaangeroerd voorbijgaan. Alles wat ik hier zeggen kan, is, dat de ledigheid, de werkeloosheid, een te zacht bed, een te lang verblijf in hetzelfde, een *diëet* bij welken men te veele voedende sappen, specerijen, zout en wijn gebruikt verdachte vrienden, ontuchtige werken, allen meest geschikt zijn om tot dezen buitensporigheden te vervoeren, en met geene te groote voorbehoedzaamheid vermijd kunnen worden. Bovenal is de levensregel bij uitstek van aanbelang, en men kan er geene aandacht genoeg aan verlenen. MENJOT,

pene eeuw, één der Artsen van LODEWYK den XIV, spreekt aangaande vrouwen, die door overmaat in het gebruik van Hijpokraswijn tot ontucht vervoerd werden. Wijn en vleesch zijn des te meer kwellend, als zij, met de kracht der aanprikkelingen van 's menschen gestel te vermeerderen, het vermogen der reden, welke deze aanprikkelingen moet wederstand bieden, verzwakt. *De wijn en het vleesch verstompen de ziel*, zegt PLUTARCHUS in zijne verhandeling *over het vleescheten*; een werk, hetwelk in het algemeen behoorde gelezen te worden. De invloed van het bestier der zeden is bij de alleroudste Geneesoesenaars alreede bekend geweest. Zij hadden het denkbeeld eener zedekundige geneesmanier, en GALENUS heeft ons, aangaande deze stoffe een werkje nagelaten, het welk het beste mischien is dat men tot hier toe in handen gekregen heeft. Men zal, na hetzelfde gelezen te hebben, van de wezenlijkheid zijner stelling overtuigd worden. „ Dat „ zij, die lochenen, dat het onderscheid der voed- „ felen de eenen ingetogen maakt, de andere los- „ bandig; de een kuisch, de anderen ontuchtig; „ de eenen kloekmoedig, de anderen lafhartig; „ de eenen zedig, de anderen verwaand; het zij, „ zeg ik, die deze waarheid lochenen, zich bij „ mij vervoegen en mijnen raad omtrent spijs en „ drank achtervolgen. Ik beloof hun, dat zij er „ groote hulp van trekken zullen voor de zedelij- „ ke wijsbegeerte. Zij zullen de krachten van hun-

„ nen

„nen geest voelen aangroeijen. Zij zullen meer
 „vernunft, meer geheugen, meer naarstigheid ver-
 „krijgen. Ik zal hun ook zeggen, welken dran-
 „ken, welken winden, wat gesteldheid der lucht
 „en welke landstreek zij mijden of kiezen moe-
 „ten (1)”. HIPPOCRATES, PLATO, ARI-
 „STOTELES en PLUTARCHUS hebben ons
 reeds zeer schoone aanmerkingen over dit gewigtig
 onderwerp nagelaten. Ook vindt men onder de
 werken ons overgebleven van den Pijthagorist
 PORPHIJRIUS, die driftigen bestrijder der Chris-
 tenen in de derde eeuw, eene verhandeling *over*
de onthouding van het vleescheten, in welke hij
 FIRMUS CASTRICIUS, aan wien hij dezelve
 opdraagt, wegens het nalaten van den eetregel
 uit de plantgewassen berispt, hoewel deze hem
 had toegestemd, dat die voedfelaard ter bewaring
 der gezondheid en om de studie der wijsbegeerte
 gemaklijk te maken van meer nut was. Uwe ei-
 gene ondervinding, voegt hij er bij, heeft u, ze-
 dert gij vleesch gegeten hebt, geleerd, dat deze
 mijne waarschuwing wel gegrond is. In deze ver-
 handeling zijn er goede dingen vervat.

Het krachtdadigste, het alleen onfeilbare behoed-
 middel is buiten tegenspraak, dat geene, het welk
 aangewezen wordt door den grooten Man, die
 zijns

(1) Quod animi mores corporis temperamenta sequantur,
 c. 9. CHARTERIUS, t. 5, p. 457.

zijns gelijken best gekend heeft ; die niet alleen opgemerkt heeft, wat zij zijn, maar ook wat zij geweest zijn, wat zij behoorden te wezen, en wat zij konden worden; die hen op de opregtste wyze bemind heeft; die ten hunnen voordelen de grootste pogingen in het werk gesteld heeft; die zich voor hen heeft opgeofferd, en er op de wreedste wijze over vervolgd is geworden. *Waak zorgvuldiglijk over den jongeling, en laat hem dag noch nacht alleen. Verberg ten minsten alles in zijne kamer. Want zoodra hij zich aan deze hebberigheid, de doodlijkste daar een jongman toe vervallen kan, verslaafd zal hebben, zal hij er tot aan het graf de betreurlijke gevolgen van dragen. Hij zal ligchaam en geest altijd verzwakt vinden.* Ik beroep mij op het werk zelve, waarin men alles, wat over deze stoffe uitmuntend geschreven is, lezen kan (1). (2).

De affchildering van het gevaar, wanneer men aan het kwaad zich overgegeven heeft, is mogelijk de krachtigste beweegreden tot inkeer. Zij is een

(1) Zie over de opvoeding, t. 2. p. 232. t. 3. p. 255, &c.

(2) Een werkje dat den Jongeling die de Fransche taal magtig zij, kan aangeprezen worden, is dat van eenen ongenaamden Schrijver, tot tijtel hebbende *Discours Philosophique & morale, sur la luxure artificielle & sur tous les crimes yrelatifs*. Men vindt daar in verhandeld al het geene tot verdelging van dit kwade bedrijf van de zijde der Godgeleerden en Zedekundigen kan gezegd worden. Het is gedrukt te *Lausanne*. bij ANTOINE CHAPUIS. 1770.

een verbazend tafereel, regt gepast om van schrik te rug te doen deinzen. Laat ons de voornaamste trekken eens van nabij beschouwen. Een algemeen verval van het gestel. Verzwakking van alle zintuigen en van alle de vermogens der ziel. Verlies van verbeelding en geheugen. Botheid van geest. Verachting, schaamte en schande. Alle verrigtingen ontsteld, opgeschorst en met pijn vergezeld. Langdurige, verdrietige, hardnekkige en walglijke ongesteldheden. Scherpe en gestadiglijk wederkerende pijnen. Alle de kwalen eens grijzen ouderdoms in den besten leeftijd. Onbekwaamheid tot alle bezigheden, waartoe de mensch geboren is. Een alerverachtste toestand van een onnut meubel in de wereld te wezen. Kwijningen, waarvoor zoodanige bedenking dagelijks blootstelt. Walg van alle eerlijke vermaken. Zelfkwelling. Schuwing voor anderen, en, het welk er het gevolg van is, voor zich-zelf. Schrik om langer te leven, en vrees om van het ééne oogenblik tot het andere de zelfmoord te begaan. Zielenangst, welke erger dan lichamelijke pijnen is. Wroegingen, die wederom erger dan de zielangst zijn, en die, van dag tot dag aangroeijen, en, als de ziel niet meer door de banden des ligchaams bekneld en verzwakt wordt, ongetwijfeld in sterkte zullen toenemen, ter eeuwige straffen mischien verstrekken zullen. Ziedaar een ruwe schets van het lot, welk den genen bereid is, die zich gedragen als of zij het niet te duchten hebben.

Bevorens het artikel der behandeling te verlaten, moet ik de zieken waarschuwen (en deze waarschuwing betreft ook allen, die aan slepende kwalen, vooral wanneer dezen met zwakheid vergezeld zijn, fukkelen,) dat zij niet hopen moeten, binnen korten tijd te kunnen hersteld worden van ziekten, die het voortbrengfel der misflagen van eenige jaren zijn. Zij moeten het verdriet eener langzame genezing verbeiden, en aan de levensregel zich ftiptelijk onderwerpen. Dat hier fomtijds beuzelingen onder fchijnen te loopen, is, omdat zij buiten ftaat zijn het aanbelang van dezelven te bezeffen. Zij behooren zich gedurig te binnen te brengen, dat de kwellling van de ftrengfte geneeswijze tegen de ligtfte ziekte weinig opweegt. Ook vergunne men mij te zeggen, dat, zoo men geneeslijke kwalen, die, vermits zij kwalijk behandeld zijn, zich niet herstellen laten, aantreft, men ook een groot aantal vindt, van welks ongeneeslijkheid des lijders tegenkanten, ondanks de beste hulpmiddelen, welke een Arts van zijne kant tracht aan te wenden, de oorzaak uitmaakt. HIPPOCRATES vorderde, om zich te beter van gevolg te verzekeren, dat zoowel de Lijder als de Arts nevens de genen die den ziekten ten dienfte ftaan, zich gelijkerwijze van hunnen plicht kweeten. Gebeurde deze onderlinge famenloop minder zeldzaam, de gelukkige uitkomsten zouden menigvuldiger plaats grijpen. *Dat de lijder, zegt ARETEUS, kloekmoedig zij, en met zijnen Arts tegen de ziekte eene lijn trek-*

ke

ke (1). Ik heb de halfstarrigste kwalen voor zoodanige overeenstemming zien verdwijnen. Ook hebben mij de nieuwste waarnemingen geleerd, dat zelfs de hevigste kankergezwellen, voor eene behandeling, met eenige voorzigtigheid voorgeschreven, en vooral wanneer dezelve regelmatig in het werk gesteld wordt, de wijk namen.

VIERDE ARTIKEL.

Overeenkomstige Ziekten.

E L F D E A F D E E L I N G.

De Nachtbevlekkingsen.

Ik heb de gevaren eener al te overvloedige zaadontlasting, uit wellustige buitensporigheden en de zelfbesmetting voortkomstig aangetoond. Ik heb, bij den aanvang van dit werk, alreede gezegd, dat het teelzaad ook door nachtbevlekking in wellustige droomen, mitsgaders door eene ontvloeijing, onder den naam van enkelen zaadvloed bekend, verloren raakte. Beide deze ongemakken zal ik thans hier in overweging nemen.

Zoodanig zijn de wetten, die ziel en ligchaam vereenigen, dat, terwijl de zintuigen door den
 slaap

(1) De diut. morb. l. 1, proœm, p. 27.

flaap bevangen zijn, de ziel zich met denkbeelden bezig houdt, welken haar de zinnen over dag hebben aangebragt.

Res, quæ in vita usurpant homines, cogitant, curant, vident, Quæque aiunt vigilantes agitantque, ea si cui in somno accidunt, Minus mirum est. Acc.

Dat is:

Het werk, dat menschen in hun leven bezig houdt;
 De zorgen hunner ziel, en wat hun oog beschouwt,
 En wat zij denken, spreekten, maken
 En daaglijks doen, terwijl zij waken:
 Geen wonder, Vorst, dat al dit driest gewoel bij nacht,
 Terwijl zij slapen, voor de zinnen wordt gebragt.

Eene andere wet dezer vereeniging is, dat de ziel, zonder de zamenhang der zintuigen te verstooren, of, om alle dubbelzinnige bewoording te vermijden, zonder hen voor uitwendige indrukfels gevoelig te maken, in den slaap zekere bewegingen kan doen ontstaan, noodzakelijk ter uitvoering van de neigingen, welke de denkbeelden, waarmede zij zich bezig houdt, haar inboezemen. Bezwangerd van gedachten, die tot de liefdevermaken betrekking hebben, en aan onkuifche droomen verlaafd, veroorzaken de voorwerpen, welken zij zichzelve afbeeld, in de werktuigen der voortteling dezelfde bewegingen, die, die voorwerpen, terwijl de zintuigen wakker waren, gaande gemaakt hadden. Ook wordt de daad natuurlijker wijze verrigt, bijaldien zij in de inbeelding

ding verrigt wordt. Wat HORATIUS in ééne der pleisterplaatsen op zijne reis naar *Brindisi* gebeurde, is niet onbekend.

De teelwerktuigen, op hunne beurt, eerst geprikkeld, maken nu en dan alleenlijk de inbeelding gaande, en verwekken droomen, die insgelijks op de voorgaande manier eindigen. Deze grondstellingen dienen om de verschillende soorten der nachtbevelekkingen te verklaren.

De eerste soort is die, welke uit een overtolligheid des teelzaads voortkomen. Zij is die van menschen, die in de kracht hunner jaren, bloedrijk, wakker en kuisch zijn. De tweede komt voort uit eene algemeene verzwakking en uitputting. In het eerste geval is de ontlasting geene ziekte, maar veel eer eene begunstigende scheiding, eene beweging ter opruiming van een vocht, het welk, al te overvloedig nadeel zou kunnen doen. En ofschoon sommige Artsen, geen geloof slaande dan aan het gene zij gezien hebben, dit ontkennen, is het evenwel niet minder zeker, dat dit vocht, uit hoofde zijner overtolligheid, verscheiden ziekten of van roedespanning of van lijfmoederlijke woede veroorzaken kan. Doch dewijl dit thans geen onderwerp van mijn onderzoek kan uitmaken zal ik slechts over de tweede soort van lijdens spreken.

Dat de eerste soort, dan uit eene overtolligheid van teelzaad, dat men ontlast, op zichzelf geene ziekte is, heeft men gezien. Zij kan evenwel, te dikwijls voorkomende, eene ziekte worden. Ik heb

heb alreede aangemerkt, dat de eene ontlasting voor de andere, naar mate dat dezelve groot is, den weg baant. En als dan zijn zij zeer verdrietig, en bevatten in zich alle de gevaren eener overmatige ontlasting, welke door andere middelen bevorderd wordt. SATYRUS, bijgenaamd CRYPALOPEX, te *Thasus* woonende, had, van zijn vijf en twintigste jaar af, dikwijls herhaalde nachtbevekkingsen. Soms ook ontvloeide hem het zaad over dag. Hij stierf in zijn dertigste jaar aan de tering (1).

ZIMMERMAN spreekt van eenen man van een fraai vernuft, die de bevekkingsen de gantsche werkzaamheid van zijnen geest hadden doen verliezen, en wiens ligchaam volslagen in den toestand, door BOERHAAVE beschreven, geraakt was. De kwalen welke HOFFMAN, ten gevolge der nachtbevekkingsen opmerkte, heeft men alreede gezien. De gemeenste toevallen, wanneer het kwaad nog geene overgroote voortgangen gemaakt heeft, zijn eene aanhoudende afmatting, welke des morgens het aanmerklijkst is, en diepgrievende pijnen der nieren. Men raadpleegde mij voor eenige maanden ten behoeve eens wijngaardeniers, vijftig jaren oud, voorheen vrij sterk van leden, die de herhaalde nachtbevekkingsen, zedert drie of vier maanden, zoo buitengemeen verzwakt hadden, dat hij niet dan slechts eenigen uren 's daags

ar-

(1) Epidem. l. 6, f. 8, n. 52, PAGES. 1201.

arbeiten konde, menigmaal hierin verhinderd wordende door pijn in de nieren, welke hem het bed deed houden. Hij vermagerde dagelijks. Ik gaf hem raad, maar ik weet niet of die opgevolgd wierd, en van vrucht geweest zij.

Ik heb iemand gekend, die, na een lang verwaarloosde verkoudheid, gedurende eenige weken doof geworden was, en telkens als hem eene nachtbevlekking gebeurde, des anderen daags nog doover wierd, hetwelk met veel ongemaks gepaard ging. Ik ken een anderen, die, door verscheidene oorzaken verzwakt, na de bevlekking, met zoo groote afmatting en zoo algemeene verftijving ontwaakt, dat hij een uur lang als verlamd, en meer dan vier en twintig uren zeer neerslagtig is.

Men kan onder deze eerste klasfen der bevlekkingen de zulken brengen, die aan herhaalde uitwerpingen zich gewend hebbende, dezelve eensklaps staken. Zoodanig waren de bevlekkingen van de vrouw, van welke GALENUS verflagdoet. Gedurende eenigen tijd in den weduwenstaat geweest zijnde, werd zij van *Hysterische* toevallen aangetast. Zij had, onder den slaap, in de lendenen, de armen en beenen, stuiptrekkende bewegingen, die met een overvloedige uitwerping van verdikt zaad vergezeld gingen, welke zoo gevoelig waren als of het onder het bijflapen gebeurde (1). Zekere dans-

fe-

(1) De femine, l. 2, c. 1, CHARTER, t. 3, p. 213.

feres wierd bij ongeluk in de linker borst ligtelijk gekwetst. De Heelmeester, die haar een heel strengen *dieet* voorschreef, verbood haar tevens het pleisier, waarvan zij gewoon was dikwijls genot te trekken. Den derden nacht na deze onthouding, aan welke zij zich onderwierp, zonder echter den *dieet* op te volgen, overviel haar eene bevlekking, welke allen den volgende nachten meermalen wederkomende, haar zichtbaar vermagerde, en hevige nierpijnen veroorzaakte. Ondertusfchen genas allengs de wonde, en zou reeds ten vollen geheeld geweest zijn, ingevalle de lijderes voor het misbruik van spijs en drank zich gewacht had. De Heelmeester, niet wijkende van zijne beginsels, bleef haar het eene en andere verbieden, opende haar eene ader, en gaf haar eene buikzuivering. Maar zij, ongeduldig zijnde liet de geneesmiddelen achterwege, hernam haar ouden gewoonte, en vond zich welhaast van haare verzwakking en pijn ontheven.

Dat men zich wel wachte om uit deze aanmerking de nutteloosheid van de voorschriften der grootste Meesteren in de heelkunst, die, steunende op andere waarnemingen, aan de gekwetsten den bijslaap strengelijk verbieden, te besluiten. Niemand der *Practici* is er die op zichzelve zich niet heeft kunnen overreden, hoe schadelijk hun dezelve zij. Ik zal een eenig voorbeeld bijbrengen, in hetwelk dezerwijze de zelfbesmetting doodlijk wierd, zoo als FABRICIUS HILDANUS ons daarvan de geschiedenis bewaard heeft. COSMUS

SLOTAN had een Jongman de hand, die hij met eene geweerschot verbrijzeld had, afgezet. Dewijl hij den driftigen aard van denzelfven kende, verbood hij hem strengelijk alle vrouwlijke gemeenschap, hem het gevaar daarvan voor oogen stellende. Maar toen alle de toevallen geweken waren, en de genezing op een goeden voet stond, verkoos de lijder op de gewaarwording zijner driften, welken zijne vrouw niet wilde beantwoorden, zichzelve, zonder den bijslaap, de uitwerping zijns zaads te verschaffen, het welk, van koorts, ijelhoofdigheid, stuiptrekkingen en andere hevige toevallen gevolgd werd, en na verloop van vier dagen hem deed zieltoogen (1).

Ik heb een pas getrouwden man gezien, die, onbezonnen van een kabriolet springende, op zijde viel. Het achterste rad was, tusschen de hiel en enkel, over den voet geraakt. Daar was noch breuk noch ontwrichting, maar eene zware kneuzing. Na vijf dagen zich wel bevindende, gedroeg hij zich eenige oogenblikken, als of hem geen toeval getroffen had. Maar twee uren hier na zwol het gantsche been, vergezeld met ondraaglijke pijnen en een sterke koorts, welke bij de dertig uren duurde.

Het gene ik, bij den aanvang dezer afdeeling nopens het verband tusschen de droomen van de ééne zijde, en van de andere kant tusschen de denkbeelden, waarmede de ziel over dag zich bezig

(1) Observat. Chirurg. cent. 1, obs. 22.

zig houdt, gezegd heb, dient, om te verklaren, waarom de zelfbesmetters te gelijk aan nachtbevekkingsen zoo dikwijls onderworpen zijn. Hun geest, den gantschen dag met wellustige denkbeelden bezet, vertegenwoordigd zich, gedurende den nacht, dezelfde voorwerpen, terwijl een onkuische droom de uitwerping ten gevolge heeft, welke altijd vaardig is, wanneer de werktuigen een aanmerklijken trap van aandoenlijkheid gekregen hebben.

Van aanbelang zijn de voortgangen dezer gewoonte bij tijds voor te komen, en zorg te dragen, dat de nachtbevekkingsen, hoedanig ook de eerste oorzaak van dezelve zijn moge, niet verouderen: want lang geduurd hebbende, zijn zij zeer moeilijk te geneezen. *Geene ziekte is er, zegt HOFFMAN, welke de lijdens meer kwelt, en de Artsen meer moeite veroorzaakt dan de nachtbevekkingsen, die van langen duur geweest en tot eene gewoonte geworden zijn, vooral indien zij dagelijks wederkeeren. De beste geneesmiddelen worden hier altijd vruchteloos gebruikt, en doen menigmaal meer kwaad dan goed (1).*

Alle Artsen, die over deze ziekte geschreven hebben, betuigen dat de genezing van dezelve zeer bezwaarlijk is. Ook hebben zelfs alle Artsen, die gelegenheid hadden van die kwaal te behandelen, het dus bevonden, en men moet zich hierover niet verwonderen. Kan men der werktuigen

(1) Confil. 102.

tuigen hunne kracht niet wedergeven, en de aandoenlijkheid gedurende den tijd, die tusfchen twee befmettingen verloopt, niet verminderen, gelijk onmogelijk is; of kan men de wederkomst der wellustige dromen niet eensklaps voorkomen, gelijk niet min ongemaklijk is; moet men zich verzekerd houden, dat de bevlekkingen op nieuws zullen gebeuren, en al het heilzame bijna, dat de geringe hoeveelheid eens artsfenijmiddels, waarvan men zich zedert de laafte befmetting van bediend heeft, uitgewerkt, kan hebben, wederom vernietigen. Men kan derhalven van de ééne tot de andere bevlekking niet dan weinig vordering maken.

COELIUS AURELIANUS heeft alles, wat de ouden omtrent de behandeling best gezegd hebben, bijeenverzameld. Dus wil hij I, dat de lijder, zoo veel mogelijk, alle wellustige gedachten vermijde; II, dat hij op een hard en uit een verkoelende ftoffe gemaakt bed flaape, over zijne nieren een ftuk dun bladlood legge, en alle deelen, waarin de ziekte zich geplaatst heeft, overdekke met fponfen, in water en azijn of in verkoelende vochten, gelijk het fap van de *balauftium*, *acacia*, *bijpocijftis* of *psijllium*, natgemaakt; III, dat hij fpijs en drank gebruike, die verkoelen en niet verftoppen; IV, dat hij verfterkende middelen te baat neeme; V, dat hij zich van een koud bad bediene; en eindelijk VI, dat hij zich gewenne om nooit op de rug, maar altijd opzijde of op den buik te flapen. Deze raad zeker is vol van heilzame voorfchriften. Maar laat ons eens onder-

O

fchei-

scheidenlijker nagaan, hoedanig de inzichtregel zij, die hier zich opdoet. Hij bestaat in de hoeveelheid des zaads te verminderen, en het dromen voor te komen.

De voedselaart en de algemeene leeftrant zijn, om dien inzichtregel te vervullen, van veel meer dienst dan de artsenijmiddelen. De geschiktste voedfels zijn zulken, die tot het rijk der plantgewassen behooren, de peulgroenten en tuinvruchten. Onder het vleesch telt men dat, het welk de minste zelfstandigheid inheeft. In de eene zoowel als in de andere klasse moet men zoodanigen kiezen, die geene scherpte hebben. De invloed van deze voedselregel op de gerustheid van den slaap heeft men alreede te voren opgemerkt, en men kan denzelyven aan menschen, door nachtbevekkingsen verzwakt, en wien deze ongestoordheid zoo noodzakelijk is, niet te veel aanbeveelen. Zij behooren vooral van den avondmaaltijd af te zien, of ten minsten alsdan niet dan heel ligt voedsel te neemen. Deze oplettendheid alleen bevordert de genezing, meer dan alle artsenijmiddelen.

Eenige jaren geleden, zag ik eenen Jongman, bij wien bijna allen nachten de bevekking plaats had, en die hierbij reeds eenige overvallen van benaauwdheden gehad had. Een Baardscheerder rade hem, des avonds slapen gaande, één of meer glazen vol warm water te drinken, het welk, zonder de bevekking te verminderen, het laatste ongemak nog meer toenemen deed. Beide

de

de kwalen vereenigden zich, allen nachten wederkerenden. Door deze dubbele ongesteldheid verzwakt, en van een gerusten slaap versteken, trad hij met groote schreden naar eene toring. Ik beval hem des avonds niet dan een weinig brood en eenige rauwe tuinvruchten, en zulks wat vroeg, te eeten, mitsgaders, als hij te bed ging, een glas koud water te drinken, met vijftien dropels van HOFFMANS *liquor anodijnis mineralis* vermengd. Hij herkreeg langzamerhand een gerusten slaap en welhaast ook zijne krachten, terwijl de twee ongemakken t'eenemaal verdwenen.

Zwaar verteerbaar vleesch en allerlei gerookt vleesch is, inzonderheid des avonds, een recht venijn voor deze ziekte. Ook herhaal ik mijn zeggen, dat, zonder zich van avondeten, vooral uit het dierenrijk bestaande, te onthouden, alle andere hulpmiddelen geen nut doen. Wijn, *liqueuren*, koffij, zijn in verscheiden opzigten schadelijk. De beste drank is zuiver water, met een weinig salpeter bezwangerd, of liever bij zeer zenuwachtige lijdens, dient men de salpeter weg te laten, om dat ik somtijds hier van eenige schadelijke uitwerking gezien heb. De ééne der twee oorzaken, waar aan ik dit uitwerksel toeschreef, was, dat de lijder een zeer zwak zenuwgestel had, en in zoodanig temperament werkt de salpeter als prikkelend. De andere bestond daarin, dat dit middel op een aanmerkelijke wijze het wateren bevorderde, dus dat de blaas, gedurende den nacht, spoediger vol wierd. Nu weet men, dat de uit-

zetting der blaas ééne der aanleidende oorzaken is, waar uit de Nachtbevelekkingen voortkomen.

Het voorschrift, door COELIUS opgegeven, om een zacht bed te mijden, is van de grootste aangelegenheid. Men moet 'er geene veëren in duldten. Een bed van stroo zou veeleer dan eene paardenharen matras te kiezen wezen, en ik heb sommige zieken gekend, die zich wel bevonden met de matras door middel van een bereid vel te overdekken. De raad om niet op de rug te gaan slapen, is op gelijke wijze noodzakelijk: want zoodanige ligging, medewerkende om den slaap onrustiger te maken, en de teeldeelen meer verhitte, doen nadeel. Eindelijk, omdat de gewoonte hier een grooten invloed heeft, en het van aanbelang is dezelve te vernietigen, kan de volgende waarneming een middel opleveren om er in te slagen. Ik heb het uit den mond van eenen Italiaan, aanzienlijk wegens zijne deugdzame hoedanigheden, en één' der uitmuntendste mannen, welke ik ooit gekend heb. Hij raadpleegde mij over een ongemak van een geheel verschillenden aard. Om mij evenwel des aangaande beter te onderrigten, verhaalde hij mij den toestand zijner gezondheid. Voor vijf jaren met Nachtbevelekkingen, die hem t'eenemaal uitputteden, gekweld geweest zijnde, had hij eens 's avonds het vaste besluit genomen van zichzelf wakker te maken, zoodra maar eenig vrouwsperfoon op zijne verbeelding vat kreeg; en met deze gedachten hield hij zich langen tijd bezig, voor dat hij zich tot

sla-

slapen begaf. Dit middel had de gelukkigste uitwerking. Het denkbeeld van 't gevaar en de wil om den slaap te breken, beiden over het denkbeeld eener vrouwe de naauwvereenigde nachtwacht houdende, wierden midden in den slaap ter zelfder tijd met het laatste, wederom voortgebracht. Hij wierd bij tijds wakker, en dit voorbehoedfel, eenige avonden herhaald, verstrooide die hebbelijkheid.

Maar deze twee laatste gevallen moeten niet al te veel gerustheid inboezemen, want daar zijn er, tegen welken de beste middelen mislukken. Het gene HOFFMAN ons verhaalt (1), is er een voorbeeld van. Men moet de zieken vooraf, gelijk die Schrijver de zijnen deed, waarschuwen, dat zij, zonder lange volharding in het gebruik der herstmiddelen, geen uitwerkfel te verwachten hebben, of liever, dat in een geval, daar de leefregel het wezenlijke is, deze menigmaal een lange opvolging vereischt, eer zij er eene gevoelige verligting door kunnen gewaar worden. De artsenijmiddelen, indien men er zich van bedient, moeten hetzelfde inzicht tot eenen grondslag hebben als de leeftrant. Ik heb nog onlangs door een heel ruime aderlating de kwaal zien wegnemen. De nitreufe poeijers, de limonade, de zuure geesten en de amandelmelken kunnen hier van dienst wezen.

HOFFMAN deed een zelfbesmetter, die, na
zijn

(1) Caf. 102.

zijn schadelijk bedrijf verlaten te hebben, in de bevlekkingen viel, des morgens Zeltferwater en melk gebruiken, en voor zijn dagelijkschen drank een kookfel uit fandelhout, chinawortels, fuikeri, schorsfenelen en kaneel. Door middel van deze middelen en een overeenkomstigen diët werd de lijder binnen eenige weken genezen. ZIMMERMAN heeft eenen jongman, eenentwintig jaren oud, van zeer dikwijls voorkomende Nachtbevlekkingen genezen, welke de gewoone verzwakkingen, die reeds eenigen jaren geduurd hadden, ten gevolge hadden, door middel van die zelve behandeling. Van de kamfer heb ik goede uitwerkingen gezien.

Eene andere soort der Bevlekkingen is die der miltzuchtigen. Bij dezen geschied de omloop des bloeds tragelijk, vooral in de aders van den onderbuik. De deelen bijgevolg, door welken hun het bloed aangebragt wordt, zijn menigmaal opgestopt, en de zenuwen komen er ligt in beweging. Voegt hier bij, dat 's ligchaams vochten een kenteeken van scherpte hebben, zeer geschikt om te prikkelen. Gemeenlijk wordt ook de slaap dezer lieden door droomen gestoord. Zie daar de groote oorzaken van bevlekking, aan welke zij derhalven buitengemeen onderhevig zijn. *De inbeelding, zegt BOERHAAVE, veroorzaakt dikwijls, gedurende den slaap, de uitwerpingen des zaads. Lieden van studie, die meerendcels zitten en miltzuchtigen, zijn dit toeval onderworpen, terwijl de ontvloeiing menigmaal zoo aanmerkelijk is, dat*

dat zij in eene uitteering storten (1). Ten hunnen opzichte heeft deze kwaal zoo veel te verdrietiger gevolgen, daar zij zich aan deze buitensporigheden nimmer overgeven, zonder er grootelijks door benadeeld te worden.

Ter genezing is er maar eene weg, bestaande in de voornaamste ziekte aantetasten. Men begint met de verstoppingen weg te nemen. Vervolgens bediend men zich van de koude baden, en de heilzamen kina bast. Hier bied zich waarlijk het geval dier twee vermogende herftelmiddelen aan, bij welken men somtijds het staal voegen kan, onze oplettendheden omtrent de voedfels zijn hier zeer noodzakelijk. De miltzuchtigen hebben in 't algemeen een zeer kwalijk gestelde spijsvertering, terwijl de voedfels, kwalijk verteerd geworden zijnde, winderige opblazingen veroorzaken, die, den omloop belemmerende, tot de bevlekkingen op tweederlei wijze den weg banen; eerstelijk, door de terugkering des bloeds in de zaad-aders bezwaarlijk te maken; ten anderen, door de gerustheid van den slaap te stooren; en dus tot droomen aanleiding te geven. En hier uit bevroed men de reden van het verbod, dat PIJTHAGORAS zijnen leerlingen deed ten opzichte van winderige voedfels, dien hij met recht, zoo voor de juistheid en sterkte van de verrigtingen der ziel als voor de kuischheid, nadeelig keurde. Waarnemingen leeren

(1) Institut. §. 776.

ren ons de noodzakelijkheid van voedsels te mijden; die, meer dan anderen met lucht bezet, *en* door het gene er zich in de eerste wegen van afscheid, *en* door dat, dat zij in het bloed brengen, het ligchaam ontstellen. Een iegelijk weet, dat versch bier, hetwelk bij uitstek winderig is, hevige spanningen veroorzaakt. Ook heb ik sedert de laatste uitgave dezes Werks gezien, dat THIERIJ, een der kundigste Artsen en vermaardste Geneeskundigen van Vrankrijk, omtrent deze winderige spanningen niet onoplettend geweest is.

Men kan hier ook eene ziekte plaatsē, welke, nadien zij met de laatste soort der bevlekkingen overeenstemd, en hoofdzakelijk den miltzuchtigen overvalt, den naam van zaadwoede zoude kunnen dragen. Zij verschilt van de roedefpanning en scherpe zaadprikkeling. Ik zal er de schets van geven door eene waarneming, die ik in de eerste Latijnsche uitgave dezer verhandelingē alreede openbaar gemaakt en in de Fransche overgeslagen gehad heb. Een man, den ouderdom van vijftig jaren bereikt hebbende, was er reeds meer dan vierentwintig jaren mede behebt geweest. Geduurende zoo langen tijd had hij geene etmaal zonder vrouw kunnen wezen, of zonder de verschrikkelijke plaatsvulling van het *Onanismus*. Hij herhaalde die daad gemeenlijk over dag verscheiden reizen. Het zaad was helder, scherp en onvruchtbaar. De ontlastingen geschieden vaardiglijk. Zijne zenuwen waren ongemeen verzwakt, de overvallen van zwaarmoedigheid en opstijgingen zeer hevig,
de

de vermogens van zijnen geest verftompt, zijn gehoor heel dof, en zijne oogen bovenmaten zwak. Hij is in den beklaglijkften toestand gestorven. Ik heb hem nooit tot eenige middelen raad gegeven. Hij had er echter een groot aantal gebruikt; doch de meesten hadden niets uitgewerkt. Alle verhittende dingen waren hem tot nadeel geweest. Het eenige, daar hij verligting van gekregen had, was de kina, op wijn getrokken en door ALBINUS hem voorgeschreven, het gezag van dezen grooten Arts geeft een nieuw en aanzienlijk getuigenis, ter begunstiging van dit geneesmiddel. Men vindt onder de consultatien van HOFFMAN er eene ten naastenbij gelijk aan de voorgaande, waarin de lijder bijna steeds een wellustige jeukte gevoelde, en ziel en ligchaam gelijkerwijze uitgeput waren(1).

TWAALFDE AFDEELING.

De enkele Zaadyloed.

De zaadyloed, zegt GALENUS, die geen anderen dan den enkelen gekend heeft, *is eene ontvloeiing des zaads zonder spanning.* Verscheide Schrijvers van alle de eeuwen, en MOZES, de oudste van allen, gewagen er van. In de waarneemingen van HIPPOCRATES, ontmoet men het voorbeeld eens Bergmans, wiens ziekte eene

tee.

(1) Consult. cent. 2 & 3, oper. tom. 3, p. 214.

teeringkoorts schijnt geweest te hebben, en die een tegenwillige ontvloeijing van pis en zaad had (1). BOERHAAVE schijnt inmiddels deze ziekte onder het getal der twijfelachtige dingen te plaatsen. *Men leest, zegt hij, in sommige geneeskundige boeken, dat het teelzaad zomtjids wegvloeit, zonder dat men het gewaar wordt. Maar die kwaal moet zeer zelden voorvallen. Ook weet ik niet, dat het zaad zonder eenige kitteling kan naar buiten vloeijen, of het is geen waar zaad, zoo als in de teelballen afgekleinsd, en in de zaadblaasjes verzameld wordt: hoewel ik het vocht der voorstanderen wel heb zien ontvloeijen* (2). Het gezag van dezen Heer is buiten twijfel ten hoogsten aanzienlijk. Maar behalven dat hij de zaak niet stellig beflist, wederspreken hem alle andere Artsen. En, om niet buiten zijn akademieschool te treden, één zijner vermaardste leerlingen, GAUBIUS, hangt aan de ontvloeijing des teelzaads, die ongevoelig geschied, zijn zegel. Mijne eigene waarnemingen laten mij insgelijks niet toe, aan het bestaan der eene en andere ziekte te twijfelen. Ik heb personen gezien, die na een kwaadaardigen druiper, na wellustige buitensporigheden of zelfbesmettingen, een gestadige ontvloeijing door de roede hadden, maar welke hun tot spanning en uitwerping onbekwaam maakte. Zij klaagden zelfs, dat eene enkele uitwerping hen meer

ver-

(1) Epid. l. 6, f. no. 13. FOES. II 73.

(2) Epid. LA METTRIE, l. 7, p. 214.

verzwakte dan eene ontvloeijing van eenige weken; hetwelk een tastbaar bewijs oplevert, dat het vocht van die beide ontlastingen hetzelfde niet is, en dat, dat gene, hetwelk door den zaadvloed naar buiten siepert, niet dan uit de voorstanders, uit sommige klieren die de pischacht omringen, uit de blaasjes langs derzelve gantsche lengte verspreid, of eindelijk uit verwijderde uitwaasfemende vaten voortkomt. Ik heb anderen gezien, die ook, gelijk de eersten, eene ontvloeijing hadden, hen nog veel meer verzwakkende, en tot alle uitwerping onbekwaam makende, offchoon de teelballen niet buiten staat scheenen om hunne werk-oefeningen te verrichten. En in dit laatste geval ontvloeit, dunkt mij, het ware teelzaad zonder gevoel. Wanneer men ook in het maakfel der teeldeelen wel onderricht is, zal men zichzelve ligtelijk overreden, dat de eerste kwaal veel meer dan de laatste voorvallen moet; maar dat deze laatste echter ook plaats hebben, zal men heel gemakkelijk bezeffen. Naauwkeurige Schrijvers hebben een waren zaadvloed zulk eenen genoemd, bij welken zij oordeelden dat de ontvloeiende stoffe uit een waar teelzaad bestond, terwijl zij den anderen den naam van bastert- of katharralen zaadvloed gegeven hebben.

De gevaren dezer ontvloeijing zijn zeer aanmerkelijk. Het tafereel, dat ARETEUS van dezelve gemaakt heeft, heeft men reeds gezien. *Hoe zou men, zegt hij ter zelfder plaatse, niet verzwakken, daar, het geene de sterkte des levens uitmaakt,*

maakt, gestadiglijk verloren wordt. Het zaad is het alleen, waaruit 's menschen kracht ontstaat. CELSUS, die voor *Aretéus* geleefd heeft, verklaart ronduit, dat de ontvloeiing des zaads, zonder wellustig gevoel, [de teering aanbrengt (1). JAN, ZOON VAN ZACHARIAS, onder den naam van ACTUARIUS beter bekend, is in het werk, dat hij ten dienste des Afgezants vervaardigd heeft, welke door den Turkschen Keizer naar het noorden gezonden is, van dezelfde gedachten als de Schrijvers, die ik reeds bijgebracht heb. *Bijaldien de ontvloeijing des zaads, welke zonder spanning en gevoel geschied, eenigen tijd aanhoud, veroorzaakt zij noodzakelijk de teering en den dood, overmits het geestrykst gedeelte der vochten; zoowel als de dierlijke geesten verspild worden (2).*

Ook denken de hedendaagsche Schrijvers op gelijke wijze als de ouden. *Het gantsche ligchaam vermageri*, zegt SENNERT, *en vooral de rug. De lijdens worden krachteloos, droog en bleek. Zij verflaauwen. Hunne nieren worden pijnlijk, en hunne oogen hol (3).* BOERHAAVE plaatst dezen zaadvloed onder de oorzaken der verlamming; en men zal ontwaar worden, dat hij ter dezer plaatse de ontvloeijing van een waar zaad toestemt. „ De „ verlamming, zegt hij, uit eenen zaadvloed her- „ kom-

(1) De Medicina, l. 4, c. 21.

(2) Medicus, five de methodo medendi l. 1, c. 22.

(3) Praxis medica l. 3. part. 9, sect. 2, c. 4.

„komstig, is ongeneeslijk, nademaal het ligchaam uitgeput is (1)”. In de verhandeling van KOEMPFH vindt men hier omtrent zeer gewigtigene aanmerkingen (2).

Deze ziekte kan van verscheiden afgelege oorzaken afhangen. De naaste is bijna altijd gepaard met een gebrek in de vóchten, welke te dun en dikwijls zeerfcherp zijnde, en met een groote verflapping der deelen gepaardt gaan. De ontaarding der vóchten geeft een gebrek van bearbeiding te kennen, welke van een algemeene verzwakking afhangt en versterkende middelen vordert, die de verzwakking der werktuigen insgelijks aanwijst. De keuze dier middelen wordt door de verzellende omstandigheden beslist. In alle de omschrijvingen te treden, nopens welken men goede aanmerkingen bij verscheiden Autheuren, vooral bij SENNERT, vinden zal, zou hier het bestek niet toelaten.

ACTUARIUS gebruikt *versterkende middelen, die niet verhitten* (3).

Ac-

(1) De morb. nervor. p. 717. Dit werk, uit zijne lesfen, zedert 1730 tot 1735, verzameld, en dus, het laatste van eenige jaren, dat VAN HALLER uit die lesfen opgesteld heeft, bewijst, dat BOERHAAVE, aangaande de mogelijkheid eener ontvloeiing van waar zaad, van gedachten veranderd was. Ook weet men, dat die groote man altijd gereed stond om zijne oude gevoelens afteleggen en nieuwen te omhelzen, zoodra hij overtuigd wierd dat dezelveu beter waren.

(2) G. L. KOEMPF, de morbis ex atrophia. Baal. 1756.

(3) Ibid. l. 4, c. 8.

ARETEUS, willende dat men de ziekte, uit hoofde van 't gevaar, waarmede zij dreigt, zonder uitstel genezen zal, beveelt alleen versterkingen, de onthouding der liefdevermaken en het koude bad (1).

CELSUS, uit wiens arbeid de één en ander zijn voordeel getrokken heeft, schrijft de wrijvingen voor, en vooral een waterbad van eene ongemeene koude, *natationesque quam frigidissimæ*. Hij wil, dat men alles, wat men eet en drinkt, koud gebruike, en dat men alle voedfels vermijde, die ruwheid voortbrengen, en winden veroorzaken. FERNELIUS gebod voedzame, ligverteerende spijsen en versterkende conferven.

Bijaldien de belofte van LANGIUS, die *zweeren durft, dat de buikzuiveringen en de voedselaart deze ziekte genezen*, vast gaat, kan dit alleen waar zijn in het geval, wanneer zij ontstaan is uit een kwade dieet, welke in den onderbuik verstoppen gemaakt, en alle de vochten ontaard heeft, zonder dat de vaste deelen nog zeer sterke aandoeningen gekregen hebben. En hij heeft geen ander geval in het oog gehad. Want waren de vaste deelen slechts wat sterk aangedaan geworden, de buikzuiverende middelen zouden noodzakelijk door de versterkenden geholpen zijn geweest. Zodanig was de zaadvloed, die REGIUS waarnam, en van welken CRAANEN ons de beschrijving bewaard heeft. *Een man, zegt hij,*

(1) p. 131.

hij, van slijmachtig temperament, langen tijd verdunnende voedsels gebruikt hebbende, wierd van eene ontvloeiing eens waterigen, scherpen en lijmigen vochts, zonder dezelve te voelen, overvallen. Hij vermagerde, wierd hol van oogen, en verloor dagelijks zijne krachten. Om deze slijmige vochten te ontlasten, begon REGIUS met buikzuiveringen. Hij gaf hem vervolgens versterkende middelen, en beval hem opdrogende voedsels. Eindelijk, of dit nog niet genoeg ware, hij liet eene blaartrekking aan ieder been zetten (2). Maar die buikzuiverende geneeswijze kan nooit plaats grijpen, wanneer de ziekte van de venerische buitensporigheden een gevolg is, en, gelijk SENNERT zegt, van de verzwakking, die de zaadblaasjes uit de zoo veelvuldige beurtwisselingen van aanvulling en lediging ontvangen, af hangt.

De beschrijving van eenige gevallen zal ons de ware geneesmanier het best leeren kennen.

TIMAEUS, levert er ons eene op, welke nergens zich beter plaatsfen laat dan hier. Een jongman, verhaalt hij, van een bloedrijk temperament, zich in de rechten besenende, pleegde de zelfbesmetting twee- of driemaal 's daags; somtijds nog meer. Hij verviel in eenen zaadyloed, die van eene verzwakking zijns gantschen ligchaams vergezeld ging. Ik beschouwde dien vloed als een gevolg der verflapping,

(1) Oper. omn. p. 544.

(2) Zie J. J. MANGETI, biblio heca medico-practica, t. 2. p. 625.

ping, in de zaadvaten ontstaan, en hield de verzwakking afhankelijk van de veelvuldige zaadontvloeiing, welke de natuurlijke warmte verdreven, het zenuwgestel gekrenkt, den geest verstompt, en het gantsche ligchaam krachteloos gemaakt had. Hij schreef hem een versterkend aftreksel voor, uit samentrekkende geneesmiddelen, specerijen en rooden wijn bestaande, een conferf van denzelfden aardt, als mede een smeersel, uit roozenolie, mastik, salpeter, Armenische bolus, gezegelde aarde, granaatbloemen en witte wasch samengesteld. De lijder wierd na verloop eener maand, van dit schandelijke ongemak hersteld, en ik waarschuwde hem, zich van deze eerlooze ontucht te onthouden en Gods bedreiging te bedenken, die de ontuchtigen uit het rijk der hemelen sluit. I Kor. VI. (1).

Een der beste Artsen, welke wij, schrijft mij de Heer ZIMMERMAN, in Zwitserland hebben, M. G. M. WIPFER te Schafhuizen, wiens gezag niet dan van groot gewigt wezen kan, verzekert, dat hij eenen zaadvloed, op de zelfbesmetting gevolgd, door middel der staaltinctuur van LUDOVICUS, genezen heeft. WESLIN te Zurich bevestigt dezelfde zaak uit eigene ervaaring. Mij aangaande, voegt er mijn vriend bij, ik heb er zoo goede uitwerksels niet van ondervonden.

Profesor STEHELIN, spreekt aangaande een geleerden man, die zich van eenen zaadvloed, zonder venerische denkbeelden te hebben, gekweld

(1) Ibid. p. 614.

kweld vond, en welken hij door het gebruik van kina- en staalwijn hersteld had. De artsenijmiddelen, en onder anderen het Zwalbachswater, gelijk ook de wasfching met koud water van de fchaamdeelen en bilnaad, hadden hetzelfde goed gevolg bij eenen jongman, die deze kwaal door de zelfbefmetting had verkregen.

Ik zal met twee van mijne eigene waarnemingen deze verhandeling fluiten. Een grooter getal zoude overtollig wezen.

Een jongman van twintig jaren, het ongeluk gehad hebbende van zich met deze misdaad te bezoedelen, wierd van een gestadige flijmige ontvloeijing en van nachtbevlekingen aangetast. Deze kwaalen vergezelde, van tijd tot tijd, eene aanmerkelijke uitputting. Hij had menigvuldige en hevige pijnen in de maag, gevoelde zijne borst ongemeen zwak, en zweette heel ligt. Ik beval hem de volgende conferf te gebruiken. *R. Conserv. Rosar. rubr. unc. iij, conserv. antbos, cort. peruv. aa. unc. j. mastices dr. ij, terr. catech. dr. j, ol. cinam. gtt. iij, syr. cort. durant. q. s. F. Elect. solid.* Hij nam er tweemaal des daags een half lood van. Na verloop van drie wecken bevond hij zich in alle opzigte aan het beteren. De ontvloeijing geschiedde niet meer dan na de nachtbevlekingen, en dezen waren ook veel verminderd. Het zelfde middel, nadat hij het vijftien dagen vervolgd had, herstelde hem tot volkomene gezondheid.

Twee buitenlandsche echtgenooten, bij mij te

voren onbekend , en bijna ter zelfder tijd van eene ontvloeiing , met verzwakking en pijnen langs de geheele ruggraat , overvallen , konden de oorzaak hiervan , nadien zij wel verzekerd waren , dat er geene venerische besmetstofte onder schuilde , nergens aan toeschrijven dan aan hunne overmatige huwlijksdrift. Bij den man was de ontvloeiing allersterkst. Beiden hadden zij , hoewel geheel vruchteloos , de proef genomen van verscheiden geneesmiddelen , en onder anderen van merkuriële pillen , die de ontvloeiing nog heviger hadden aangezet. Zij zonden bij mij om raad. Ik beval hun de koude baden , en schreef hun eenen wijn voor , uit kina , staal en roode roozen bereid. Dit middel gebruikten zij geregeld , maar het rivierbad viel hun wegens den gestadigen regen (want het was een regenagtige zomer ,) zeer moeilijk. De vrouw had er maar twee of driemaal gebruik van gemaakt , de man twaalfmaal. Na verloop van vijf weeken gaven zij mij berigt , dat zij bijna te eenemaal hersteld waren. Ik raadde hen deze middelen te vervolgen tot de volkomene genezing , welke niet lang achterbleef.

Zodanige gelukkige gevolgen kunnen evenwel niet dienen om een algemeene en gunstige voorzegging op te maken. Zeer dikwijls is deze ziekte bij uitstek hardnekkig , en zelfs somwijlen ongeeneslijk. Ik zal er slechts een enkel , maar klemmend voorbeeld , van bijbrengen. Een der grootste Kunstoefenaaren , welke wij thans in Europa hebben , en die de genezende wetenschap met zijne

wer-

werken, allen van uitmuntende waarde, verrijkt heeft, is, zedert vijftien jaren, met een enkelen zaadvloed gekweld geweest, welken *noch* hij, *noch* de bedrevenheid van sommige andere Artsen, door hem geraadpleegd, in staat geweest zijn van te verdrijven. Dit beklaglijke ongemak doet hem allengs uitteeren, en maakt ons beducht, dat wij hem verliezen zullen, lang voor het tijdstip, tot welk het te wenschen ware dat hij zijn leven gerekt had, en naar den gewoonen loop der dingen zoude kunnen trekken.

Thans verder uit te breiden, zou geen nut doen. Niets van het gene in staat is om jonge lieden de oogen te doen vestigen op de verschrikkelikheden des afgronds, waartoe zij zelve zich den weg baanen, heb ik getracht over te slaan. Ik heb tot de herstelling der kwalen, welken zij zich op den hals haalen, de bekwaamste middelen aangewezen. Ik eindig dan met te herhaalen, het gene ik onder het beloop dezer verhandelingen alreede gezegd heb, dat sommige gelukkige genezingen niet strekken om hen te verblinden. Zulk een, die best hersteld is, herkrijgt bezwaarlijk zijn eerste sterkte, en behoud geen tamelijk gezonden staat dan onder de grootste behoedzaamheid. Het getal der genen, die met verzwakking blijven sukelen, is eens zoo groot als die genezen worden. Ook moeten eenige voorbeelden van personen, die *of* niet heel ziek geweest zijn, *of* bij wien sterker temperament de herstelling met meer spoed heeft kunnen bevorderen, niet aangemerkt worden, als *of* zij een algemeenen regel uitmaken.

AANHANGSEL

O P

TIJSSOTS VERHANDELING

O V E R

H E T O N A N I S M U S .

~~~~~

Dat het werk van den beroemden TIJSSOT, over het *Onanismus*, niet slechts zeer vele verdiensten bezit, maar tevens in allen opzichte de Maatschappij reeds een uitgebreid nut verschaft hebbe; is iets, het geen door niemand, welke over dit onderwerp een weinig verder doorgedacht heeft, met reden zou kunnen in twijfel getrokken worden; ja, in tegendeel werd aan deze Verhandeling bereids langen allerwegen de verdiende lof gegeven.

Dan, daar het oogmerk des verdienstelijken Schrijvers voornamelijk dat geweest zij — om dit onderwerp, als Artz, te behandelen; en het afschrikken van de misdaad der zelfsbevlekking, en alle andere buitensporigheden der weelde en van een misdadigen wellust, inderdaad niet anders, dan als bijkomende omstandigheden alleen, welke van ter zijde in deszelfs plan ingevloeid zijn, behooren te worden aangemerkt; kan het niemand zeer merkbaar bevreemden, wanneer dat gene, het welk ~~betreft~~, met betrekking tot de opvoeding der kin-
de-

deren, hier zoude hebben kunnen gezegd worden, of geheel niet aangeroerd, of slechts in het voorbijgaan getoetst werd; ja, vele wenken, verscheiden zeer gewigtige te regtwijzingen, en een onderrigting ten aanzien der belangrijkste levensregelen voor de jeugd, of niet gegeven, of alleen ter loops behandeld zijn.

Men kan het dus gewisfelijk niet ten kwaden duiden, wanneer wij, ten einde door dit stuk zoo veel goeds te stichten, als immer doenlijk ware, nog het een, en ander ter uwer onderrigting, ô Ouderen! en voor allen, aan wien de zorg van een toekomstig geslacht toebetrouwd werd, hier neder te schrijven.

Nieuw te zijn, veel te zeggen, het geen, of in onze Moedertaal, of in de spraken onzer beschaafde Nabuuren nog niet voorhanden zij — hier mede gewis durve ik, en mij, en U, mijne geächte Lezeren! volstrekt niet vleijen: — dan, dat alles, zoo veel mogelijk, belangwekkend zij, dit zeker zal mijn voornaam doeleinde wezen.

Het onderwerp, het welk ik behandle, komt voornamelijk hier op neder: — te weten, hoe men de ontluikende jeugd het zekerst voor de verwoestingen, het schadelijk gevolg der zelfsbevlekking, en andere uitwerkselen van den verpestenden wellust voorbehoede; — welke middelen de geschikteste zijn, om ras te ontdekken, of ook een kind zich aan dit misdrijf schuldig make; — en langs wat weg men het zelve daarvan best kan te rug brengen. —

Men verbeelde zich intusfchen echter niet, dat het ontdekken en tegengaan van zulk een kwaad, of liever het voorkomen daarvan, juist niet zeer belangrijk en gewigtig zij. — Neen zeker — hij, die dus redenkavelt, heeft inderdaad zeer weinig kennis aan des menschen natuurlijke en zedelijke gesteldheid: — voor beide kan niets nadeeliger, niets schadelijker, ja zelfs verderfelijker zijn.

Hoe weinigen echter, zal men mij wel ligt te gemoet voeren; hoe weinigen zijn er, op welke de gevolgen van den wellust, in welk eene gedaante deze zich dan ook vertoone, zoo nadeelig en vernielenden invloed hebben, als door TIJSSOT en anderen daaraan wordt toegekend! Hoe velen in tegendeel, die, alhoewel zij dezen gestadig den vrijen teugel vierden, echter zonder eenige merkelijke teekens van ziekte, of ongemak zelfs, eenen hoogen en gelukkigen ouderdom bereikten? Ja, hoe velen, daar toch de weelde alömme thans haren sceptor zwaait, moesten niet, of volstrekt in wandelende geraamten herschept worden, of eer zij de helft van hunne dagen bereikt hadden, onder het gevoel van onlijdelijke kwalen den verschrikkelijksten dood in de kille armen zinken? Of indien deze buitensporigheden zulk een geweld op onze zielsvermogens oefenden; hoe schaars zouden als dan ergens lieden van vernuft en uitstekende bekwaamheden gevonden worden? En wat het zedelijk kwaad betreft; in gevalle het waar zij, dat de uitwerking aan deze verrigtingen toegeschreven, niet inderdaad

daad van zulk een vernielende kracht is, dan men ons meestäl poogt te doen gelooven, — waar toch blijft er dan eenige grond overig, om te kunnen beweren, dat dit in waarheid zoo groot wezen kan: terwijl immers aan de andere zijde, de natuur des menschen zelve niet zelden dusdanig eene ontlasting van overbodige levensgeesten en sappen schiejt te vorderen, en gemeenelijk zich dezelve poogt te verschaffen?

Dat deze redenen in het eerst niet weinig schijs hebben — wil ik zeer gaarne toestaan; dan, wanneer men dezelve met een opmerkzaam oog beschouwt, vertrouwe ik, dat ook deze schijs welhaast verdwijnen zal.

Dat juist de spoorlooze handelwijze van elken wellusteling niet altoos een even zichtbaar nadeelig gevolg hebbe; dit stem ik toe. Daar zijn, ontegenzeggelijk is dit, er zijn hier en daar zekere gestellen, welke, hoe zeer ook door het geweld van ongetemde driften geschokt, en door het involgen dier schandelijke begeerten gedurig op de proef gebragt, het verwoestend vermogen daarvan een zeer geruimen tijd, zonder een merkelijk betoon van verzwakking en nadeel, kunnen doorstaan; of wel bestendig uitharden. Dan ook hoe zeldzaam! — Hun *temperament* alleen is het, waaraan zij dit hebben te danken. Dan, wie daar tegen bewijst mij, dat indien zij aan de losbandigheid en ontucht niet gestadig hunnen wierook hadden toegezwaaid, deze zelfde gestellen, over wier standvaste duurzaamheid men zich

thans met regt verbaast, niet nog een veel grooter vastheid, oneindig meer sterkte, en een meer uitgebreide mate van krachten, tot het doen van moeilijke verrigtingen, het doorstaan van een zwaarder en sterker afmattenden arbeid, zouden bezeten hebben; of wel in staat geweest zijn, om het Vaderland veel meer, en rustiger burgers op te leveren, dan thans geschieden kon. Of zou het vreemd zijn, wanneer ik tevens beweerde, dat het werktuig des ligchaams, door deze gedurige foltering en afgemat, wel ligt verscheiden jaren vroeger te samen stort, dan anders zoude hebben moeten geschieden, — ja hierdoor dus, ook bij de allergrootste en minst gewonelijke sterkte, niet te min de grijze ouderdom en dood zelve nog daadelijk verhaast worde! — En wanneer men hier bijvoegt, het geen ik, ter beantwoording dezer tegenwerpingen, ten aanzien van den invloed, welke door deze ondeugd op onze verstandelijke vermogens uitgeoefend wordt, als ook het geen ik met betrekking tot de uitwerking, die dezelve op ons zedelijk bestaan hebben moet, in het vervolg zeggen zal; vertrouw ik, dat de zoo even opgegevene bedenking hier, als genoegzaam opgelost, zal kunnen beschouwd worden.

Het geen ik, ten opzichte der ligchaamskrachten, zoo even beweerd heb, is ook met betrekking tot onze zielsvermogens volkomen van het zelfde gewigt. Bij mij ten minsten is het zeker, dat niet weinigen van die genen, welke thans
flechts

flechts een middelmatig, of zelfs een zeer bekrompen verstand bezitten; deze zwakheid van geest, en het gebrek aan vatbaarheid of doorzigt, aan niets anders, dan aan eene verderfelijke weelde, en het involgen hunner driften alleen, hebben toe te schrijven. Ja zelfs zou niet de berooving van onze verstandelijke bekwaamheden, en eene volkomene onzinnigheid, welke hier en daar opgemerkt wordt, zonder dat men juist uit andere oorzaken een genoegzame rede daarvoor kan afleiden, of een vroegtijdig verlies van onze denkens-kragt, daar aan moeten worden toegeschreven? — Men denke hier over na: mij ten minsten, schijnt dit geheel niet vreemd.

En aan de andere zijde — al ware het al eens, het geen ik echter nog nimmer zal toestemmen: — al ware het al eens zoo, dat er gestellen gevonden worden, op welke de wellust, en met betrekking tot hunne lichaamskrachten, en ten aanzien hunner verstandelijke vermogens, in het geheel geene schadelijke uitwerking te wege bragt, wie kan u, ook zelfs in dit geval, nog borg zijn, dat juist die kinderen, waar over de zorg en het toezigt aan u alleen is toebetrouwd, ook insgelijks voor deze nadeelige uitwerkingen, welke de bewuste buitensporigheden toch meestal verzellen, volkomenlijk zullen beveiligd blijven? Of kan men het raadzaam achten, hier van alvorens de proef te nemen, en hen dus slechts volstrekt roekeloos voor iets bloot te geven, waarvan de gevolgen gemeenlijk, ja altoos, volstrekt onherstelbaar zijn;

en dus ten koste van de gezondheid, de rust en het leven dezer onschuldige wezens, de sterkte van hunne gestellen op den toets te brengen? —

En wat het zedelijk kwaad belangt: — de verwoestingen, die door den wellust helaas!... maar al te vaak; wat zeg ik? — dagelijks aangeregt worden, deze wil ik thans niet eens, als een betoog voor de ongeoorloofdheid van het bot vieren aan onze driften, te berde brengen; hoe wel dezelve anders genoegzaam als sprekende bewijzen daarvoor moeten worden aangemerkt; naardien de wijze en algoede Schepper aller dingen geheel ons dierelijk en zedelijk bestaan dusdanig heeft ingerigt, dat bijkans elke ondeugd zich zelve natuurlijk straffen moet. Dan, men neme slechts in aanmerking de reden waarom, en het oogmerk, ter bereiking van het welke, die vochten en levensgeesten aan ons geschonken zijn; en ik vertrouwe, dat men als dan geen oogenblik langer de allerminste twijfel zal voeden, of dergelijke bedrijven wel waarlijk misdadig zijn, dan niet. — En welke toch zijn dan deze reden en oogmerken? Geene andere dan deze, van namelijk door gemelde vochten en levensfappen geheel ons ligchaamsgestel te voeden, en tevens aan de menschelijke samenleving eenmaal goede, en werkzame mede-leden te verschaffen.

Dat door een ontijdig verlies, het welk eene gansch onnatuurlijke bewerking boven dien nog oneindig schadelijker en nadeeliger maakt, dit eerst gezegde doelwit geheel en al gemist wordt;

dit

dit zeker behoeve ik niet verder aan te dringen: een ieder zal het zeer ligt met mij kunnen inzien. Want, wat de natuurlijke ontlasting van dergelijke vochten aanbelangt — dit is ontegenzeggelijk geheel iets anders; naardien in zulk een geval, de natuur zich alleen van dat geen ontdoet, het welk inderdaad volstrekt overtollig zou geweest zijn, en dus tegen overgestelde onheilen moest na zich gesleept hebben: terwijl, aan den anderen kant, dusdanige ontlastingen, indien dezelve te dikwijls plaats grijpen, ook juist dezelfde onheilen, als de zelfsbesmetting, of andere wellustige buitensporigheden, ten gevolge hebben, en daarom door geneesmiddelen behooren te worden tegengegaan, of afgewend; daar toch intusfchen, door eene eigendunkelijke involging onzer opbruischende dierlijke driften hoe langs hoe meer geweld verkrijgen, en eindelijk met een snellen vaart ons meestäl in ons eigen verderf ter neder rukken. En met opzigt tot het voordbrengen van een gezond en moedig kroost, kan zekerlijk niets van noodlottiger gevolgen zijn, dan juist deze ondeugden. Want gesteld zelfs, dat deze op ons al voor een tijd wel geen zeer sterken en buitengemeen merkbaren invloed hebben, ook dan nog is het onmogelijk, dat een wezen, het welk echter altoos een niet gering gedeelte zijner voedings-sappen hier door verloren heeft, in weêrwil daarvan, in staat kan zijn, om even sterke, en even rustige nakomelingen aan een volgende bevolking op te leveren, dan

of

of deze spoorloosheden bij hem te voren, nooit hadden plaats gevonden: terwijl men tevens, en zeker niet geheel en al ten onrechte, beweert, dat ook dezelfde neigingen der ouderen tot de kinderen worden overgebracht; waardoor men dus ook uit een nog ongeborn geslagt, moedwilliglijk slagtoffers en slaven van de nadeeligste en verfoeilijkste geaardheden vormt, en hetzelfde, ook zonder zijnen wil, tot onzaden en boosheden daar heuen sleept.... Men sta hier slechts een oogenblik bij stil, en denke door!... Wie... wie, die slechts de minste menschelijkheid behouden heeft, moet dan niet ijzen!...

Dan, indien men al eens mogt willen twijfelen, of wel de zelfsbesmetting en andere ontuchtigheden, indien zij dadelijk voor ons ligchaamsgestel, of voor onzen geest van geene noodlottige gevolgen zijn — in dit geval zegge ik, want anders, dunkt mij, blijkt dit van zelve — of dan, ik herhaal het, deze bedrijven wel waarlijk kwaad, en volgens de wet der zeden misdadig kunnen zijn? — Wel nu — wanneer men uit hoofde hiervan al eens mogt willen twijfelen; op welk eene wijze moet toch de schaamte, de geheimhouding, en de zoo zichtbare neêrslagtige kleinmoedigheid, welke bij lieden, aan deze ondeugden en euvelzaden verkleefd, zich allerwege zoo sterk, zoo duideljk bespeuren laten, dan worden uitgelegd en opgevat? Of zijn deze dan de gevolgen van goede, van onschuldige, of voor het minst geheel onverschillige handelingen? — Men behoeft

niet

niet zeer veel nadenkens, om deze vrage te kunnen beäntwoorden. — Neen zekerlijk, ons geheel zedelijk bestaan is zoo ten vollen wijs en volmaakt geordend, dat iedere daad ons geen oogenblik kan twijfelachtig wezen, en niets anders dan onäangename gewaarwordingen, de gezellinnen van elke begane ondeugd zijn. De vrijgeest en booswigt moge vrij een rechterlijk geweten met den naam van hersenschimmen en spoorbijstere dweeperij bestempelen; hij moge in het midden van weelde, van overdaad en den schandelijksten wellust, dien rusteloozen zedemeester tot zwijgen poogen te brengen, of geheel en al trachten te verstikken; bij wijlen echter laat het, in weêrwil van al het geraas zijner onäfgebroke verstrooiingen, zijne ontzaggelijke, zijne geduchte stem hem met een ontzettend, een alles overschreeuwend geweld, in de ooren donderen, en doet hem van angst verbleken. — Ja, waaröm toch poogt hij in het gedruis der groote wereld, en van geruchtmakende verlustingen zich zelve gestadig te ontvlieden? — Waaröm ziddert hij, wanneer somwijlen een enkele donkere blik in zijn eigen binnenste nederdaalt? — Waaröm ontvliedt hij de eenzaamheid, en statige oogenblikken eener afgezonderde en afgetrokken overpeinzing? — Wat is het, dat hem allen moed, alle krachten beneemt, om met een gelaten een kalme ziel, aan den dood, het graf en de eeuwigheid te denken? Waaröm zijgt hij zoo verflagen, zoo kleinmoedig en jammerende op een gevaarlijk ziekbed

bed neder? . . . En zijn verscheiden . . . zijne jongste oogenblikken . . . Neen — neen, hier werp ik de pen neder — dit tafreel zou veel te afgrijzelijk zijn! . . .

Geheel anders intusfchen is het leven en ook het stervensuur van eenen GELLERT, een IJOUNG en ADDISSON! . . . Welk eene rust, welk eene gelatenheid en stille vreugde verspreidt zich niet over alle hunne trekken! — Hoe schaars zijn de ontevredenheid, en de zielskwellingen aan zulken, ook zelfs te midden van een ongunstig en hagchelijk lot, ooit bekend geweest, of werden zij door dezelve gevoeld! Een IJOUNG — gefolterd van het knellendst leed en wrangste smarten, bezingt de deugd en een toekomstig leven; ja, weet het nageslacht zelfs aan zijne Goddelijke toonen te boeijen. Een ADDISSON predikt, ook op de veege sponde, voor het oor des in tranen wegsmeltende Vriends, de verhevenste waarheid: — en het graf van eenen GELLERT ontvangt, zelfs uit een vorstelijk oog, den tedersten tol aan zijne edele ziel verschuldigd — den reinften traan van dank en onvergangelijke erkentenis.

En zie daar . . . zie daar, ó Ouders en Opzieneren over een beminnelijk, een bloeiend kroost! zie daar, zoodanig is het lot, het welk uwe zorg, uwe oplettenheid en teregtwijzing aan deze lievelingen, aan deze toekomstige burgers der menschelijke zamenleving, en gewisse deelgenooten eener wachtende eeuwigheid, verschaffen, voor
hun

hun volkomen vormen kan; terwijl Gij — en Gij alleen, voor alle de onheilen, de verwarringen in de Maatschappij, en de gewisse ellenden uwer voedsterlingen in den ontzaggelijken, den gedachten DAG DER EEUWIGHEID, eenmaal aansprekelijk zult wezen.

Men verbeelde zich intusfchen niet, dat dit kwaad, deze vreesfelijke en verwoestende ondeugd, niet zoo algemeen, niet zoo natuurlijk, en dus in de vroegste tijdperken des levens niet zeer te duchten zij — ja, gevolgelyk zeer weinig oplettendheid en aandacht verëishe. Neen zeker, de ondervinding, en het opmerkzaam gadeslaan, van de bedrijven der kinderen, heeft velen van het tegen overgestelde ten volsten overtuigd. Bij kleinen, die het nimmer aan iets mangelt, wier harten het denkbeeld van zorgen, van kwelling en van verdriet tot nog toe geheel vreemd is; welke door geene moeilijke of afgetrokken bezigheden gedrukt of belast zijn, en tevens zeer rijkelyk van voedzame, ja zelfs niet zelden van verhitte en aangezette spijs en dranken, verzorgd worden; om welke alles vreugde, alles blijdschap ademt; die de gulle lach der ongedwongen vrolijkheid allerwegen verzeld, en welke zelfs niet zelden geene andere, dan nadeelige tooneelen van weelde en overdaad beschouwen — is het wonder — kan het vreemd zijn — ja zelfs, zou het bijna mogelijk wezen, dat deze de aanprikkelyng der dierlyke driften niet ras moesten gevoelen; dat dezelve zich niet weldra bij hen moesten ont-
wik-

wikkelen ; en , niet afgeleid , niet met kracht , met ernst tegengegaan , geene schroomelijke gevolgen zouden met zich voeren ? Wat zeg ik ? — Toont niet het getuigenis van meer , dan een ervaren en achtigwaardig Geneesheer ons op het allerduidelijkst , dat dit maar al te zeker en onbetwistbaar zij ? Ja , vindt men niet zelfs voorbeelden , van kinderen , die ook nog aan hunner Moeders borst zich aan de zelfsbesmetting hebben overgegeven ? (1) — Of ligtelijk het bedorven *Temperament* der Ouderen bij wijlen tot zulk een vroegtijdigen wellust eenige aanleiding gegeven hebbe — gelijk boven in het voorbijgaan aangeroerd werd — dit laat ik thans onbeslist , hoewel het mij geheel niet onwaarschijnlijk voorkomt. — Genoeg zij het , dat dit aangevoerde onder de bewezen , en onbetwistbare waarheden mag en moet gerekend worden.

Dit , denke ik , zal genoegzaam zijn , om ook deze verkeerde opvatting ten vollen tegen te gaan : ik spoede dus voort , om de te vooren opgegeven hoofdpunten afzonderlijk te behandelen.

Het eerste , dat hier in aanmerking komt , is — *op welk eene wijze men de vroegste jeugd het zekerst*

voor

(1) Men zie hier over het verdienstelijk werk van den Hoog Leeraar s. G. VOGEL. — *Onderwijs voor Ouders en Opvoeders enz.* , te Haarlem bij A. LOOSJES 1795 , van de pers gekomen : — een geschrift , het welk wij niet te zeer kunnen aanbevelen.

voor alle dusdanige ondeugden kan behoeden, en veilig stellen?

Dat men de kinderen reeds van hunne vroegste jeugd — ja, mag ik mij dus eens uitdrukken? — van hunnen geboorte-stond af, met de grootste opmerkzaamheid behoort gadeteflaan, en niets te verzuimen, het geen slechts eenigzins strekken kan, om hun voor den vergiftigen adem der weelde, en der ontucht te beveiligen; dit, denke ik, zal men, uit het zoo even gezegde, reeds genoegzaam begrepen hebben; ik wil dus hier op thans niet meer blijven stilstaan, maar alleen dat gene opgeven, het welk ik van het meest aangelang houde, om zich ten aanzien der jeugd daarvoor in acht te nemen.

Hiertoe, en wel in de eerste plaats, behoort het voedsel, de slaap, de ledige oogenblikken, en alles, wat met een behoorlijken levensregel in eenige betrekking staat.

Alle spijsen, welke eenigzins aangezet, verhitte, van een al te voedende kracht zijn, of te veel bloed verschaffen — mogen zelden, en in eene kleine mate alleen, gebruikt worden. — Hiertoe behooren vooral die, welke met sterk prikkelende specerijen, nagelen, kaneel, foelie, muskaat-nooten, peper, en andere dingen van een dergelijke aard, toegemaakt zijn. De wijn, moet niet, dan in geval van zwakheid, en insgelijks zeer matig, gegeven worden. *Liqueurs*, of sterke dranken, mogen nimmer op de lippen der kinderen komen; gelijk ik ook de *Punsch*, om

rede , van al te geestrijk te zijn , volstrekt ontraade. De *Chocolaad* , als die te veel voedsel verschaft , is inderdaad ook niet weinig nadeelig.

De beste spijsen zijn die , welke uit het groeiend rijk genomen worden ; en ten aanzien van vleesch , acht ik dat , van gevogelte — als hoenders , duiven , kalkoenen en dergelijke meer , het allerverkieslijkst : voor het overige is goed kalfsvleesch insgelijks boven dat , van ander vee , naar ik oordeel , met reden aan te prijzen.

Ten aanzien van den drank , geloove ik , dat zuiver water en ligte bieren het allerbeste zijn.

De slaap behoort nimmer te langdurig te wezen. Des avonds niet laat te bed te gaan , en vroegtijdig gewekt te worden , — ja niet langer , ten minsten in de jongelings-jaren , dan zes , of op het allermeeft zeven uren , te mogen rusten — moet gewisfelijk niet anders , dan heilzaam wezen.

Ten opzichte der bedden , behoort men ook eenige oplettenheid te hebben. — Deze moeten nimmer zeer zacht , en nimmer van dons zijn. Een goede matras en luchtig dekfel — zie daar alles , het geen kinderen van nooden hebben , om wel en aangenaam te slapen : — al het overige kan niet , dan hoogst nadeelig zijn. Dit weinige met betrekking tot de algemeene levenswijze.

De kinderen in het zelfde vertrek , het welk ons , Ouderen , of anderen gehuwden , tot een slaapkamer dient , te laten vernachten — is iets ,
het

het geen nimmer gebeuren moet. — Mij hier duidelijker uit te drukken, verbiedt de welvoeglijkheid.

Kinderen van twee, drie en meer jaren, onverschillig of zij van dezelfde, of wel van verschillende sekfen zijn, bij elkander in een bed te plaatsfen — is ten hoogften gevaarlijk. Ook moet men hen nimmer bij dienstboden, van welken rang of kunne die ook wezen mogen, laten slapen.

En wat de dienstboden, ja zelfs wat *Gouverneurs* en *Gouvernantes* aan betreft — ten opzichte van derzelfver keus kan men niet alleen nooit te behoedzaam wezen, maar zelfs dient men zijne kinderen met de eerste nooit alleen te laten — en dezelfen aan de laatst genoemden, niet zoo geheel en al over te geven, zonder dat men ook over deze gestadig een wakend oog houde; ja men moet zich het vertrouwen zijner lievelingen zoo zeer eigen maken, dat er niets zoude kunnen gebeuren, het geen men niet langs eenen gevoeglijken weg ontdekken, of ook van zelfen van hun kan te weten komen. En over het geheel is dit een les, welke in het hart van een iegelijk, die den eerwaardigen naam van VADER of MOEDER draagt, niet diep genoeg kan ingedrukt worden, — dat de Ouderen namelijk de eenige, en volstrekte vertrouwden van hunne kinderen, behooren te wezen: — zonder dit . . . zonder dit alleen, is alles verloren — hier van hangt, ten aanzien der opvoeding, in welke betrekkin-

gen des levens het ook zij, volkomen alles af. Om het belang van Uw eigen kroost, bid, smeek en bezweer ik U dus, δ Ouderen! wees hier op toch altoos bedacht — in de eeuwigheid zelve zult Gij mij welligt hier eens voor danken! ...

Uwe kinderen, δ Ouderen! moeten, zoo veel slechts immer doenlijk zij, gestadig onder uw eigen oogen, onder Uw eigen opzigt wezen; en zoo al om ambtsverrigtingen of andere bezigheden, welke tot het verkrijgen van een genoegzaam bestaan behooren, een Vader niet altoos, of somwijlen zeer zeldzaam in staat zij, om over zijn beminnelijk kroost een genoegzaam toezigt te houden, als dan toch behoort de Moeder hier van haare voornaamste en meest geliefkoosde bezigheid te maken; iets, het geen zeker tog altijd geschieden kan, daar immers het huifchelijk leven, het voornaam, en eenig vak, der bekoorelijke sekse zij.

Men beklage zich intusfchen niet, dat ik hier door de Ouderen een veel te zwaare en moeilijke taak oplegge — deze bedenking te beantwoorden, ja volkomen te wederleggen, zou zeker zeer ligt zijn: dan, ik verkieze niet hier lang op staan te blijven.

De omgang uwer kinderen, met die van anderen, δ Ouders! behoort dus nimmer anders, dan onder uw oog te geschieden; en zelfs zijt Gij het, welke hunne vermaken dusdanig behoort te regelen, dat hun stoeiën, hoe weinig zij hier ook

wel-

welligt in het eerst (bij denken mogten, nimmer onbescheiden, en hunne spelen, nooit zodanig worden, dat zij tot eenige wrijvingen, het zij met stokken tusfchen de beenen, ftokpaarden, of iets van dergelijken aard, aanleiding kunnen geven.

Dit alles in het breede te behandelen, op het naauwkeurigfte uit te pluizen, of anderen uit te fchrijven is geenzins mijn oogmerk.

Genoeg zij het hier, wanneer ik slechts in staat ben, den opmerkzamen Lezer van TIJSSOTS voortreffelijke verhandeling hier den een en anderen wenk, en dus een genoegzame aanleiding, om zelve verder door te denken of naauwkeuriger te onderzoeken, gegeven nebbe. Het te vooren aangehaald uitmuntend ftuk van den Hoog Leeraar VOGEL, welke hier over genoegzaam breedvoerig handelt — ik herzegge het — verdient door elk, welke eenig het minfte belang in de opvoeding zijner kinderen ftelt, ook tevens met oplettenheid nagelezen te worden.

Het ontdekken van eenig gedeelte des ligchaams, het welk eigenlijk door eene voegzaame kleeding behoort verborgen te wezen, even veel, welk, moet altoos zorgvuldig vermijd worden. — Het fpreekt dus van zelfs, dat men zich nimmer in de zelfde kamer, met zijne kinderen, moet aan of ontkleeden, ja zelfs deze kleinen niet toelaten, dat zij dit te famen, op een plaats doen, of tevens van linnen veranderen.

Het baaden, hoe heilzaam ook anders, gefchie-

de dus nooit, dan in eene opzettelijk hiervoor vervaardigde kleeding, welke elk afzonderlijk daartoe moet aandoen en uittrekken.

Ten aanzien van het te paard rijden, eene oefening, welke ook met grond behoord aangeprezen te worden, is het insgelijks van belang, niet weinig op het maakfel der zadels en het zitten der jonge lieden opmerkzaam te wezen, naardien er voorbeelden zijn, dat even dit ook somtijds tot het bewuste kwaad de eerste aanleiding gegeven heeft.

In den omgang, de verkering met onze huisgenooten en gemeenzame vrienden, kan men gewis ook nimmer te behoedzaam zijn, ten minsten zoo verre dit in de tegenwoordigheid onzer kinderen geschiedt. Het minste woord, de geringste beweging ontsteekt niet zelden in hunnen, zoo ligt ontvlamden boezem, een vuur, een gloed, welke het zeer moeilijk, zoo niet al geheel onmogelijk wordt, vervolgens wederom volkomen uit te blusfchen.

Omtrent schilderijen, beelden, platen, en alles wat van die natuur is, kan men ook nimmer met te veel opmerkzaamheid te werk gaan. — Niets... niets, hetgeen in het minst aanstotelijk zij, moet in het huis van brave en verstandige Ouderen gevonden worden. En wat wellustige, ongebondene of zedenlooze fchriften, ja zelfs ontugtige *aria's*, of muziek-ftukjes betreft, — ook zelfs de namen, de bloote namen en titels daarvan be-
hoor-

hoorden hun geheel onbekend te blijven — of ten minsten, zoo het tegendeel al eens door onvoorzigtigheid gebeurde, als dan echter terstond ter verbetering diens beganen mislags, met een genoegzaam betoon van verachting en afgrijzen genoemd te worden. Deze behoedzaamheid geldt ook met betrekking tot werken, die over de Genees-, Heel- en Vroedkunde handelen.

En over het geheel moet alles, hetgeen slechts eenigzins tot den wellust betrekking heeft — of nimmer in het bijwezen van kinderen aangeroerd worden, of, zo dit al eens bij ongeluk, door onvoorzigtigheid van iemand der aanwezende geschiedt; altoos met een zekere ingetogen, eene ijskoude en ontzagverwekkende, ja zelfs schrik en afgrijzen barende statigheid en verfoeiing gepaard gaan; terwijl men de gevolgen van al wat losbandig genaamd kan worden, niet wel met te afzigtige en akelige verwen — het geen dit onderwerp ook indedaad ten volsten verdient — maalen kan.

Nog iets, eer ik van deze voorbehoeding tegen den wellust geheel afstappe. De geduurige en dagelijkse ommegang tusfchen de beide sekfen, ook zelfs in de vroegfte jaren der kindsheid, is eene zaak, welke ik altoos met de grootfte goedkeuring beschouwd heb. Gewis schijnt het mij, dat geen middel uit eigen aard meer geschikt en van een grooter invloed is om aan jonge lieden der beide kunnen een aangenaam voorkomen, van beschaafdheid te geven en hen meer op zich zel-

ve te doen opmerkzaam wezen, dan dit. De houding, de gebaarden, ja het gedrag wordt hierdoor oneindig losfer — die angstige schroomvaligheid en een zeker stijf, volstrekt onaangenaam, aanstotelijk wezen, dat anders elk jongeling en meisje dat te zeer afzonderlijk en op zich zelve opgevoed wordt, bij blijft; verdwijnt daardoor geheel en al zonder echter juist daarom in de belagchelijke en laffe *airs* van eenen herzenloozen *Petit maitre*, of kleine *Coquette* te moeten ontaarden. — Waar dit geschiedt is het de schuld der Ouderen zelve. — Dan, terwijl dus de beiden kunnen allengs elkanders wezenlijke waarde en innerlijke verdiensten, met betrekking tot het andere geslacht, leeren kennen, gevoelen en schatten, veroorzaakt dit ook eene wederzijdse achting, en een zeker, hoe zeer ook niet volkomen ontwikkeld gevoel, dat het de waare deugd en zuiverheid van zeden zijn, welke ons de goedkeuring, de onschuldige gemeenzaamheden het vertrouwen der andere sekse alleen kunnen waardig maken en doen erlangen — eene zaak waarna het ons toch volstrekt natuurlijk is bestendig te streven. En tevens, het welk hier wel van het meeste gewigt is, het gewent den jongeling, om meisjes te zien, met haar te verkeerem, ja dezelve als iets groots, iets edels, als beminnelijke, als achtenswaardige wezens, welk ons een zekeren eerbied met regt kunnen afvorderen, welke op dat ik mij dus eens uitdrukke — voor ons iets

hei-

heiligs moeten zijn — geduurig te beschouwen. — De driften, de onstuimige driften, die anders op het eerste gezigt van eene vrouwelijke gedaante in onzen boezem opbruifchen, hebben thans door de gewoonte, van dagelijks zonder den geringsten arg of kwaaddenkendheid, of vernederende begeerten, vrouwen te zien, en met dezelve te verkeerren, zeer veel van haar geweld en invloed verloren, ja doen het zelve bijna nimmer gevoelen, ook zelfs in een meer gevorderden leeftijd: daar anders elke jongeling, welke geheel van de verkeering met meisjes afgezonderd en eenzaam opgevoed wordt, zodra hij eene gelegenheid vindt, om deze van nabij te zien, terstond door een vuur, een vuige begeerte naar geniëtingen ontvlamd wordt, welke niets anders, dan de ongewoonte, de vreemdheid van dergelijke schepselen, van ons zoo zeer verschillende, in hem kunnen doen geboren worden.

Het geen ik hier van den jongeling gezegd heb, geldt omgekeerd van de andere sekse ook op dezelfde wijs.

Men verwondere zich intusfchen niet, mij op deze wijze te zien redenkavelen. Alömme, waar ik gelegenheid had den mensch te leeren kennen, en zijne bedrijven met een oplettend oog gade te slaan, heb ik deze stelling volstrekt bewaarheid gevonden. — Die jongeling, welke geheel op zich zelve en afgezonderd van het tegenoverstaande geslacht opgevoed wordt, was juist, zoo

dra zich de gelegenheid daartoe opdeed, die gene, welke zich het meest aan spoorloosheden en ontucht overgaf; en het meisje, dat te vooren nimmer in gemengde gezelschappen verscheen, had slechts een enkel oogenblik van verleiding noodig, en — zij viel!.....

Men moet mij echter niet zoodanig verstaan, als of ik vorderde, dat men deze jonge lieden van beide geslachten, zoo maar naar eigene verkiezing en willekeur zonder eenig opzigt, met elkander zou laten omgaan, — Neen zeker — niets kon immer gevaarlijker, of meer gewaagd zijn; en iets het geen anders uit eigen aard, de heilzaamste uitwerkingen moest hebben, zou dus, meer dan waarschijnlijk, voor de deugd dezer kinderen ten hoogsten noodlottig worden. — Neen zeker, dusdanige samenkomsten behooren nimmer, dan onder het oog van een der beide Ouderen plaats te hebben, en deze zijn het, welke hunne vermaken en uitspanningen, hoewel zonder zichtbaren dwang, dienen te bestieren, of ten minsten eenigzints te regelen. — En hier doet zich zeker de geschikteste aanleiding op, om een ontluikend kroost, als ongemerkt en op eene ongezochte wijze, die achting, dat ontzag en die oplettenheid, welke zij wederkeerig elkanderen verschuldigd zijn, genoegzaam in te boezemen, en hen tevens te leeren, op hun eigen gedrag en handelingen volkomen altoos opmerkzaam te wezen.

Tot deze opmerkzaamheid behoort , op dat ik dit in het voorbijgaan zegge , ook boven al het acht slaan op de gebaarden en houding , welke onze kleine wereld aannemt. — De meisjes dient zeker een allerfijnst gevoel van kieschheid en schaamte , van haren allertedersten jeugd aan , onmerkbaar ingeplant te worden. Geene beweging of dracht , welke slechts de minste wellustigheid ademt , mag immer bij haar geduld worden ; ja de geringste dubbelzinnigheid moet haar bloozen doen. — Geen hals , geen boezem kan dus ontdekt blijven ; zelfs tot een kus toe , welke zij van eenen jongeling ontvangen , verdient opmerkzaamheid , ten aanzien van de wijze , hoe die gegeven wordt , — hoewel ik anders nimmer aanraden zou , zoodanige onschuldige handelwijzen met eenige afkeuring te bejegenen , veel min volstrekt te verbieden ; naardien dit tot een verder doordenken en het aanvuren der driften verstreken kon. De plaatfing der beenen bij beide fekte is iets , het geen ook verdient gade geslagen te worden : — nimmer kan men toestaan , dat jonge lieden zich gewennen , dezelve over elkander te leggen : dit is hoogst gevaarlijk.

Nu zoude ik gevoeglijk tot een ander onderwerp — het ontdekken namelijk , van gepleegde ondeugden — kunnen overgaan ; ware het niet , dat ik mij gedrongen voelde , alvorens nog een stuk te behandelen , waarvan ik meene dat nog niet zeer veel gezegd is ; en het geen ik echter
ge-

geloove , dat het wel der moeite waardig zij , en tevens hier niet geheel te onpas een plaats zal verdiene. — Het betreft namelijk de wijze , waarop men zijne jonge lieden reeds vroeg het huwelijk moet leeren beschouwen , en den ijver , die men behoorde te besteden , ten einde zijne kinderen in staat te stellen , om , zoo ras zij de vereischte jaren bereikt hebben , zich zelve eene beminlijke wederhelfte uit te kiezen ; iets , het geen ik ter vermeidung van alle spoorloosheden ten uitersten geschikt achte. — Dan laat ons dit een weinig meer van nabij betrachten.

Dat die gene , welke den echt , als eene vrijwillige slavernij , als een ondraaglijken dwang , en als staat , waarin niets , dan onaangenaamheden , zorgen , kommer , ja eene genoegzaam volledige berooving van de streefendste geneugten des menschelijken levens te vinden zijn , aan anderen willen doen beschouwen , dat deze zeg ik , met het volste recht den naam van verstoorders en pesten der maatschappij verdienen ; hier aan , dunkt mij , kan door elken verstandigen en doordenkenden sterveling niet wel getwijffeld worden : niet alleen wijl in de daad de bevolking hier door ten hoogsten verhinderd , maar tevens , om dat langs dezen weg de deur voor allerlei zedenloosheden en ondeugd en volkomen wordt opengezet. — De mensch is — en blijft altoos mensch — te weten een wezen , het welk driften , hevige , geweldige driften bezit ; [die , vroeg of laat , indien deze niet tot het

het waar en eenig oogmerk, waartoe dezelve door den alwijzen Schepper der natuur geschonken zijn; door hem worden dienstbaar gemaakt; dat zelfde bestaan met een onwederstaanbare kracht tot allerhande ondeugden, ja de verschrikkelijkste boosheden en gruwelen zullen en moeten medesleepen. — De waarheid hiervan is bijna in alle gevallen onwidersprekelijk. — Wat dus te doen? — Niets anders, dan dit — uwe kinderen reeds van de vroege jaren der jongelingschap, het huwelijk uit het eenig wezenlijk en regte oogpunt te leeren beschouwen; — hun hetzelfde voor te malen als eene verbintenis, die niets anders, dan ons hoogste geluk en heil bedoelt; die er van de zijde van ons dierelijk bestaan, en met opzigt op ons redelijk en verstandelijk aanwezen, ons alleen — volstrekt alleen, de zaligste vreugde en duurzaamste genietingen verschaffen kan: — genietingen, welke toch buiten dezen geheiligden band der echtelijke vereeniging, nergens ooit op eenige mogelijke wijze te vinden zijn, wijl daaraan als dan juist dat gene, het welk eene ongestoorde weelde tot het hoogste toppunt van volmaaktheid kan opvoeren, dit namelijk, dat wij dezelve met een rein een zuiver geweten smaken kunnen, zonder immer voor eenige daarop te wagten kwelling of knagend naberouw te moeten dugten — juist altoos ontbreken zal: — terwijl daar tegen de vereeniging van twee gevoelvolle twee warelijk tedere harten, en de samensmelting van alle hunne gewichtigste wederzijdsche belangens, deze aarde voor

hun

hun bijkans tot eenen Hemel herscheppen kan : doch op welke genoegens en genietingen, aan de andere zijde, ook nooit . . . nooit zonder een zuiver, een onbevlekt hart, en een ligchaam, het welk door het verpestend vergif van een ongeregelde levenswijze niet aangetast zijn, te denken is. Zie daar, zoo ik vertrouwe, met weinige lugtige trekken, het tafereel van den Echt, door brave en voor elkander gestemde gelieven aangegaan, gelijk ik meen, getekend! . . . Op deze wijze — op deze wijze juist wenschte ik het aan mijne *Eleyes* altoos vertoond te hebben; en deze onbezwalkte genoegens, wilde ik hen als het loon eener wel besteede, en alleen aan de deugd toegewijde jongelingschap leeren aanmerken. — Of dit, door tederbeminnde en zelve voorbeeldige Ouders met de levendigste, de juist gekozen verwen hun voorgemaald, op het hart en gedrag der jongelingen en meisjes, ook eenigen invloed zou moeten hebben, en hen aanmoedigen kon, om zich in de daad het heil, het welk hen in een gelukkigen echt eenmaal wagt thans werkelijk waardig te maken — hier over laat ik anderen, welke het menschelijk hart van nabij kennen, zeer gaarne beslissen; voor mij ten minsten is het van deze uitwerking geweest.

Dat het echter niet genoeg zij, een zeker verlangen naar een gelukkiglijk gestrikten huwlijksknoop, en tevens een diepe eerbied voor de vereerenswaardige wetten dezer heilige verbindtenis, in den zachten boezem onzer kinderen te doen

geboren worden; maar dat men hen, ten minsten wat onze kinderen van het mannelijk geslacht betreft, ook tegelijk reeds vroegtijdig behoorde in staat te stellen, om door het bezitten van de vereischte kundigheden, in dat beroep of dien levensstand, welke eenmaal hunne loopbaan zou uitmaken, weldra zich zelve, benevens eene beminnelijke Gade en geliefd kroost, een genoegzaam bestaan te kunnen verwerven; en niet, gelijk thans zeer veel geschiedt, en waarvan de grond wel meest in de hand over hand toenemende weelde te zoeken is, door gebrek aan middelen tot een genoegzaam onderhoud, zijne gelukkigste en meest voor het huwelijk geschikte dagen, in eenen echteloozen staat te moeten doorbrengen; of wel nimmer in eene dergelijke vereeniging te kunnen treden.

Dat van de zijde der Overheid, in welk een staat, of onder welk eene regeringsvorm men zich ook bevinde, te gelijk ook niets diende verzuimd te worden, om de huwelijken aan te moedigen, door op het verbeteren van fabrieken, het begunstige en beschermen van den koophandel en het uitbreiden derzelve, als ook van den landbouw, ja het beloonen van konsten en wetenschappen, een behoorlijken aandacht te vestigen, en andere dergelijke maatregelen meer, behoeve ik dit wel aan te toonen, behoeve ik hier over wel een enkel woord aan te voeren? — Neen zeker — het is toch alles nutteloos! — De zeden van alle volken konden hier door onbetwistbaar oneindig verbeterd,

terd , ja geheele Koningrijken en Gemeenebesten gelukkig gemaakt worden — dan helaas! . . *Châteaux en Espagne!* . . .

. Ik wil hier van dus geen enkelen letter meer ter neder schrijven , maar haaste mij , om over het ontdekken van de buitensporigheden , van den wellust , het een en ander — doch kortelijk , te zeggen.

Zeer veele ongesteldheden en ongemakken der jeugd , kunnen zekerlijk als het ware van zelve ons bij de hand leiden , om het bedreven kwaad , zonder eenige verdere navorschingen nodig te hebben , met een enkelen opslag van het oog te herkennen. Voor den genen welke de hier voorgeplaatste verhandeling , van den met regt beroemden TIJSSTOR gelezen heeft , zou het immers overtollig zijn , de verbazende en zwarte lijst daarvan te herhaalen. Ik ga dit dus , als reeds genoegzaam bekend , slechts met stilzwijgen voorbij en wijze ook hier wederom naar het meermalen aangehaalde geschrift van den Hoog-leeraar VOGEL.

Dit weinige hier egter nog — eene ongestadige en somwijlen meer , dan gemeen bleke verw , holle , ingevallen , doffe , geesteloze oogen , met blaauwagtige kringen om dezelve eene zichtbare vermagering , matheid , droefgeestigheid , somwijlen ook wel een afwisselende kleur en een opgezet gelaat : — dit alles kan bijkans altoos als zekere kenmerken betragt worden ; ten minsten bij kinderen , die te vooren nimmer een ziekelijk gestel , of bedorvene vochten omdroegen.

Voor

Voor het overige raad ik alle bedagtzame en voorzigtige Ouderen op het allerernstigste, toch nimmer, ten aanzien van den wellust, te veel vertrouwen in hunne kinderen te stellen, maar hen veel eer altoos, zoo veel slechts immer doene-lijk zij, in het oog te houden — zonder echter immer zich te verraden, of eenig wantrouwen te laten blijken: dat dit gevoigelijk op eene schran-dere en omzigtige wijze geschieden moet, verstaat men van zelfs, wijl anders juist dit ook welligt in staat kon wezen, om hen op vermoedens te brengen, welke hun aanleiding verschaffen kon-den, om verder door te denken.

Men pooge hun dus bij wijlen in het bed, of waar zij zich ergens zonder dat wij daarvan de reden weten, te lang alleen bevinden mogten, op eene welvoeglijke wijze te verrasfen.

Hun linnen en bed-lakens, ten minsten op ze-kere jaren, doch buiten hun weten, van tijd tot tijd te bezigtigen, is ook van zeer groot gewigt.

Voor het overige kan het ons ook van veel aangelegenheid wezen, althans, zoo dra men meent genoegzame gronden te hebben, van hen aan dus-danige misdrijven schuldig te keuren; wanneer men hen ongemerkt op gesprekken brengt, welke met de schadelijkheid en het verderf van dergelijke boos-heden in eenige betrekking staan; hen allengs met meer en meer donkere, ja schrik en ijzing ver-wekkende trekken het afschuwelijke, en de ge-vaaren hier aan verknocht, afmaalt; hunne hou-ding, gebaarden, oogen en gelaatsverw, met een

fcherpen, een vorfchenden blik gadeslaat, en zoo deze hen genoegzaam verraden — hen op eens overvallen, hun zeggen, dat zij het zijn, welke aan deze ondeugd fchuldig zijn; dat wij het thans in het zekere ontdekt hebben; dat het vrugteloos zoude zijn, dit langer te verbergen, te ontveinzen, of wel te lochenen — dat wij hun, in gevalle eener daadelijke bekentenis niet alleen, hier over geene verdere verwijten, noch berispingen zullen doen hooren, maar ons in tegendeel geluk wenfchen, van hen op het pad der deugd nog tijdig, nog eer het voor altoos te laat is, terug te kunnen brengen; doch dat, indien zij dit weigeren mogten, onze verachting en ernftige tugtigheden, niet flechts hier van het gevolg zal zijn, maar zelfs, dat zij zich weldra, in den verfchrikkelijken jammerpoel zullen zien nedergestort. — Men kan hier, naar gelang van het voorwerp en der omftandigheden, nog het een en ander bijvoegen of aflaten. Een wenk zal voor de fchranderdheid van doorzigtige Ouderen, dus ten vollen genoegzaam zijn, om welke reden ik over dit onderwerp het nodeloos acht, breedvoeriger te handelen.

Nu kom ik tot het laafte, doch niet minder gewigtig ftuk, het welk aan dit gefchrift, ten onderwerp moest ftrekken — te weten, de middelen, die meest het gefchikt zijn, om deze fchanddaad, waar dezelve werkelijk plaats vindt, met nadruk tegen te gaan, en het plegen daarvan te doen ophouden.

Het eerste, wat mij hier voorkomt is, na de ontdekking van zulk eene ondeugd, een ervaren, regtschapeu en kundig Arts daarover te raden te nemen, en die jonge personen, welke zich daaraan hebben schuldig gemaakt, genoegzaam te doen-onderzoeken. —

Waarschijnlijk — ja voor zeker, zal dit aan veeleu niet weinig vreemd of ongerijmd voorkomen — dan men zij, bidde ik, toch niet te schielijk met het veroordeelen van iets, hetgeen men nog niet genoegzaam heeft ingezien. — Neen zeker, dit is indedaad niets weiniger, dan ongerijmd of overtollig; daar immers de meeste schriften van kundige Geneesheren, welke hier over iets gezegd hebben, ons duidelijk genoeg aantonen, dat niet zelden — ja zelfs meestal, de eerste en hoofdzakelijke aanleiding, tot deze misdadige handeling, in eene ligchaamelijke ongesteldheid te vinden is, zoo dat gevolgelijk deze ondeugd nimmer met vrugt tegen gegaan, of geheel en al kan weggenomen worden, indien niet alvorens de grond en aanleidende oorzaak vernietigd zij.

Nadrukkelijke vermaningen, straffen, tugtigheden, *diëet*, het lezen van werken, welke hier over opzettelijk geschreven werden, als bij voorbeeld deze verhandeling van TIJSSOT, het meermalen reeds aangeprezen stuk van den Hoog Geleerden Heer VOGEL, en zoo er in onze taal nog iets anders, mij niet bekend, mogt voorhanden wezen, het welk hier verdiende in aanmerking te komen; verscheiden voortreffelijke stuk-

ken uit de pen van eenige verdienstelijke mannen van het naburig Duitschland, als onder anderen SALZMAN en CAMPE, voordgevloeid; ook sommige zedekundige stukken, van die genen, welke met meer nadruk op dit onderwerp zijn blijven staan — dit alles beschouw ik als middelen, welke uit eigen aard niet weinig geschikt zijn, om regt gebruikt, ons het gewigtig doeleinde, hier voorgesteld, te doen bereiken. Dan, de geaardheid, het heerschend *temperament*, de ouderdom, vatbaarheid, kundigheden, stand en betrekkingen moeten ten aanzien van zodanige jonge lieden, bij welke deze ondeugden plaats hebben, nauwkeurig in acht genomen worden; terwijl men nimmer uit het oog verlieze, zich daarna zoo veel doenelijk te schikken, ja deze voorgestelde verbeteringen bedachtzaam, en met alle mogelijke kiescheid uit te werken. — Hier omtrent afzonderlijke en bestemde voorschriften mede te deelen, zou niet alleen de paalen mij zelven, bij deze Na — rede voorgesteld, zeer verre overschreiden, maar ook verbazend omflagtig en langdradig worden, zonder echter in alle gevallen voldoende te wezen: veel liever willen wij ook hier aan de zorgvuldige bedagtzaamheid, der Ouderen en Onderwijzers iets overlaten.

Nog een enkele waarschuwing voor U echter, O Ouders en onderwijzers! — Hoe veel ik van het gewigtig aanbelang, om den wellust en vooral dezelfsbefmetting bij de jeugd tegen te gaan en te verhinderen, hierboven ook reeds gezegd, en hoe

hoe sterk ik dit aldaar bereids moge aangedrongen hebben; kan ik echter niet voorbij, dezen eenen trek hier eindelijk nog bij te voegen; te weten, dat niet alleen deze spoorlooze handeling de rust, het genoegen en de gezondheid van onze lievelingen verwoest, maar tevens, dat zij die genen, welken zich daar aan schuldig maken ongemerkt tot nog veel grooter, veel afgrijzelijker gruwelen met zich sleept. Ja, kan ik het ter neder schrijven? — doch ik moet — het gewigt der zake laat hier geene keus over, — ja ook die misdaad, welke volstrekt tegen de natuur strijdt en elk redelijk schepsel, door het bloote denkbeeld zelfs met schrik en afgrijzen vervult, en die de kieschheid mij verbiedt te noemen, — ook zelfs dit gruwelijk misdrijf, ontleend veelal van de zelfs bevelking zijne oorsprong. Een ligchaam en ziel, gestadig aan de vuilste, de beestagtigste en verfoeilijkste genietingen gewoon, beide slaven van de vernederendste drift, welke hen zelfs tegen beter weten, en de voorstellingen van een verhevener inspraak in hunne boezem, door de hand der Godheid ingeschapen, met een onwederstaanbaar geweld gedurig van nieuws daar henen sleurt; vindt in het einde geen het minste genoegen noch smaak in den omgang en de genietingen, welke de neiging en liefde voor het andere geslacht ons, zonder dat, zoo ruimschoots aanbiedt en welke ons in elkanders omhelzingen de verrukkelijkste weelde doet smaken; ja daar een onophoudelijk woelend vuur, dat in onkuifche aderen woedt hen

zonder ophouden aanspoort — is het vreemd, dat zij dan eindelijk tot zulke doemwaardige ondeden worden henen gesleept? . . . Gewis, indien men de levensgeschiedenis en de eerste aanleiding, welke veele dier ongelukkigen tot dit bewuste wanbedrijf vervoerde, opmerkzaam poogde na te gaan en op te speuren, gewisselijk en buiten allen tegenspraak is het, dat de zelfs-bevlekking bij de meesten hiervan als de eerste grond zou worden aangegeven. — Men moge zich vrij hier over verwonderen, dit vreemd, dit ongerijmd of geheel spoorbijster achten; elk een, welke den mensch in de verschrikkelijke uitwerking van bot gevierde driften een weinig nader heeft leeren kennen, zal dit niet lang in twijfel trekken.

Men bedenke dus, aan welke gevaren, welke ijzelijkheden en aan welk een uiterste van gruwelen men door het overzien of ongemerkt toelaten van de zelfsbevlekking de ontluikende jeugd niet al moedwillig blootsteld.

Omtrent het onderricht, hun ten deze opzichte al of niet te geven, — omtrent de gewigtige vrage of het dan indedaad goed en raadzaam zij, zijne kinderen eenige ontdekkingen te doen en licht te verschaffen, ware zeker nog wel het een en ander te zeggen, zoo niet de kundige Schrijver van de OPDRAGT, aan het hoofd dezer verhandeling van den Heer TIJSSTOT geplaatst, dit reeds voor mij verrigt had. — Dat men egter ten aanzien van de wijze, waarop dit behoort te geschieden, nimmer te opleitend op het *Karakter*

en *Temperament* van die jonge lieden met welke men te doen heeft, wezen kan: dit dunkt mij hier nogmaals te moeten herinneren; waarbij ik ook dit voege, dat men om alle de te vooren opgegevene redenen, nooit eenig kind van onder zijn opzigt, het zij naar een *Academie* in den *Militairen* dienst, of elders moet laten vertrekken, zonder hetzelve op alle mogelijke wijzen onderrikt, of zoo veel doenelijk zij, door een herhaald ernstig onderhoud en het lezen der beste *Schriften* over deze stoffe voor alles, wat wellust zij, genoegzaam beveiligd te hebben: ja zelfs zoude ik altoos in eene geregelde en goede opvoeding vereifchen, dat het beteugelen der dierelijke driften een der eerste en voornaamste doeleinden wezen moet — en wanneer men eenmaal dit oogmerk ten vollen bereikt hebbe, durve ik voor het gunstig gevolg der overige pogingen, ter vorming en verbetering van hun hart bijna volkomen instaan.

Ook tot U, δ Leermeefters en Opzieners der scholen, van welk een rang of stand Gij immer wezen moogt, tot uw heb ik nog een enkel woord te zeggen.

Vestigt altoos toch een wakend en opmerkzaam oog op het gedrag uwer Jongelingen — ontzie geene moeite noch zorg, om hen, op eene voorzigtige en onmerkbare wijze na te gaan, en hunne gesprekken en denkwijzen gade te slaan of te ontdekken. — Verzuim toch nimmer dat gene in acht te nemen, het welk ik boven als middelen ter voorkoming van dit kwaad slechts even heb aan-

geroerd, en waak, bid ik U, dat zij, zoo lang men hen aan uwe oplettenheid toebetrouwd heeft, toch nimmer, het zij in school zelve, of elders geheel alleen en aan zich zelve overgelaten worden. Bedenk — ik bezweer U, bij eenen gedugten, eenen vreezelijken dag, wanneer ook Gij, van uwe daden zult moeten rekenschap afleggen — wanneer Gij — en Gij alleen, voor hun geheel toekomstig leven verantwoordelijk zult gehouden worden — bedenk toch wat hunne Ouderen, wat de gansche maatschappij, wat de pligt, uw geweten, en een ontzaggelijk Regter van hemel en aarde — wat deze alle . . . alle van u eischen — en hoe gedugt . . . hoe ijzelijk het wesen moet, wanneer deze ongelukkigen — deze onschuldige schepfelen door uwe nalatigheid, door uw verzuim, of moedwillige verwaarlozing voor altoos bedorven en ellendig gemaakt, u zelve eenmaal in dezen groten dag — den dag van alle dagen zullen beschuldigen, hunne vereende stemmen tegen u ophieven, en u ter gerechte straffe vorderen. Ik ziddere — de veder ontzinkt schier aan mijne hand: hier van meer te zeggen is mij bijkans niet mogelijk. — Dit alleen nog; — dat Gij, die somwijlen een geheele schaare van jongelingen of ontluikende schonen, aan u ziet toevertrouwen, die in uwe kost-schoolen niet zelden jaaren achter een, voor hunne opvoeding verantwoord worden moet; ten dezen opzigten nimmer te veel toezigt of opmerkzaamheid besteden kunt, ja zelfs hen niet eens aan den ondermeester, of mindere

demoiselle geheel en al moogt overlaten. — Geloof . . . geloof mij ook deze wezens zijn meermalen gevarelijk. Het geen ik te voren zeide, herhaal ik voor u hier nogmaals. Laat nooit toch uwe *Elevés* een oogenblik te famen alleen; nooit twee tevens op een *secret*; noch op een bed, ja zelfs niet op de zelfde kamer slapen; te gelijk van linnen veranderen — zich te famen ongekleed baden, of half naakt te voorschijn komen. — Zeer veele andere wenken, welke hier wel ligt nog zouden kunnen gegeven worden, vertrouwe ik, dat voor uwe opmerkzaamheid overtollig zijn. Dan, indien Gij dit een en ander geliefd in acht te nemen, en ten uitvoer te brengen, beloof ik mij voor zeker, dat niet alleen uw ijver en waakzaamheid met den gelukkigsten uitslag zal bekroond worden, maar zelfs, dat gij van alle weldenkende menschen den vurigsten dank verwerven zult.

— En gij, ó toekomstig geslacht! gij, wiens geluk en heil, wier deugd en goede zeden, elk redelijk en denkend wezen, met reden van zulk een oneindig aanbelang toeschijnt! — ook eindelijk moet ik voor u hier nog slechts weinige woorden bijvoegen, eer ik de pen nederleg.

Wat dunkt u — wat toch zou wel voor uw eigen geluk en voorspoed in een geheel wagtend leven — het best, het voordeligst en meest te verkiezen zijn; — of ter genieting eener vernederende, eener beestachtige bevrediging der vuilste, der verfoeilijkste driften — ter involging van eenen lust, welke geen redelijk mensch anders,

dan slechts met schaamte en blozing noemen kan, zich zelve moedwillig bloot te stellen aan alles, wat ijzelijk zij, alles, wat afgrijzen en schande verwekt of met zich sleept, — aan krankheden, de vreezelijkste en smartelijkste ligchaams en zielskwalen, aan jammer en ellenden aan de folteringen van een ontrust, een knagend geweten, aan smaad en de verachting van allen, welke zich te voren uwe vrienden noemden, of die de banden der natuur, als bloedverwanten en naastbestaanden aan u verbonden had, — zich dus op een noodlottig ziekbed neder te storten, waar het bezef eener ontzaggelijke eeuwigheid — u gedurig aangrimt — de hel, een nimmer blusbare vuurgloed en de gedoemde geesten, u reeds te gemoete ijlen, en waar gij eindelijk met den gil der verschrikkelijkste wanhoop op de loodkleurige en stervende lippen, onder de onlijdelijkste folteringen, den verpesten adem uitblaast; — of wel, door het verstandig bestieren en bedwingen dier zelfde driften, een immer lagchend Eden van de reinste genietingen rondom zich henen te scheppen; in de armen eener tedere en beminde Gade, alle die zaligheid, die zuivere geneugten eenmaal te smaken, welke eigenlijk voor onzen staat en betrekking, op dit beneden-rond zoo volkomen, door een alwijzen Schepper berekend werden; — in het beschouwen van een vrolijk en beminnelijk kroots, de zoetste genoegten te vinden, — zelfs in den grijzen ouderdom, den bloos der ongekrenkte gezondheid nog op uwe wangen ten

toon

toon te spreiden; — geen vrees, geen angst, kwelling, noch knagend zielsverdriet over, een kwalijk besteede jongelingschap te gevoelen; — den moord — den verschrikkelijken moord van een toekomstig geslacht, met omkering van de orde der Maatschappij, zich zelve niet te moeten verwijten; — zich nimmer te moeten verwijten, dat men de bevolking tegengewerkt, het belang der famenleving baldadig met den voet getreden, en zich ter voortplanting des menschedoms onbekwaam gemaakt, zich buiten staat gesteld heeft, het Vaderland goede en nuttige burgeren te verschaffen; — nimmer aan den boezem eener bevallige Echtgenoot, dit verschrikkelijk denkbeeld te moeten dulden, en met regt zelfs van haar de grievendste bitterheden te horen, of over de buitensporigheden, welke uwe magteloosheid aan hare zijde zeer ligtelijk kunnen ten gevolge hebben, niet genoodzaakt te zijn zich te beklagen, en dus uw en smaad en den ondergang welligt van uw geheel huisgezin — ja gebrek en behoeftigheid al jammerend te moeten verduren. — Helaas! . . . welke ijzelijkheden . . . welk een tafereel van ellenden! . . . Dan, voor alle deze, en nog oneindig meer ziet Gij u, door eene deugdzaam en ingetogen levenswijze, in uwe vroegste jeugd, en vooral door het vereeren van den beminnelijken Godsdienst ten vollen beveiligd.

Dan — hoe pijnigende, hoe smertelijk moet het niet telkens wezen wanneer wij, bewust van de verfoeilijke misdrijven, zoo gedurig, ja dagelijks

lijks door ons gepleegd, onze beschaamde oogen nimmer . . . nimmer durven opheffen; geen braaf geen verstandig man, welke zeker met den eerst geworpen blik, onze sporeloze handelingen in onze verlegen houding, op ons voorhoofd en magere, verbleekte wangen lezen kan — ooit gerustelijk kunnen aanzien; bestendig eene schroomvallig bedeeldheid en gebrek, aan gevesten moed en een vast mannelijk gedrag bij ons zelve bespeuren; in elken opslag, welken iemand op ons werpt, een stilzwijgend oordeel, en de uitspraak van de laagste verfoeiing meenen te vinden; terwijl wij ons zelve zoo gaarne aan het gezigt, en de opmerkzaamheid van het heelal zouden willen onttrekken. — Ja, voor welk een angst en schrik vinden wij ons door een goed en zuiver gedrag niet voorzeker beveiligd! . . . Van waar anders, dat de vuile wellusteling zoo vaak, ja bijkans altoos, voor de duisternis en eenzaamheid van den nacht zidderd — ware het niet, dat zijn boos geweten hem gestadig voor de gedugte straffen des *Oneindigen* doen beven, en in een liefdadigen beminnenswaardigen *Vader*, hem telkens een wreekend en vertoornden *Rechter* vrezen deed?

En hoe gelukkig in tegendeel is hij, wiens eigene bewustheid hem gedurig eene stilzwijgende lofspraak opleverd; — die met een gevesten blik den eeuwigen hemel durft aanstaren; — zijn vrolijk oog over de lagchende toonelen der bekorelijke schepping, met eene stille zelfstevredenheid kan laten weiden, en daar, waar het gansch en

al verftompt gevoel des vuilen wellustigen, of geheel koud blijft, of niets anders, dan de vreezelijkste zelfsverwijtingen vindt — daar alles, alles met een treurig floers van naargeestigheid voor hem fchijnt omgeven te zijn, en hem telkens toeroept — van hier . . . van hier — gij zijt onwaardig om in deze bekorelijke dalen, op deze welige beemden, verrukkende velden, of in de fchaduw dezer ftatige ruifchende wouden, een vernoegden ademtogt te haalen: — terwijl daar tegen de vriend der deugd, hier eerst zijn aanzijn leert genieten — den algoeden Schepper met een geroerd harte voor duizend . . . duizend zegeningen op zijne knien neder gebogen, den vurigften dank toeflamelt — en eene zaligheid vindt, welke van die der Engelen alleen kan worden te boven geftreefd. Welk een gevoel, wanneer men bij een koelen avondftond, daar alles rondom ons, in een zee van frifchen daauw verloren ligt, en bloem en plant de liefelijkste geuren verfpreiden — het ftarrenheer in eene ontzettende menigte boven zijn hoofd te zien daar henen wentelen — de ftille en bleke maan langzaam voorddrijvende te befchouwen — alles bij vakken door haren bleken glans verlicht te vinden — en dan . . . dan met een vrolijk, een opgeruimd gemoed aan het graf, aan de eeuwigheid, aan onze verfcheide vrienden en bloedverwanten te durven gedenken, ja — wat zegge ik — reeds te wanen, in verhevener gewesten, hun te omhelzen, en met een uitgerekt verlan-

langen, eene aanstaande verëeniging met hun te durven tegenstreven.

En ô! . . . het sterfbed — het grootsch en bijkans goddelijk sterfbed van den vriend van Godsdienst en deugd! . . . Doch wie . . . wie leert mij dit ontzaggelijke, dit grootste van alle ondermaansche taferelen te malen! Helaas! . . . mijne krachten, mijne verbeelding hoe zeer ook bevreugd, is hier toe veel te zwak! . . .

ô Jeugd, ô Jongelingen en Maagden! aan welk oord van mijn dierbaar, mijn bemind Vaderland Gij u ook thans bevinden moogt, of eenmaal bevinden zult — Gij alle, welke eens dit geschrift in handen neemt! . . . hoor . . . hoor mij, om uw eigen, om uw waar en duurzaam geluk sineekt die een vereerer van den Godsdienst, een beminnaar van zijne bevelen, en een deelnemende Wereldburger — hoor . . . hoor mij — denk na — wees edel — wees deugdzaam, en in de eeuwigheid, wanneer wij eens elkander omarmen, zult Gij mij voor deze regelen welligt uwen vurigen dank betuigen.

In de Boekwinkel van
LODEWYK VAN ES,

wordt heden uitgegeven :

ELPISON of de Hoopende, bevattende de Onsterfelijkheid of onze voortdoring, in- en na den dood, volgens de rede en de openbaring, (twee deelen, voor *f* 3 : 12 : —) in plaats van *f* 7 : 4 : —

NB. In deze Exemplaren zijn nu nog 32 bladzijden, die onder het Fransch bestuur niet mogten uitgegeven worden.

Merkwaardige bijzonderheden van het smartelijk Lijden, het Sterven en de Opstanding van onzen Heer en Zaligmaker JESUS den CHRISTUS. Uit een geneeskundig oogpunt beschouwd, door den beroemde C. RENSING, *Med. Doct.* Met Aanmerkingen, door Prof. Y. VAN HAMELSVELD, te *Amst.* gr. 8vo . . . *f* 1 : 16 : —

J. F. BLUMENBACH, *Physiologie* of Grondbeginselen der Natuurkunde van den Mensch, naar het Hoogduitsch, door Dr. A. J. VAN HOUTE, en Prof. F. V. D. BREGGEN, CZ. met platen, *Amst.* 1822, gr. 8vo. *f* 3 : 18 : —

C. W. CONSRUCH, Handboek der Algemeene Ziektekunde, naar het Hoogduitsch, door Prof. F. V. D. BREGGEN, CORNZ. *Amst.* 1817. gr. 8vo. . . *f* 2 : 16 : —

C. R. PEMBERTON, over de verschillende Ziekten der Gnderbuiks - Ingewanden, met Aanmerkingen en bijvoegfels, door J. J. VAN HOUTEN; met 2 platen. *Amst.* 1820. gr. 8vo. *f* 1 : 16 : —

Uitmuntende Proeven en Waarnemingen, over onderscheidene Ziekten, benevens opgave der Geneesmiddelen tot verbetering en Herstel derzelve, als over de Scheurbuik, Tovallen, welke uit Vrijsterziekte geboren worden, Verstoppingen der Ingewanden en vele anderen, door G. T. KORTUM, *Amst.* gr. 8vo. *f* 2 : 4 : —

Nieuwe Huisfelijke Geneeskunde, ter bevordering van langdurige gezondheid, door levenswijze en eenvoudige geneesmiddelen, volgens de laatste ontdekkingen in de Geneeskunde. Benevens een schaal van matigheid en onmatigheid. Gelijk ook een Huis-Apotheek met 126 diverse Geneesmiddelen. Door RICHARD REECE, *Med. Doct.*, Lid van de Faculteit der Natuurkunde, en Heelmeester, en van het Koninklijk Genootschap te Londen Naar de Zevende Engelsche uitgave, 3 delen, gr. 8vo. *f* 3 : 15 : —

J. STEVENSON, Praktikale Verhandeling over eene ziekelijke gevoeligheid van het Oog, gewoonlijk Zwakheid van Gezicht genaamd, naar de tweede Engelsche uitgave door H. F. THYSSÉN, *Med. Doct.* te *Amst.* 1816. gr. 8vo. *f* 1 : 4 : —

ROSEN VAN ROSENSTEIN, over de Ziekte der Kinderen, door Profr. SANDIFORT, 2 deel gr. 8vo. f 4:10:—

C. J. NIEUWENHUIJS, Geneeskundige Plaatsbeschrijving, (*Topographie*) der Stad Amsterdam, *Amst.* 1820. 4 deelen met kaarten & plans. gr. 8vo. . f 23:10:—

Nadelige en bijna algemene Vooroordeelen en Misbruiken in de Geneeskunde, beftreden en gewijzigd, *Amst.* 1811. gr. 8vo. f 3:12:—

Een werk dat nimmer dusdanig behandeld in onze Taal is uitgegeven, en niet alleen voor Genees- en Heelkundigen ingerigt, maar voor velen hoogst belangrijk is; want in hetzelfde worden de vooroordeelen omtrent de opvoeding der teedere jeugd niet slechts aangewezen, maar ieder kan uit hetzelfde omtrent zijne gezondheid en de behoedzaamheid daarvoor, als ook aangaande de genezing zijner Ziekten, tot in de meestgevorderde ouderdom het grootste voordeel trekken.

Gezondheids-Blad, N°. 1, 2, 3, 4 en 5. Inhoud: Geneeskunde en Geneesheer; over de mode in de Geneeskunde; hand over hand toenemende Zenuwzwakte, door verwaarloosde opvoeding; regelen tot het behoud der Gezondheid; onbetamelijke Kraamvisiten; iets over de tegenwoordige Wondergenezingen en Piskijkers; misbruik van Sterke Dranken; over de behandeling van Kinderen; Aanteekeningen op de Reis van eene Hypochondrist; hoe men zich gedragen moet wanneer het bovenmatig warm weër is? Over het zeebad en deszelfs invloed; over de Onzekere Staat der Gezondheid, de Kwakzalvers, enz., enz. Prijs f 1:16:— Dit Werk wordt om de 4, 5 of 6 weken met een N^o. vervolgd, en is zeer belangrijk voor elk Huisgezin.

Beschouwing van de Hoofdvereischten van het Huwelijk, waarin aangetoond wordt, dat de Echten staat, de verhevenste en schoonste verbintenis is tusschen Man en Vrouw, 2 deelen, gr. 8vo. f 2:12:—

H. J. SCHOUTEN, Verhandeling over de oorzaken waarom Drenkelingen versfikten en Verhangenen na uit de Schijndood tot het Leven teruggebracht te zijn, dikwerf kort daarna eene prooij van den wezenlijken dood worden; benevens de behandeling en middelen, welke tot voorkoming van dit ongeval dienen aangewend te worden: deze Verhandeling is met de Goude Eereprijs bekroond, door de Provinciale Kommisfie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, in Noord-Holland, zitting houdende te *Amst.* 1822. gr. 8vo . f 2:12:—

C. W. HUFELAND, kunst om het Menschelijk Leven te verlengen, 2 deelen, gr. 8vo. f 4:16:—

TISSOT, Huishoudelijk Handboekje, bevattende de beste Geneesmiddelen voor Verhoudheid, Zinkingpijnen en Kolijken f—:11:—

